

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİ VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail TAŞ

Tez Danışmanı:
Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2011

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİ VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

İsmail TAŞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Yrd. Doç. Dr. H. Murat MUTLU
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER

Yrd. Doç. Dr. Aylin KOÇ

Yrd. Doç. Dr. Cuma BOZKURT

ÖZET

TÜRKİYEDE İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

TAŞ, İsmail

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER

Ağustos 2011, 86 sayfa

İhracat önderliğinde büyüme hipotezi ile ilgili literatürde ihracatın niceliği kadar niteliğinin de dikkate alınmasıyla detaylanan çalışmalarda, gelişen ülkelerin ihtiyaç duyduğu ihracat gelirlerinde artış ve istikrar bakımından önemli görülen ihracatın çeşitlendirme düzeyi dikkat çekmektedir. Çeşitlendirme düzeyinin yükselmesiyle döviz gelirlerinde artış ile istikrar ve bunların olumlu makroekonomik sonuçları, büyüme kaynaklarını etkinleştirmektedir. Bu doğrultuda planlanan Türkiye’de ihracat çeşitlendirmesi ve büyüme konulu çalışmanın temel amacı ihracat çeşitlendirme seviyesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analizini gerçekleştirmektir. Türkiye’nin ihracat çeşitlendirme seviyesi, Gini–Hirschman Katsayısı ve Herfindahl Endeksinin hesaplanmasıyla belirlenecektir. Çeşitlendirme düzeyi ile büyüme ilişkisini incelenebilmesi için uygulanacak ekonometrik analizde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki ve dinamik etkileşimleri incelemek amacıyla Granger nedensellik testleri kullanılacaktır. İlk olarak durağanlığın test edilebilmesi için ADF birim kök testi uygulanacak son olarak da Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü test edilecektir. Araştırmada çeşitlendirme seviyesinin belirlenmesinde BM Comtrade veri tabanından alınan dış ticaret verileri (SITC Rev. 1 Dig. 3) kullanılacaktır. Nedensellik analizinde kullanılacak diğer makroekonomik değişkenler ise Dünya Bankası veri tabanında alınacaktır. Sonuçlar. 1962 ile 2008 arasındaki dönem için Türkiye’de ihracat çeşitlendirmesinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamadığını ortaya koymuştur. Ancak ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi ve ihracattan ise ihracat çeşitlendirmesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İhracatta Çeşitlendirme, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

EXPORT DIVERSIFICATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

TAŞ, İsmail

Master Thesis, Department of International Trade and Logistics

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Abdüllatif Çeviker

August 2011, 86 pages

Export-led growth hypothesis is considering not only quantity of export also composition of export. These papers emphasis export diversification as needs of developing countries in terms of export revenues and increase stability. Export diversification effect macroeconomic indicator positively by increasing foreign exchange revenue and stability in foreign exchange revenue. After 1980, Turkey adopted export led growth strategies and carried out comprehensive programs to promote exports. Testing this theory for turkey is important to understand how policy changing affected on economic growth. In this respect the basic purpose of the study is analysis of the relationship between export diversification and economic growth in Turkey. In this context, firstly Turkey's exports diversification level will be find out. Then empirical relationship between export diversification and economic growth will be determined. Turkey's level of export diversification will be determined by calculating the Gini-Hirschman coefficient, the Concentration Index and Normalize Hirschman Index. The Granger causality test will be used for analyses the relationship between the level of diversification and economic growth. Firstly, ADF unit root test will be applied to test stationary of time series and the Granger causality test will be test to find presence and direction of the relationship between variables. In the study for determining the level of diversification data will be used from the UN Comtrade Database of Foreign Trade (SITC Rev. 1 Dig. 3). Other macroeconomic variables that used in the analysis of causality will be taken from the World Bank Database. Results show that there is no casual relationship from export diversification towards economic growth for Turkey between 1962 and 2008. However there is a casual relationship from economic growth towards export and also there is a casual relationship from export towards export diversification.

Key Words: Export, Export Diversification, Economic Growth

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER TABLOSU.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR	4
2.1. EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ.....	4
2.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı.....	4
2.1.2. Merkantilizm	7
2.1.3. Fیزیokrasi.....	8
2.1.4. Klasik Büyüme Teorileri.....	8
2.1.4.1. Adam Smith ve Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	9
2.1.4.2. David Ricardo ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	11
2.1.5. Heckscher Ohlin Faktör Donatımı Teorisi.....	13
2.1.6. Neo Klasik Büyüme Teorisi.....	14
2.1.7. İçsel Büyüme Teorileri.....	17
2.1.7.1. İçsel Büyüme ve Dinamik Karşılaştırmalı Üstünlükler	20
2.2. İHRACAT VE İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ	21
2.2.1. İhracat ve Büyüme İlişkisi.....	21
2.2.1.1. İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Dünya Literatüründeki Yeri.....	22
2.2.1.2. İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Literatüründeki Yeri.....	24
2.2.2. İhracat Çeşitlendirmesinin Tanımı.....	27
2.2.3. Yatay ve Dikey Çeşitlendirme	28

2.2.4. İhracat Çeşitlendirmesi ve Büyüme Literatürü	28
2.2.5. İhracat Çeşitlendirmesinin Dünyadaki Örnekleri.....	34
2.2.5.1. Şili	34
2.2.5.2. Kosta Rika.....	34
2.2.5.3. Malezya ve Tayland	34
2.3. TÜRKİYEDE İHRACATIN TARİHSEL GELİŞİMİ	35
2.3.1. 1923-1959 Dönemi.....	35
2.3.2. 1960-1979 Dönemi.....	40
2.3.3. 1980 ve Sonrası	42
2.3.4. Türkiyede İhracatın Yapısal Gelişimi	44
2.4. TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME	50
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	53
3.1. MATERYAL.....	53
3.2. YÖNTEM.....	54
3.2.1. Dickey Fuller Birim Kök Testi.....	54
3.2.2. Granger Nedensellik Testi.....	56
3.3. İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİNİN HESAPLANMASI.....	57
3.3.1. Gini-Hirschman Endeksi	57
3.3.2. Yoğunlaşma Endeksi.....	58
3.3.3. Normalize Edilmiş Hirschman Endeksi	58
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	59
4.1. TÜRKİYEDE İHRACAT ÇEŞİTLENDİRME SEVİYESİNİN GELİŞİMİ.....	59
4.2. TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER	62
4.3. BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI.....	64
4.4. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI	68
SONUÇ VE ÖNERİLER	70
KAYNAKLAR.....	73
EKLER.....	81
ÖZGEÇMİŞ	85

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Türkiye'nin Dış Ticareti	37
Tablo 2.2. Ortalama Büyüme Hızları	37
Tablo 2.3. Türkiye'nin Dış Ticareti 1930-1939	38
Tablo 2. 4. Türkiye'nin Dış Ticareti 1940-1959	39
Tablo 2. 5. Türkiye'nin Dış Ticareti 1960-1980	41
Tablo 2. 6. Türkiye'nin Dış Ticareti 1981-2009	43
Tablo 2. 7 Türkiye'nin İhracatının Başlıca Sektörlere Göre Dağılımı	44
Tablo 2. 8. Türkiye'nin İhracatının Ana Mal Grupları İtibariyle Dağılımı	45
Tablo 2. 9 Türkiye en çok ihraç ettiği ürün kalemleri	47
Tablo 2. 10. Türkiye'nin En Çok İhracat yaptığı Ülkeler	49
Tablo 4. 1. HH ve CR endeksleri arasındaki korelasyon ilişkisi.....	62
Tablo 4. 2. Tanımlayıcı İstatistikler	63
Tablo 4. 3. GSYİH için Birim Kök Testi Sonuçları (Düzy).....	65
Tablo 4. 4. GSYİH için Birim Kök Testi Sonuçları (1. Fark).....	65
Tablo 4. 5. İhracat Birim Kök Testi Sonucu (Düzy)	66
Tablo 4. 6. İhracat Birim Kök Testi Sonucu (1. Fark)	66
Tablo 4. 7. HH Endeksi için Birim Kök Sonuçları (Düzy)	67
Tablo 4. 8. HH Endeksi için Birim Kök Sonuçları (1. Fark)	67
Tablo 4. 9. Birim Kök Özet Tablo.....	67
Tablo 4. 10. Granger Nedensellik Testi (Gecikme: 1)	68
Tablo 4. 11. Granger Nedensellik Testi (Gecikme: 2)	69
Tablo 4. 12. Granger Nedensellik Testi (Gecikme: 3)	69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1. Adam Smith'in Büyüme Modeli: İş Bölümü ve Büyüme	9
Şekil 2. 2. İçsel Büyüme Teorisinin Belirleyicileri	18
Şekil 2. 3. İçsel Büyüme Modelleri ve Varsayımları	20
Şekil 3. 1. Analizde Kullanılan Serilerin Grafikleri	54
Şekil 4. 1. Türkiye'nin İhraç Ettiği Ürün Sayısı SITC Rev1. 3 hane	59
Şekil 4. 2. HH Endeksi Karşılaştırılması	60
Şekil 4. 3. Türkiye İhracatının GH endeksi çeşitlendirme değerleri	61

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BÖL.	:	Bölgeler
ÇEV	:	Çeviren
D	:	Birinci Fark
FOB	:	Free on Board (Güvertede teslim)
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	:	Uluslar arası Para Fonu
LOG	:	Logaritma
REV.	:	Revizyon
SİTC	:	Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması
WDI	:	Dünya Gelişim Göstergeleri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Toplam gelir içerisinde ihracat kaleminin önemli yer tuttuğu ülkeler ihracat gelirlerindeki istikrasızlıktan önemli ölçüde etkilenebilmektedirler. Örneğin milli gelirlerinde petrol ihracatı önemli yer tutan Orta Doğu ülkeleri petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan olumlu ya da olumsuz etkilenebilmektedirler. Bu sorunun çözümü için ülkeler ihraç ettikleri ürün çeşit sayısını artırarak, ihracat gelirinde artış ve istikrar sağlayabilirler. İhracat gelirindeki oluşacak istikrar ekonomik büyümeye önemli katkı sağlamaktadır. Ekonomik büyüme, kişi başına reel hâsılda meydana gelen sürekli artış olarak tanımlanabilir. İhracatta çeşitlendirme ise ihracat yapan ülkelerin ihraç ürün sepetindeki ürün çeşit sayısını arttırarak, ihracat gelirinde artış ve istikrar sağlamasıdır. Dünya ekonomisine baktığımız zaman gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere, gelişmekte olan ülkelerin ise az gelişmiş ülkelere kıyasla ürün gamı açısından daha geniş ihracat sepetine sahip oldukları görülmektedir. Literatürde ekonomik büyüme ile ihracatta çeşitlendirme arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmaların çoğunluğunda ihracatı çeşitlendirmenin ekonomik büyümeyi pozitif anlamda etkilediği ortaya çıkmıştır. Bunun gerçekleşebilmesi için ise ülkelerin özellikle dışa açık bir ekonomi politikası uygulamaları ve ihracatı destekleyen önlemler almalarının önemi de vurgulanmıştır. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin, sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye sahip olabilmeleri için ihracat çeşitlendirmesinin önemini göz ardı etmemek gerekmektedir. İhracatta çeşitlendirme, ekonomik büyümeyi artırırken dolaylı olarak kişi başına düşen reel geliri de artırmakta ve bunların sonucunda da vatandaşlarının ekonomik refah seviyesi gelişmektedir. Bu nedenlerden dolayı ihracatta çeşitlendirme özellikle makroekonomik göstergeler üzerindeki önemli etkisi bakımından politika yapıcılar için önem arz etmektedir.

Türkiye ekonomisi 1980 yılına kadar ithal ikameci bir politika izlemiştir. 1980 yılı ise Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1970’li yıllarda yaşanan iki petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşanmaya başlayan sorunlar, radikal kararların alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle, 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur. Temel amacı ülke ekonomisinin serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işlemlerini sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi gerçekleştirmek olan bu ekonomik program ile birlikte Türkiye, ülke ekonomisini dışa kapalı bir hale getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terk etmiş ve “ihracata dayalı sanayileşme” stratejisini benimsemiştir. Bu kararlardan sonra Türkiye ekonomisinin büyümesinde dış ticaretin önemli rolü olmuştur. Serbest dış ticaret rejimine geçiş sonrasında Türkiye’de ihracatın 1980–2010 yılları arasındaki 30 yılda yaklaşık kırk katlık bir artışla 2,9 milyar dolardan 113,7 milyar dolara kadar arttığı görülmüştür.

Çalışmada üzerinde durulan temel sorunsal Türkiye’nin ihracatta çeşitlendirme seviyesinin ölçülmesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Diğer bir deyişle Türkiye için çeşitlendirmeye dayalı büyüme hipotezinin Türkiye örneği için geçerli olup olmadığına bakılacaktır. Aynı zamana bu çalışma, Türkiye’nin ihracatının ne kadar çeşitlendirebildiği ve bu hususa verdiği önemi görmek açısından değerli olacaktır. Ekonometrik analizler sonucu çeşitlendirme seviyesinin, Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerine nasıl bir etki yaptığı incelenecek ve Türkiye’nin bu önemli politika stratejisini nasıl kullandığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın temel amacı zaman içinde Türkiye’nin ihracatta çeşitlendirme seviyesinin nasıl değiştiğini görmek ve bu değişimin ekonomik büyüme üzerinde etkisini incelemektir.

Bu bağlamda aşağıda sıralanan sorularının cevaplanması amaçlanmaktadır;

- i. Türkiye’nin ihracat çeşitlendirme seviyesi nedir ve zaman içinde nasıl değişmiştir.
- ii. Türkiye’nin ekonomik büyüme performansı nedir?
- iii. Türkiye için ekonomik büyüme ile ihracatta çeşitlendirme arasında bir ilişki mevcut mudur? Eğer varsa bu ilişkinin yönü nasıldır.

Bu yüksek lisans tezi 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; tez ile ilgili giriş, hedefler ve problemler ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. İkinci bölümde; ekonomik büyüme teorisi, ihracat büyüme ilişkisi, ihracat çeşitlendirmesi ve çeşitlendirmenin büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili teorik bilgiye ve literatür incelemesine son olarak da Türkiye’de ihracatın tarihsel gelişimine yer verilecektir.

Üçüncü bölümde ise ihracat çeşitlendirmesinin hesaplanması, materyal ve yöntem ile ilgili bilgiler yer alacaktır. Dördüncü bölümde, Türkiye’nin ihracat çeşitlendirme seviyesinin ölçülmesi ve zaman içinde gösterdiği değişimin incelenmesini ve ekonometrik analizin sonuçları yer alacaktır. Daha sonra tezin sonuçları değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM LİTERATÜR

2.1. EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ

2.1.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme, kişi başına reel hâsılada meydana gelen daimi ve sürekli bir artış olarak tanımlanabilmektedir. Tanıma göre ekonomik büyümeden söz edilebilmesi için gerçekleşen artışın kısa dönemler halinde değil de uzun dönemli ve sürekli olması gerekmektedir. Bunun sonucu olarak ekonomik büyüme, uzun dönemli dinamik bir olgu olarak anlaşılabilir (Taban, 2008: 1). Ekonomik büyümeyi, reel gayri safi milli hâsıladaki sürekli artış olarak da tanımlayabilmek mümkündür.

Ekonomi literatüründe çoğu zaman ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma kavramları bir birlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Bu iki kavram arasındaki en tutarlı farkı Alfred Amonn ortaya koymuştur. Amonn'a göre ülke ekonomisi zamanla iki yönde değişme gösterir:

- i) Gövdesi ile büyür ve genişler örneğin nüfusu artar, işgücü çoğalır üretim faktörlerinde artışlar olur.
- ii) Bünye ve çatısı ile değişir. Örneğin milli hâsıla içinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin payları değişir, iş gücünün bu sektörlere dağılımı farklılaşır, altyapıda çeşitli değişimler meydana gelir

Buradan hareketle ülke ekonomisinin nüfus, iş gücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artışa büyüme denilmektedir. Kalkınma ise ekonominin bünye ve çatısında meydana gelen değişimler olarak tanımlanabilmektedir. (A. Amonn aktaran Ülgener,1984: 405).

Ekonomik büyümeyi dört önemli kaynağı vardır. Bunlar; sermaye, iş gücü, teknolojik gelişme ve doğal kaynaklardır (Han ve Kaya, 2006: 270). Bu dört önemli faktörün ekonomik büyüme üzerindeki etkileri üretim fonksiyonu dahilinde göstermek mümkündür.

$$\Delta Y = F(\Delta L, \Delta K, \Delta N, \Delta T) \text{ Denklem 1}$$

Bir numaralı denklemde Y reel GSMH'ı, L iş gücünü, K sermayeyi, N doğal kaynakları ve T teknolojiyi göstermektedir. Δ ise meydana gelen değişimleri göstermektedir (Taban, 2008: 17). Sermaye, üretimi meydana getiren ve büyümeyi gerçekleştiren faktörlerden biridir. Ülkenin kendi sınırları içerisinde sahip olduğu ve kendileri de üretilmiş olan üretim araçları birikimini ise sermaye stoku olarak tanımlamak mümkündür (Han ve Kaya, 2006: 270). Büyüme arzusunda sahip olan bir ülke ekonomisinde sermaye önemli bir kaynaktır ancak aynı ülkede işçi sayısı fiziki sermayeden yüksek ise işçilerin verimli çalışmasını beklemek mantıklı olmayacaktır. Bunun sonucunda ise büyümeye dair beklentiler olumsuz yönde etkilenecektir. Sermaye birikimindeki yetersizlik ise birçok gelişmekte olan ülkenin önemli sorunlarından biridir. Gelişmekte olan ülkeler ancak daha fazla sermaye birikimi ile gelişmiş ülkelerin seviyelerine ulaşabilmektedirler. Ülkede sermaye birikimi yeterli düzeyde değilse, bu eksiklik yatırımların yapılması ile giderilebilmektedir. Fakat daha fazla yatırım yapılabilmesi için kaynaklardan yeni yatırımlara daha fazla pay ayrılması gerekmektedir. Bunu başarabilmek içinde tüketim azaltılmalıdır ve daha fazla kaynak yatırıma ayrılmalıdır (Taban, 2008: 18-19). Bu bir anlamda gelecekteki tüketim ile bugünkü tüketim arasında bir denge oluşturma çabasıdır.

Bir ülkenin ekonomik büyümesini etkileyen diğer bir önemli faktör ise nüfus yapısında meydana gelen değişikliklerdir. Bir ekonomideki iş gücü, nüfusun yapısı ve miktarından oluşmaktadır. Nüfus artışının üretime katkısı, kişi başına düşen GSYİH'ı önemli bir şekilde etkilemektedir (Han ve Kaya, 2006: 270). Yine burada gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeleri kıyaslayacak olursak; gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere kıyasla daha hızlı nüfus artışı yaşanmaktadır ve bu durum sınırlı olan üretim olanaklarıyla iş gücünün tamamının üretim sürecinde yer alamamasına neden olur. Fakat üretim fonksiyonundaki diğer üretim faktörleri yeteri kadar bol ya da işgücü ile istenilen ölçüde ikamesi mümkün ise iş gücü artışı üretim artışına neden olacaktır (Taban, 2008: 18).

Doğal kaynaklar ise hava, su, toprak, maden gibi doğada bulunan ve insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan ya da kullanılmaya hazır olan varlıklardır. Ekonomide doğal kaynakların miktarı, büyüme için önemli fakat tek başına yeterli değildir. Dünyada, Arjantin ve Brezilya, aynı şekilde petrol ihracatı yapan ülkelerde çok zengin doğal kaynaklara sahiptirler fakat bazı örneklerin bu avantajlarının ekonomik büyümeye katkı anlamında iyi kullanamadıkları görülmüştür. Bunun zıttı olarak çok daha az doğal kaynağa sahip olan Japonya, kaynakların etkin kullanımı ile önemli bir ekonomik performans göstermiştir (Taban, 2008: 18).

Sermaye ve işgücü verimliliğini etkileyen her şeye teknoloji denir. Teknoloji ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerden bir diğeridir. Teknoloji, üretim faktörleri bileşenlerinin verimliliğini artıran temel faktördür. Yeni bir üretim yöntemi bulunması veya yeni bir ürünün geliştirilmesi ise teknolojik gelişme olarak tanımlanabilmektedir. Örneğin, Henry Ford'un geliştirdiği montaj hattı oluşturarak toplu üretim yapma fikri, dünyadaki en önemli teknolojik gelişmelerden biridir. Teknolojik gelişmeyi büyümeye katkısına göre ikiye ayırmak mümkündür. Bunlar; içerilmiş ve içerilmemiş teknolojik gelişmelerdir. İçerilmiş teknolojik gelişme, yatırımların gerçekleşmesine bağlı olup makine ve teçhizatla ortaya çıkmaktadır. İçerilmemiş teknolojik gelişme ise yönetim ve organizasyonda meydana gelen verimlilik artışı olarak tanımlanabilir. Bu noktada verimlilik kavramını da açıklamak gerekirse, üretim sürecine dâhil olan girdilerin çıktı veya çıktılara yaptığı katkı şeklinde ifade edilebilir (Han ve Kaya, 2006: 270–271).

Ekonomik büyüme teorisinin geçmişi, Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan ve işbölümünün büyüme üzerindeki etkilerini vurguladığı "Ulusların Zenginliği Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasına kadar dayanmaktadır. Adam Smith'in iş bölümünün büyüme üzerindeki etkilerini vurgulamasından sonra Robert Malthus, nüfusun büyüme üzerindeki rolüne vurgu yapmış ve Ricardo, büyüme modelini azalan verimler ve bölüşüm kavramları üzerine inşa etmiştir. 1900'lerin başında ise Joseph Schumpeter teknolojik ilerlemenin ve eksik rekabetin büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Aynı yıllarda Alexandravich Feldman adlı Rus iktisatçı ise yatırım önceliklerinin iktisadi büyüme üzerinde etkilerini inceleyen bir model geliştirmiştir. Bu çalışmaları Roy Harrod ve Evsey Domar tarafından bağımsız bir biçimde gerçekleştirilen Neo Keynesyen büyüme modeli izlemiştir. Harrod-Domar modeli John Maynard Keynes'in "piyasa mekanizması kendiliğinden

tam istihdamı sağlamaz” tezinin büyüyen ekonomilerdeki geçerliliğini araştırmıştır. Bu model 1939-1956 döneminde büyüme teorisine egemen olmuştur. Modern gelişme sürecindeki ikinci dalga, Avusturyalı iktisatçı Tresor Swan ve Amerikalı iktisatçı Robert M. Solow tarafından bağımsız olarak geliştirilen Neo Klasik Büyüme modelidir. Solow-Swan modeli 1980’lerin ortasına kadar büyüme teorilerine hakim olmuştur. 1980’lerin ortalarından sonra Paul Romer, Robert Lucas ve Rebelo, yeni büyüme teorisi veya içsel büyüme adı verilen büyüme teorisini geliştirmişleridir (Ünsal, 2007: 27-28).

Bu bölümde, Merkantilizm, Klasik Büyüme Teorisi (Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo), Dışsal Büyüme Teorisi ve İçsel Büyüme Teorileri başlıkları altında büyüme kavramı irdelenecektir.

2.1.2. Merkantilizm

Merkantilizm, Avrupa iktisadi düşüncesinde ve politikasında 15. ile 18. yüzyıllar arasındaki üç yüzyıllık dönemi kapsamaktadır. Merkantilizm döneminde her ne kadar Orta Çağ’ın temel özelliklerini yansıtan doğal ekonomi anlayışı, feodalizm ve skolastisizm etkisini kaybetmese de bu dönemde çok önemli ekonomik, siyasal, kültürel ve dinsel değişimler ortaya çıkmıştır. Merkantilistler daha rasyonel düşünceler geliştirmeye çalışmışlar. Bu düşünce akımında ulusal devletin zenginliğinin nasıl artırılacağı araştırılmaktaydı. Bu amaç Orta Çağ’dan çok daha farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Savaş, 2007: 138-139). Merkantilist dönemin temel özelliklerinin en başında, gümüş ve altın gibi değerli madenlerin servetin kaynağı olarak kabul edilmesi gelmektedir. Bir ülkenin zenginliği ve güçlüğü sahip olduğu zengin madenler ile doğru orantılıydı. Değerli maden birikimi için ülkede ihracat fazlasını sağlanması amaçlanmaktaydı bunun içinde ithalat kısıtlanmalıdır. Ülke içinde ticareti sınırlandırıcı engellerin kaldırılmasını da savunmuşlardır. Merkantilistler, aynı zamanda milletin gücünü temsil eden devletin, güçlü olması gerektiğine inanmaktaydılar. Merkantilistlere göre, servetin ve siyasi gücün kaynağı sayılan kıymetli maden varlığının artırılması iki yolla gerçekleştirilebilmekteydi: Birincisi, ülke zengin maden kaynaklarına sahipse bunların işletmesine çalışmalıdır. İkincisi ise eğer bir ülke, kıymetli madenleri ülke içinde üretilmiyorsa bu takdirde, ülkeye dış ticaret yoluyla kıymetli maden girişi sağlanmalıdır. Dış ticaret fazlalığının sağlanması için dış piyasaların genişletilmesi gerekli görülmekteydi. Merkantilist düşünürler, devletin iktisadi

faaliyetlere müdahalesini de savunmuşlardı (Aydemir ve Güneş, 2006: 144-146). Merkantilist dönemin politika özelliklerinden biri de birçok devletin sömürgelere sahip olmasıdır. Sömürgeler, hem ülkelerin ticaret yollarındaki güvenliğini sağlamış hem de hammadde tedarikçisi görevi gördüklerinden ülkelerin stratejik konumları açısından çok önemli olmuşlardır. Aynı zamanda sömürgeler, diğer ülkelere karşı önemli bir prestij kaynağı haline gelmişlerdir (İyibozkurt, 2001: 19–20).

2.1.3. Fیزیokrasi

Fیزیokrasi düşüncesi, Fransa'da tarım sektörünün merkantilist düşünceden ötürü büyük bir zarar görmesi sonucu ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl düşünürleri olan fizyokratlar, merkantilizmi ilk eleştiren grup olmuşlardır. En çok tanınan fizyokrat, şüphesiz ki Fransız iktisatçı François Quesnay'dir (1694–1774). Fizyokratlar, ekonominin ve toplumun belirli bir yasaya göre hareket ettiğine inanmaktaydılar (Kibritçioğlu, 1996: 53-54). Ticareti üretken bir faaliyet olarak kabul etmemişler ve onlara göre ticaret, malların ülkeler arasında yer değiştirmesi olarak tanımlanmıştır. Fizyokratlara göre merkantilistler gibi dış ticaret fazlası yaratmaya çalışmak tarım ürünlerine olan talebi azaltmaktaydı. Bunun sonucu olarak da ülke ekonomisi olumsuz etkilenmekteydi. Bunlara rağmen fizyokratlar uluslararası ticaret için yine de açık bir kapı bırakmışlardı. Serbest ticareti, tarım ürünleri ihracatının da serbest bırakılmasını istediklerinden dolayı destekliyorlardı (Savaş, 2007: 234). Kötü zamanlarda sanayi ürünlerine olan talep keskin bir düşüş yaşayabileceğinden, sanayi ürünlerinden elde edilecek ihracat gelirlerinin uzun dönemde istikrarsız olacağını düşünmekteydiler. Aynı zamanda yatırım fonlarının tarımdan dış ticareti finanse etmeye kayacak olması fizyokratların hoşuna gitmeyen diğer bir etkendi. Sanayileşmenin ve tarım dışı ticaretin bir ülkenin ekonomik büyümesine sağlayacağı önemli katkıları öngöremedikleri için dış ticaret kuramına pek katkıları olmamıştır (Kibritçioğlu, 1996: 54-55).

2.1.4. Klasik Büyüme Teorileri

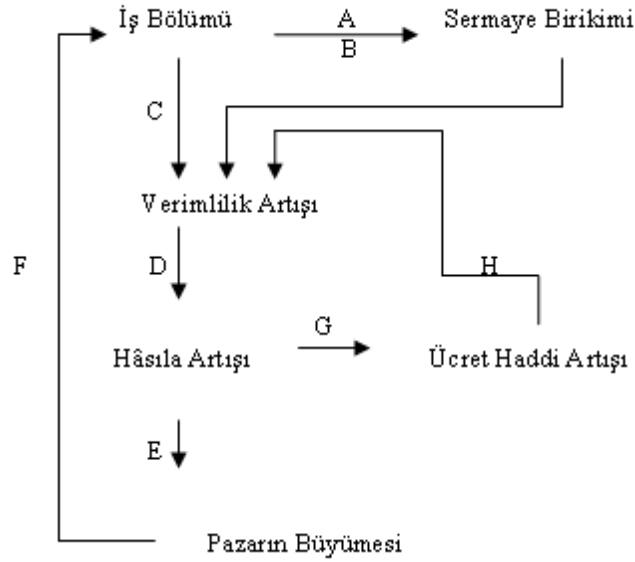
Klasik büyüme modeline birçok klasik iktisatçı katkı yapmıştır. David Ricardo'nun modele yaptığı önemli katkılardan dolayı literatürde Ricardo büyüme modeli olarak da adlandırılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde özellikle Adam Smith ve David Ricardo'nun büyüme modeli ve dış ticaret ile ilişkili varsayımları üzerinde durulacaktır.

2.1.4.1. Adam Smith ve Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith, “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde, yüksek düzeydeki iş bölümünün gelişmiş ülkelerin gelir düzeylerini açıklamadaki en önemli faktörlerden biri olduğunu savunmaktadır. Smith’e göre iş gücü verimliliği, iş bölümü sonucu ortaya çıkan üç nedene dayanmaktadır;

- i) İşçilerin becerisinin artması
- ii) İşçilerin iş değiştirirken meydana gelecek zaman kaybının önlenmesi
- iii) İşçilerin işlerini kolaylaştırmak için yeni makineler icat etmeleri olarak tanımlanmıştır.

Modern zaman perspektifinden bakarsak Smith’in yaparak öğrenme, maliyetleri yeniden ayarlama ve içsel teknolojik gelişmeyi kafasında o zamanlar kurduğunu görmüş oluruz (Lavezzi, 2001: 4).

Şekil 2. 1. Adam Smith'in Büyüme Modeli: İş Bölümü ve Büyüme (Ünsal, 2007:45)

Sekil 2.1. de Adam Smith'in iş bölümü ve büyüme modeline ilişkin görüşlerini özetlemek mümkündür. Şekilde iş bölümü önce teknolojik gelişmeye (A) neden olur. İş bölümü (B) ve teknolojik gelişme (C) emeğin verimliliğinin artmasına neden olur. Emeğin verimliliğinin (D) artması ile hâsıladada artış yaşanır ve ülke daha fazla zenginleşir. Hâsılanın artması ile birlikte pazarın büyüklüğü (E) de artar. Pazarın büyümesi ise tekrardan iş bölümüne (F) yol açar. Eğer hâsılanın zaman içinde artmasıyla ülkenin zenginliğinde sürekli artış gösterirse tüm bunların bir sonucu olarak ücret düzeyi de artar (Ünsal, 2007: 45).

Adam Smith'e göre iş bölümü, sermaye birikimi ve pazarın yeterli olması durumunda faydalıdır. Sermaye birikimi, iş gücünün verimliliğinin artırılabilmesi için ihtiyaç duyduğu teknolojiyi getirmeye imkan tanımaktadır. Pazar genişliği ise üretimin artırılabilmesini sağlamaktadır. İş bölümünün bir sonucu olarak, sermaye birikimi ortaya çıkmıştır. İş gücünde uzmanlaşmanın artması ve sermaye stokunun büyümesi, verimlilik artışına yol açacaktır. Tüm bu zincirin bir sonucu olarak ulusal milli gelirden bir artış meydana gelecektir. Ulusal milli gelirin artması ile birlikte toplumun bireylerinin daha önceye kıyasla tüketimleri artacaktır. Bunu bir sonucu olarak da ülke refahında bir artış yaşanacaktır. Ulusal milli gelirdeki artış aynı zamanda iş gücünde uzmanlaşmanın artmasına ve piyasanın daha büyük bir hale gelmesine imkân tanır. Tüm bu nedenlerden dolayı Smith dış ticaretin çok önemli olduğunu vurgulamıştır (Taban, 2008: 23-27).

Smith dünyanın servetinin değişken olduğunu da ifade etmiştir. Ülkeler arasında yapılan dış ticaret, uluslararası uzmanlaşma ve iş bölümünü ortaya çıkararak dünyadaki kaynakların verimliliğini artırır. Yani bir birileri ile ticaret yapan iki ülke ticaret sırasında meydana gelecek uzmanlaşma ve serbest uluslararası değişim sonucunda daha fazla üretim ve daha fazla tüketim düzeylerine ulaşarak yaşam standartlarını birlikte artırabilirler (Seyidoğlu, 2009: 23).

Adam Smith, uluslararası ticaretin yararlarını Mutlak Üstünlük teorisi adı altında açıklamıştır. Tek girdisi ise emektir. Teoriye göre, birbirine rakip iki ülkeden biri rakibine kıyasla bir ürünü daha düşük maliyetle üretebiliyorsa o malın üretiminde uzmanlaşmalıdır. Daha fazla maliyetle ürettiği ürünleri ise uzmanlaştığı ürünün ihracatından elde ettiği gelir ile ithal etmelidir (Seyidoğlu, 2009: 24). Bu durumu bir örnek ile açıklayacak olursak Fransa ve Amerika gibi iki ülke olduğunu varsayalım. Amerika da bir işçi saatte yalnızca 5 litre şarap üretebilmektedir, aynı şarabı Fransa'daki bir işçi saatte 15 litre üretmektedir. Yine Amerika'da bir saatte bir işçi 50 metre kumaş üretebilirken, Fransa'da bir işçi aynı kumaşı saatte 20 metre üretebilmektedir. Adam Smith'e göre Fransa şarap üretiminde uzmanlaşmalı ve kumaşı üretmek yerine şarap ihracatından elde ettiği gelir ile kumaş ithal etmelidir. Amerika ise kumaş üretiminde uzmanlaşmalı ve şarap üretmek yerine kumaş ihracatından elde edeceği gelir ile şarabı ithal etmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise tek girdi olarak emeğin kabul edilmesidir.

Her iki ülke de bir ürünü diğerine göre daha düşük maliyetle üretebiliyorsa bu her iki ülkenin de birbirleri ile ticaret yapabileceği anlamına gelmektedir. Yani

Smith'in modelinde; birim emek başına düşen üretim miktarlarının farklı olması tarafların karşılıklı ticaret yapabilmesinin temel koşuludur. Bu teori uluslararası ticaretin nedenini bilimsel olarak açıklayabilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 24).

2.1.4.2. David Ricardo ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Ricardo'nun yarattığı büyüme modeli sanayi devrimin ilk dönemlerine denk gelmiştir. Modelde o zamanın İngiltere'sinin yaşadığı sorunlardan fazlaca esinlenilmiştir. O yıllarda tasarruf artışı ve sermaye birikimi çok hızlıydı aynı zamanda teknolojik gelişme, sanayi sektöründeki verimliliği artırmış bu da üretim artışına yol açmıştır. Diğer yandan ise tarım sektöründe verimlilik çok düşük seviyelerde kalmıştır. Sanayi sektöründeki verimlilik artışı Ricardo'ya göre sürekli olamayacaktır. Tarım sektöründeki maliyetlerin artması ile birlikte ücret düzeyi artacak ve kar oranı düşecektir. Eğer kar oranında düşüş yaşanırsa bundan büyümenin de olumsuz etkileneceği görüşü hakimdi (Taban, 2008: 31).

Ricardo büyüme modelinde Adam Smith gibi eski veya güncel olaylara değinmek ya da kurumlardan bahsetmek yerine, tamamıyla soyut bir yaklaşım getirmiştir. Olayları soyut ilişkiler şeklinde ele almıştır. O dönemdeki ekonomistlerin çoğu dedüktif metod adı verilen bu yöntemi, Ricardo'nun getirdiği en büyük yenilik olduğunu savunmuşlardır (Savaş, 2007: 313).

Ricardo büyüme modelinin ana varsayımları aşağıdaki gibidir (Taban, 2008: 31-32).

- İlk başlardaki karların çok yüksek olmasının da etkisiyle tasarruf ve sermaye birikimi hızlıdır.
- Ekonomi de tam rekabet piyasası hâkimdir.
- Sanayi kesimindeki hızlı teknolojik ilerlemenin etkisiyle artan verimler kanunu geçerlidir.
- Tarım sektöründe, azalan verimler kanunu geçerli olmaktadır. Tarım kesimindeki verimsizlik sanayi kesimindeki verimlilikten yüksek olduğundan ekonominin geneli için azalan verimler kanunu geçerlidir.
- Üretim; sermaye, iş gücü ve toprağın bir fonksiyonudur.
- Piyasa ücret haddi doğal ücret haddine yaklaşma eğilimi göstermektedir.
- Ricardo'ya göre girişimci, sermaye birikimi ve yatırım yapmaktadır.

- Azalan verimler haddi, rantı ortaya çıkarmaktadır. Rant toprağın getirisidir. Rant geliri doğanın cömertliğinden değil cimriliğinden doğmaktadır ve hak edilmemiş gelir niteliği taşımaktadır.

Ricardo, iktisadi faaliyetler açısından insan gruplarını: toprak sahipleri, kapitalistler ve işçiler olmak üzere üçe ayırmıştır. Toprak sahipleri rant, kapitalistler kar ve işçiler ise ücret elde etmektedirler. Kapitalist sistem, daha fazla üretim yapabilmek için çok daha fazla işçi çalıştırmayı gerektirmektedir. Bunun için elde edilen karın sermayeye eklenmesi gerekmektedir. Bundan dolayı iktisadi gelişmenin harekete geçirilmesi için kapitalistler önemli rol oynamaktadırlar. Örneğin, mısır üretimi artıkça mısır cinsinden toplam rant miktarı artar. Mısır üretiminin artmasıyla üretim sürecinde kullanılan ek birim emeğin verimi azalır. Fazladan mısır üretebilmek için ihtiyaç duyulan emek miktarı da artar. Reel ücret asgari geçimlik mısır düzeyinde sabit olduğundan mısır cinsinden toplam ücret ödemesinin artması gerekmektedir. Bu yüzden mısır üretimin artmasıyla, mısır cinsinden toplam rant miktarı diğer yandan mısır cinsinden toplam ücret ödemesi artar ve bu şekilde mısır cinsinden toplam kar miktarı azalır. Bu azalma, toplam hasıla rant ve ücret ödemesine eşit oluncaya kadar devam eder. Eşit olduğu nokta da toplam kar sıfır olur. Böyle bir durumda ekonomi büyüme sürecinden, işgücünün emek ve hasılanın değişmediği durağan döneme girer (Ünsal, 2007: 64).

Ricardo, Adam Smith'in serbest ticaret ve rekabeti savunmasını irdeleyerek mutlak üstünlük teorisinin eksikliklerini görüp, onu geliştirmeye çalışmıştır. Ricardo bunu yapabilmek için mutlak üstünlüğe sahip olmayan ülkeleri de dahil ettiği karşılaştırmalı maliyette üstünlük ya da karşılaştırmalı üstünlükler teorisini yarattı (Boure, 2009: 100). Ricardo'nun bu teorisi belirli şartlarda geçerliliğini hala koruyan, ekonomi biliminin en eski teorilerinden biridir. Teori, bir ülkenin mutlak üstünlüğe sahip olamamasına rağmen ülkeler arasında, her iki ülkenin de karlı çıkabileceği bir ticaret yapılabileceğini savunmuştur. Bir ülke her iki malın üretiminde mutlak dezavantajlı ise daha az dezavantajlı ürünü üretip ihraç ederek bu malın ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilir. Diğer malın üretimini durduracağı için de diğer malı ithal edecektir (Karluk, 2002: 15). Örneğin İngiltere ve Portekiz şarap ve kumaş üretmektedirler. İngiltere'de bir saatte bir işçi 120 litre şarap üretebilirken, Portekiz'de bir işçi bir saatte 60 litre şarap üretebilmektedir. Aynı şekilde İngiltere'de bir işçi bir saatte 200 metre kumaş üretebilirken, Portekiz'deki bir işçi bir saatte yalnızca 50 metre kumaş üretebilmektedir. Burada Portekiz her iki malda

da mutlak üstünlüğe sahip değildir Smith'e göre bu noktada dış ticaret yapılmamalıdır. Fakat Ricardo'ya göre bu nokta Smith'in teorisinin eksik yanlarından biridir ve karşılaştırmalı üstünlüğe göre bu durumda dış ticaret yapılabilir. Burada Portekiz'in şaraptaki dezavantajı kumaşa kıyasla daha azdır. İngiltere'nin kumaştaki mutlak üstünlüğünün derecesi 4 kat iken şarapta 2 katıdır. Bu yüzden İngiltere kumaşı kendisi üretmeli ve şarabı Portekiz'den ithal etmelidir. Bu durumda ise Portekiz, her iki malı üretmek yerine yalnız şarap üretmelidir.

2.1.5. Heckscher Ohlin Faktör Donatımı Teorisi

Faktör donatımı teorisi, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin, ülke içi fiyat farklılıklarının nedenlerini tam olarak açıklayamayışındaki eksikleri gidermek için ortaya çıkmıştır. Eli Heckscher, 1919 yılında yayınladığı makalesine, ortaya çıkardığı teorisinin anlaşılmayan yanları daha sonra Bertil Ohlin'nin 1933 yılında yayınladığı kitabında hocasının makalesindeki dikkat çekmeyen görüşleri daha acık dile getirmesi ile netlik kazandı. Bu şekilde teorisinin ismi Heckscher-Ohlin teorisi olarak kabul gördü (Seyidoğlu, 2009:79). Bu teoride ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerine bakılmakta ve ülkede hangi üretim faktörleri zengin ise üretimi o faktörü yoğun şekilde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenebilmektedir. Bu şekilde bir ekonomi uzmanlaştığı ürünleri ihraç ederken elde ettiği gelir ile uzmanlaşmadığı malları ithal edebilmektedir (Bayraktutan, 2003: 178). Durumu örneklendirecek olursak, iklimi kahve üretimine müsait ve buna uygun toprakları bol miktarda olan Brezilya kahve ihraç etmektedir. Büyük nüfusa sahip olan yani iş gücü bakımından zengin olan ülkeler de, Çin ve Hindistan gibi, emek yoğun üretim gerektiren ayakkabı ve giyim ihraç etmektedirler. Amerika ve Kanada'daki geniş topraklar ise buğday üretimine uygun olduğundan bu ülkelerde buğday ihraç etmektedirler. Teoride emek ve sermaye olarak iki önemli faktör vardır. Klasik karşılaştırmalı üstünlüklerde ise üretim faktörü olarak sadece emek kabul edilmekteydi. Yine bu teoride uluslararası ticarete konu olabilecek malların fiyatları arasındaki oran hasıla/emek oranı ile ilişkilendirilmektedir. Bu teori de ise sermaye de bir faktör olarak dış ticareti etkilemekteydi (Aslan ve Terzi, 2006: 2). İki mal, iki ülke ve iki faktörlü bir modelde, faktör fiyat eşitliğinin açıklanabilmesi için aşağıdaki varsayımların bulunması gerekmektedir:

- Tam rekabet vardır.

- Ulaşım maliyetleri sıfır olup serbest dış ticaret geçerlidir.
- Sermaye ve emek, üretim faktörleridir ve iki mal vardır
- Üretim faktörlerinin arzı sabit, homojen ve tam istihdamları sağlanmaktadır.
- Ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur.
- Tam uzmanlaşma yoktur.
- Faktör yoğunlukları tersine dönememektedir.
- Malların faktör yoğunlukları özdeş ve iki malın eş ürün eğrileri birden çok noktada kesişmemektedir.
- İki malın üretim fonksiyonu farklı faktör yoğunluğuna sahiptir.
- A ve B malları, her iki ülkede aynı teknikler ile üretilmektedir.

Tüm bu varsayımlar altında bu teori: bir ülkenin diğer üretim faktörlerinden nispi olarak daha fazla sahip olduğu faktörü yoğun olarak üretimine dahil ettiği ürünün üretiminde uzmanlaşarak onu ihraç etmesi gerektiğini uzmanlaşma sağlayamadıkları ürünleri ise ithal etmeleri gerektiğini öne süren bir genel denge teorisidir (Karluk, 2002: 33).

Teorinin en önemli sonuçlarından biri, ülkelerin nispi üretim faktörü zenginliğine dayanarak ticaret yapması sonucu ülkelerde üretim faktörü fiyatlarının da eşitlenmesi gerektiğinin ileri sürülmesidir. (İyibozkurt, 2001: 39).

2.1.6. Neo Klasik Büyüme Teorisi

1956 yılında Robert Solow “Ekonomik Büyüme Teorisine Katkı” isimli büyüme ve kalkınma üzerine yayınladığı çalışmasında, ekonomik büyümeyi anlamaya yönelik ufuk açan katkılarından dolayı 1987 yılında Nobel Ekonomi ödülünü almaya hak kazanmıştır (Jones, 2007: 20). Daha sonra Avusturyalı Swan çalışmaları ile modele önemli katkılarda bulunmuştur. Uzun bir dönem boyunca bu teori Solow büyüme modeli olarak anılmış olsa da sonraları Solow-Swan olarak isimlendirilmiştir. Solow-Swan modeli, yatırım, tasarruf ve ekonomik büyümenin nüfus artışı ve teknolojik gelişmeye nasıl cevap verdiğini açıklamaya çalışmıştır (Taban, 2008: 67).

Neo klasik teoride, teknolojik gelişme ve nüfus artışı, ekonomik büyümeyi etkilerken; ekonomik büyümedeki değişiklikler, nüfus artışını ve teknolojik gelişmeyi etkilemezler. Bir ekonomideki teknolojik ilerlemenin şans ile belirlendiği

varsayımı mevcuttur. Eğer bir ekonomi şanslı ise hızlı teknolojik gelişmeye denk gelir, eğer değilse teknolojik ilerleme yavaş olur. Bu yüzden Neo Klasik büyüme teorisi için nüfusun büyümesi ve teknolojik gelişme, dışsal değişkenlerdir (Parasız, 1997: 73).

Modelin varsayımları;

- Piyasa mekanizması tam istihdam düzeyinde sağlıklı bir şekilde çalışmaktadır.
- Ülkenin GSYİH'sı tek bir maldan oluşmaktadır. piyasada homojen olan tek mal üretilip tüketilmektedir.
- Tasarruflar, yatırımlara eşittir.
- Nüfusun büyümesi ekonomik faktörlerden bağımsızdır.
- İşgücü veridir ve n kadar sabit bir hızla büyümekte ($\Delta L / L = n$) olup, ilk başlarda teknolojik ilerleme yoktur ($\Delta A / A = 0$).
- İş gücü stoku, $L = \theta P$ olarak gösterilir. Nüfusun sabit bir oranıdır.
- Sermaye ve işgücü piyasa koşullarında birbirinin yerine ikame edilebilmektedir. Bundan dolayı işgücü başına sermaye (K/L) artabilmekte veya azalabilmektedir (Taban, 2008: 67-68).

Temel Solow modeli Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yardımı ile ifade edilebilmektedir. Model iki denklem çerçevesinde yaratılabilmektedir. Bunlar, üretim fonksiyonu ve sermaye birikim eşitliği denklemleridir. Modeli basitleştirmek için, sermaye (K), işgücü (L) ve çıktıyı (Y) ile gösterilmiştir. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir;

$$Y = F(K, L) = K^\alpha L^{1-\alpha} \text{ Denklem 2}$$

Yukarıdaki 2 numaralı denklemde ölçeğe göre sabit getiri bulunmaktadır. α , 0 ile 1 arasında yer alan bir sayıdır. Üretim fonksiyonunda tüm girdiler üç katına çıkarılırsa, sabit getiri dolayısıyla tüm çıktılarda üç kat artacaktır (Jones, 2007: 20).

Üretim fonksiyonu, iş gücü başına hasıla ve iş gücü başına sermaye arasındaki basit bir ilişki üzerine kurulur. Bu nedenle toplam üretim fonksiyonu yerine onunla aynı özelliklere sahip olan işgücü başına üretim fonksiyonu kullanılmaktadır. İş gücü başına sermaye ve hasıla arasındaki ilişkinin bulunabilmesi için toplam üretim fonksiyonunda yer alan değişkenlerin tümü işgücü sayısına (L) bölünür (Han ve Kaya, 2006: 278–279).

$$\frac{Y}{L} = f\left(\frac{K}{L}, \frac{L}{L}\right) \text{ Denklem 3}$$

Üç numaralı denklemde $y = f(k, 1)$, **(y)** iş gücü başına hasılayı, **(k)** iş gücü başına sermayeyi ifade etmektedir.

Sermaye birikimi denklemi Solow modelinin ikinci denklemini oluşturmaktadır. Bu denklemi elde edebilmek için işgücü başına sermaye oranın zaman içindeki değişiminin doğal logaritması alınır.

$$\ln k = \ln K - \ln L \text{ Denklem 4}$$

Dört numaralı denklemin zamana göre türevi alınır;

$$\frac{1}{k} \frac{\partial k}{\partial t} = \frac{1}{K} \frac{\partial K}{\partial t} - \frac{1}{L} \frac{\partial L}{\partial t} \text{ Denklem 5}$$

Sermaye stokundaki artış oranı ise $(\Delta K / K)$ ve iş gücü artış oranı $(\Delta L / L)$ sermaye iş gücü arasındaki artış oranını verir.

$$\frac{\Delta k}{k} = \frac{\Delta K}{K} - \frac{\Delta L}{L} \text{ Denklem 6}$$

Altı numaralı denklemden sonra ise, işgücü artış oranı sabit ve nüfus artış oranının (n) eşit olduğunu varsayalım

$$\frac{\Delta L}{L} = n \text{ Denklem 7}$$

$$\frac{\Delta k}{k} k = \frac{\Delta K}{K} k - n \text{ Denklem 8}$$

Sekiz numaralı denklemdeki eşitliğin her iki tarafını k ve K/L ile çarparsak,

$$\frac{\Delta k}{k} k = \frac{\Delta K}{K} \frac{K}{L} - n \frac{K}{L} \text{ Denklem 9}$$

$$\Delta k = \frac{\Delta K}{L} - n \frac{K}{L} \text{ Denklem 10}$$

$$\Delta k = \frac{\Delta K}{L} - nk \text{ Denklem 11}$$

$$\frac{\Delta K}{L} = \Delta K + nk \quad \text{Denklem 12}$$

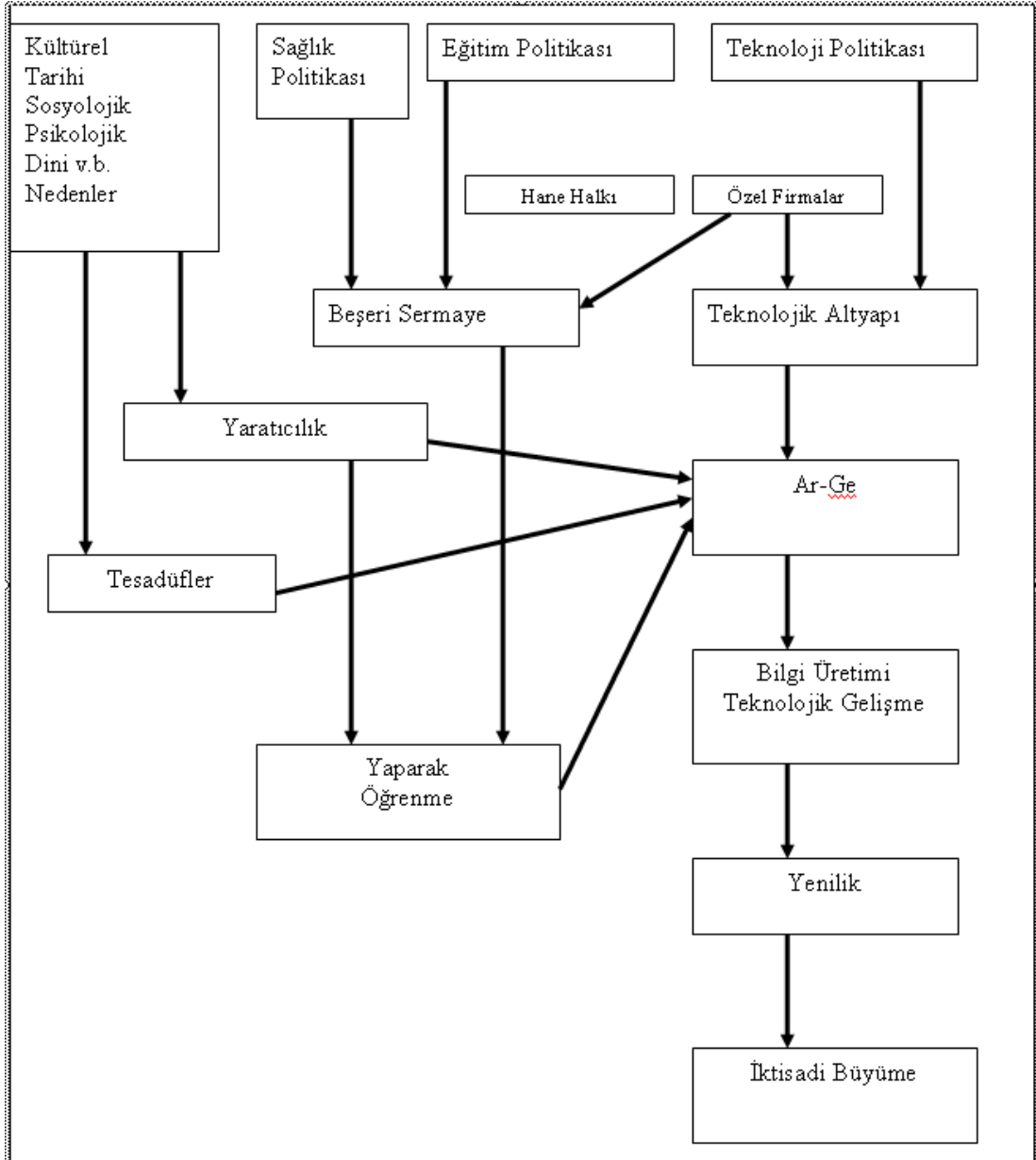
$\Delta K = I$ olduğu ve tasarruf fonksiyonu $S=sY$ olduğu bilindiğinden aşağıdaki sermaye birikimi denkleminde ulaşırlar.

$$\Delta k = sf(k) - nk \quad \text{Denklem 13}$$

Sonuç olarak Temel Solow modelinde üç önemli varsayım bulunmaktadır. Tam rekabet, ölçüğe göre sabit getiri ve dışsallıkların olmamasıdır. Model teknolojik gelişmenin sabit olduğunu kabul ederek sermaye birikiminin büyümedeki rolünü incelemiştir fakat sermaye birikiminin büyümeye yol açmadığı sonucuna ulaşmıştır. Modele göre uzun dönemde ekonomi, işçi başına çıktının sabit olduğu durağan döneme yönelir. Çıktı düzeyini belirleyen unsurlar, tasarruf haddi ve nüfus artış haddidir. Ülke fertleri arasındaki hâsıla farkları ise tasarruf hadlerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Ünsal, 2007: 147-148).

2.1.7. İçsel Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme üzerine alternatif bir yaklaşımda içsel büyüme modelleridir. İçsel büyüme modellerinin temelleri, Smith, Marx, Schumpeter gibi önemli iktisatçılara dayanmaktadır (Taban, 2010: 33). Ancak modelin Romer ve Lucas'ın çalışmaları ile başladığı kabul edilmektedir (Enrich, 1990: 3). İçsel büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi, ekonominin kendi dinamikleri ile gerçekleştirebileceği ve refah düzeyinin belirlenmesinde kamu politikalarının belirleyici olduğunu savunan bir modeldir. Teknolojik gelişmenin, ekonomik büyüme için çok önemli olduğunu savunur. Modeldeki içsel terimi, firmaların ya da tüketicilerin kar ya da fayda fonksiyonlarını en yükseğe çıkarmak için gerçekleştirdikleri bilinçli faaliyetlerden ortaya çıkan yenilikleri göstermektedir (Yardımcı, 2006: 99)

Şekil 2. 2. İçsel Büyüme Teorisinin Belirleyicileri (Kibritçioğlu, 1998: 11)

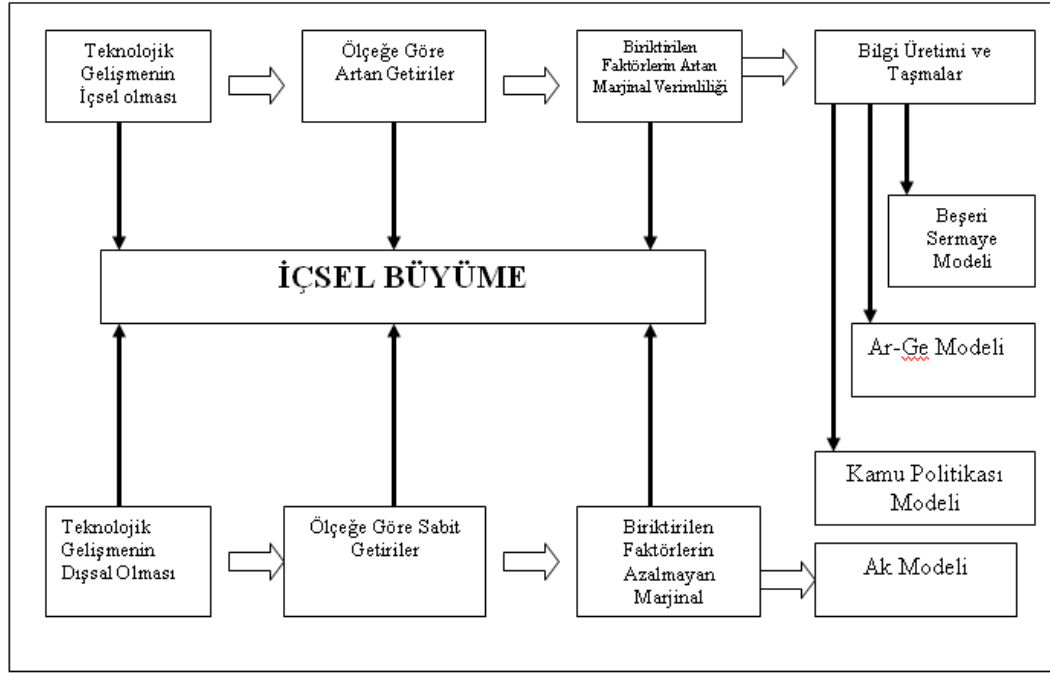
Daha önceki yıllarda az gelişmişliğin temel nedenleri finansal ve reel sermaye yetersizliği iken günümüzde onların yerini var olan teknolojiyi kullanamama, güncel bilgiye ulaşamama veya beşeri bilgiye sahip olamama gibi nedenler almıştır. Son zamanlarda araştırma geliştirme (Ar-Ge), teknolojik gelişme, devletin yeni işlevleri, sağlık ve benzer değişkenlerin üretim üzerinde önemli etkisi olmuştur. Bu etkilerin öneminin anlaşılması, önceki büyüme modellerinin revize edilmesi sonucunu doğurmuştur. İçsel büyüme modelleri ise bu yeni değişkenlerin büyüme modellerine dâhil edilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İçsel büyüme modelinde eğitim, sağlık, ve teknoloji politikaları doğrudan belirleyici olurken, ülkelerin sahip olduğu bölgesel, dinsel ve kültürel faktörler ise modelin

dolaylı belirleyicileri olmaktadır. Sekil 2.2. de İçsel Büyüme Modelinin belirleyicileri ve onların etkileşimi gösterilmektedir. Beşeri sermayenin ortaya çıkarılabilmesi için eğitim, sağlık ve teknolojiye yapılan yatırımlar artırıldığında bunun bir sonucu olarak da Ar-Ge faaliyetleri ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bölgenin kültürel ve dinsel özellikleri de Ar-Ge faaliyetlerine yol açmaktadır. Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesi ile ürünün farklı tasarım ve aşamaları geliştirilmektedir. Tüm bunların sonucu olarak da yenilikler, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedirler (Taban, 2008: 91-92).

Diğer bir bakış açısı ile firmalar, diğer firmalar tarafından yaratılacak olan teknolojik dışsallıktan kolay fayda sağlayacağından, bilgi üretme sürecine girmek istemeyeceklerdir. Bunun bir sonucu olarak piyasa başarısızlığı ortaya çıkacaktır. Bu etkilerin dikkate alınması modelin ölçeğe göre sabit getiri varsayımını terk ettiği ve ölçeğe göre artan getiri koşullarının benimsendiği gösterilmektedir. Pozitif ölçek ekonomilerinin bir sonucu olarak piyasalarda tam rekabet koşullarından uzaklaşıldığı düşünülmekte, makroekonomik düzeyde ölçeğe göre artan getiriler ortaya çıkmaktadır (Kirbitçioğlu, 1998: 10).

Solow büyüme modelinde, bıçak sırtı dengede olan ekonomi devletin yardımıyla bu durumdan kurtulmuş fakat bu modelde gelişmiş ülkelerin ilerleyen zamanlarında durgunluğa gireceği görüşünü savunmuştur. Teknolojik gelişme ve bilgi ve beşeri sermayenin büyüme üzerindeki etkisi yok sayılmıştır. Bunlara karşın içsel büyüme teorilerinde araştırma geliştirme faaliyetleri, piyasa genişliği ve teknolojik gelişme gibi faaliyetlere önem verilmiştir. Ülke dış ticarete katıldığı takdirde üreticilerin yalnızca piyasa genişliği ile ilişkili olarak ölçek ekonomilerinden doğan yararı toplamakla kalmayacakları, aynı zamanda daha büyük bilgi ve sermaye havuzunun getirdiği avantajlardan faydalanacakları iddia edilmiştir. Firmaların, rekabet ortamı içinde sürekli yenilik geliştirme çabalarının bir sonucu olarak verimliliklerini ve karlılıklarını artırabileceği vurgulanmıştır (Demir vd., 2005: 181).

İçsel büyüme modellerinde de diğer büyüme modellerinde olduğu gibi tek değişkenle büyümeyi açıklamak mümkün olmadığından içsel büyümenin kaynakları dört farklı yaklaşımdan oluşmaktadır. Bu yaklaşımların yanı sıra Neo-Klasik büyüme modeline, beşeri sermayenin ilave edilmesi ve yeniden üretilmeyen faktörlerin çıkarılmasıyla büyümeyi açıklamaya çalışan AK modeline de yer verilmiştir. .

Şekil 2. 3. İçsel Büyüme Modelleri ve Varsayımları (Taban, 2008: 92)

Bunlar;

- Ar-Ge modeli
- Beşeri Sermaye Modeli
- Kamu Politikası
- Bilgi Üretimi ve Taşması
- Ak Modeli (Taban, 2008: 92).

Bu modellerin kendi kendini beslemesi yani içsel büyümenin modelleri ve varsayımları Şekil 2.3. de gösterilmektedir.

2.1.7.1. İçsel Büyüme ve Dinamik Karşılaştırmalı Üstünlükler

Dışsal büyüme modelleri, varsayımlarını dışa kapalı bir ekonomi üzerine kurmaktadır. Fakat bu teori özellikle günümüz şartları altında ülkelerin birbiriyle etkileşimlerini de dikkate aldığımızda pek geçerli değildir. Bu nedenle Neo Klasik büyüme modelini, dışa açık bir ekonomi örneği temel alarak geliştirmek mümkündür. İçsel büyüme modeli ise teknolojik gelişme ve yenilikleri uluslararası ticaret içinde yapmaktadır. İçsel büyüme modellerinin dış ticaret teorileri, uluslararası teknoloji transferlerini, gelişmiş ülkelerde geçerli olan endüstri içi ticaret, büyük oligopollerin davranışları, kuzey ülkelerinin yenilikçi, güney ülkelerinin taklitçi varsayımlarını temel almıştır. İçsel büyüme modeli, teknolojik

gelişmeler ve yeniliğin önemi vurgulayan, dinamik karşılaştırmalı üstünlükler kuramını ileri sürmüştür. Bir malı diğer üreticiden daha düşük fırsat maliyetine üretme yeteneğine dinamik karşılaştırmalı üstünlükler denmektedir. Bu teoride serbest dış ticaretin en önemli kuralı bir ürünü ilk icat edip yaratan olabilmektedir (Han ve Kaya, 2006: 302–303).

2.2. İHRACAT VE İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

İhracat, mal ve hizmetlerin ulusal sınırların dışına çıkarılması olarak tanımlanabilmektedir. Aynı zamanda mevzuata uygun tanımı ise bir malın yürürlükteki ihracat mevzuatı ile gümrük mevzuatına uygun şekilde Türkiye gümrük bölgesi dışına ya da serbest bölgelere çıkarılmasına ihracat denir (Bedestenci ve Canitez, 2010: 2). Çalışmanın bu bölümünde ise ihracat ile büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği tartışılır sunulmaktadır. Daha sonra ise ihracat çeşitlendirmesi ile büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.2.1. İhracat ve Büyüme İlişkisi

Ekonomik büyümenin, sermaye birikimi, ticaret, fiyat dalgalanmaları, siyasal koşullar gelir dağılımı ve coğrafi özellikler gibi değişkenlere bağlı olan son derece karmaşık bir süreç olduğu iktisatçılar arasında yaygın olarak kabul görmektedir. İhracata dayalı büyüme hipotezi ise ihracat genişlemesinin, büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğunu varsayar. Bir ülkenin toplam ekonomik büyümesi yalnızca ülke içindeki emek ve sermaye miktarındaki artışla değil aynı zamanda toplam ihracata meydana gelen artış ile gerçekleştirilebildiğini ifade eder. Bu teorinin savunucularına göre ihracat ekonominin lokomotif görevindedir (Medina-Smith, 2001: 1). Bu yaklaşıma göre ekonomik büyüme oranının artırılabilmesi için toplam ihracatı artırmak önemli ve etkili yollardan biridir. Toplam ihracatın artırılabilmesi için iç piyasadaki mal ve hizmet üretiminin artırılması gerekmektedir bununda büyümeyi artırdığını varsaymaktadır. İhracat artışının büyüme üzerindeki olumlu etkisi literatürde ihracata dayalı büyüme olarak isimlendirilmektedir. (Şimşek, 2003: 43). Literatürdeki çalışmalar, düşük büyüme oranlarına sahip gelişmekte olan ülkeler için daha hızlı büyüme ve dış kaynak kullanımının önemini vurgulamaktadır. Dışa açılma ve ihracatın artırılmasından beklenen olumlu etkiler üç kategoride toplanabilir. İlk olarak artan ithalat, piyasa

fiyatlarındaki artışı aşağıya çekme eğilimde olacaktır. Buda enflasyon oranlarında azalma ve tüketici refahında artışa neden olacaktır. İkinci olarak verimlik artışı ise ölçüğe göre getiri, rekabeti tetikleyen araştırma geliştirme faaliyetlerinin artması, pozitif dışsallıklar, yüksek kapasite kullanımı gibi olumlu etkiler doğuracaktır. Üçüncü olarak artan ihracat daha yüksek iş gücü talebine neden olacaktır (Kızılcıca ve Kıvılcım, 2008: 137–138).

İhracata dayalı büyüme stratejisinin olumlu avantajları vardır. Uluslararası ticaret, rekabeti artırır ve rekabetin artması sonucunda; gelişmiş kaynak tahsisi, teknik bilginin yayılması, daha iyi yönetim ve daha büyük boyutlu girişimciliğin getirdiği güven ve ihracat dışı sektörler dışsallıklar sağlayan, yani yeni teknolojilerin yayılmasına imkan veren etkilerle ekonomideki genel verimlilik seviyesini artırır. Yapılan dış ticaret ile yeni teknolojik gelişmelerin ülkeye girmesi sağlanır. İç piyasası dar olan ülkelerin ekonomik ölçekte üretim yapmasına olanak sağlar. İhracat, ülkeye giren döviz gelirlerinde önemli artışa neden olur ve hem milli geliri artırır hem de ithalatın finansmanı sağlar (Şimşek, 2003: 43).

2.2.1.1. İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Dünya Literatüründeki Yeri

Literatürde ihracata dayalı büyüme hipotezini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmalarda kimi zaman tek ülke örneği incelenirken kimi zamanda ülke grupları incelenmiş ve bunların karşılaştırılması yapılmıştır. İhracat artışı ile ekonomik büyüme arasında uzun veya kısa dönemli ilişkinin ölçülebilmesi için genel olarak Granger nedensellik testi ve Vektör Otoregresif (VAR) modelinin kullanıldığı görülmüştür. Çalışmaların büyük çoğunluğu ihracat dayalı büyüme hipotezinin desteklerken, hipotezin desteklenmediği örneklerde ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde bu hipotezi irdeleyen çalışmalar ve sonuçları incelenmiştir.

Abdulai ve Jaquet, yurtdışı yatırımlar, iş gücü ve ihracatı bağımsız, GSMH'yi bağımlı değişken olarak dâhil ettikleri çalışmalarında 1961 ve 1997 yılları arasında Fil Dişi Sahilleri için bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi test etmişlerdir. Granger nedensellik testini uyguladıkları çalışmalarında sonuç olarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır. İhracat, yurtdışı yatırımlar ve işgücü ile GSMH arasında uzun dönemde, aynı zamanda ihracat, yurtdışı yatırımlar ile GSMH arasında kısa dönemde de anlamlı bir ilişki bulunduğunu ifade etmişlerdir (Abdulai ve Jaquet, 2002: 6 – 14).

Abu-Qarn ve Abu-Bader ihracata dayalı büyüme hipotezini toplam dokuz Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesi için test etmişlerdir. Granger nedensellik testini uyguladıkları çalışmalarında yalnızca bir ülke için ihracat dayalı büyüme hipotezin destekleyen kanıtlar bulabilmişlerdir (Abu-Qarn ve Abu-Bader, 2004: 1689–1695).

Awokuse, Granger nedensellik testini kullanarak Kanada için ihracata dayalı büyüme hipotezi test etmiştir. Üçer aylık veri kullanarak 1961 ile 2000 yılları arasındaki dönemi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda hem kısa dönemde hem de uzun dönemde Kanada için hipotezin desteklendiği sonucuna varmıştır. Awokuse benzer bir çalışmayı Kore içinde yapmıştır. İhracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna varmıştır. Arjantin, Kolombiya ve Peru incelediği bir diğer çalışmasında ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Arjantin için 1993 ile 2002, Kolombiya için 1994 ile 2002 ve Peru için 1990 ile 2000 yılları arası dönemi incelemiştir. Sonuç olarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin her üç ülke içinde geçerli olmadığına ilişkin kanıtlar bulmuş fakat Arjantin ve Kolombiya için ithalat ve büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu çalışmalarında ifade etmişlerdir. Peru'da ise ithalatın büyümeyi desteklediği sonucu çıkmıştır (Awokuse, 2003: 134 – 135, 2005: 694 – 696, 2007: 165–172)

Balaguer ve Cantavella-Jorda, İspanya için ihracatın yapısında değişimler ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini test etmişlerdir. 1901 ile 1999 yılları arasındaki uzun dönemi analiz etmek için yıllık veriler kullanmışlardır. Çalışmada İspanya büyümesinde ihracatın rolü incelenmişlerdir. Bulgular, toplam çıktı ile ihracatın artışı ve yapısal değişimi arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Sonuçlar; ihracatın, İspanya'nın çıktı düzeyi için belirleyici bir faktör olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca ekonomik büyümenin de ihracat artışına neden olduğu gözlemlenmiş ve bu iki değişken arasında ters nedensellik ilişkisinin de var olduğunu ortaya koymuşlardır (Balaguer ve Cantavella-Jorda, 2004: 476–477).

Chuang, çalışmasında beşeri sermaye birikimi, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Tayvan için 1952-1995 yılları veri seti alınmış, ihracatın beşeri sermaye birikimi sürecini hızlandırarak uzun dönemli büyümeyi teşvik ettiğini, beşeri sermaye birikiminin de büyüme ve ihracatı teşvik ettiğini sonuçlarına ulaşmışlardır. Ayrıca, Tayvan için beşeri sermaye tabanlı içsel büyüme teorisi ve ihracata dayalı büyüme hipotezinin desteklendiği görülmüştür (Chuang, 2000: 718).

Love ve Chandra, çalışmalarında ihracata dayalı büyüme hipotezini Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka için test etmişlerdir. Kanıtlar Hindistan için ihracat ile çıktı arasında çift yönlü ilişki olduğunu göstermektedir. Pakistan ihracat dayalı büyüme hipotezinin desteklendiği görülmüştür. Sri Lanka için ihracat ile çıktı arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Love ve Chandra diğer bir çalışmada ihracata dayalı büyüme hipotezini VAR analizi kullanarak Bangladesh için test etmişlerdir. Sonuçta çarpıcı olarak büyümenin, ihracat artışa neden olduğu ortaya çıkmıştır (Love and Chandra, 2004: 493-494, 2005: 1166-1167).

Hatemi ve Irandoust, Balassa'nın ihracata dayalı büyüme hipotezinin Yunanistan, İrlanda, Meksika Portekiz ve Türkiye için varlığını test ettikleri çalışmalarının sonucunda Türkiye ve Yunanistan için ihracat ile büyüme arasında bir ilişki olmadığı, İrlanda, Portekiz ve Meksika için ise ihracat ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır. İrlanda ve Meksika için ihracat artışı ekonomik büyümeye neden olurken, Portekiz'de ise ekonomik büyüme ihracat artışına neden olmuştur (Hatemi ve Irandoust, 361–362).

Abual-Foul, 1976-1997 yılları arasında Ürdün için ihracata dayalı büyüme hipotezini test ettiği çalışmasında ihracata dayalı büyüme hipotezinin Ürdün için geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ürdün hükümeti ise bunu dikkate alarak ihracat artışı ve yabancı yatırımcı çekiciliğini sürekli kılmak için Serbest Bölgeler, Yatırım Kurulu ve İhracatı Geliştirme Şirketi gibi kuruluşlar kurmuştur (Abual-Foul, 2004, 395)

İrlanda'da 1950 ile 1990 yılların arasında ihracat dayalı büyüme Fountas tarafından test edilmiş ve. çalışmada her iki yönde de ihracat ile çıktı arasında bir ilişkinin varlığına rastlanamamıştır. Yalnız son 15 yıllık süreçte ihracattan büyümeye doğru Granger nedenselliği olduğu görülmüştür. (Fountas, 2000: 214)

2.2.1.2. İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Literatüründeki Yeri

İhracata dayalı büyüme hipotezini Türkiye için inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmalarda ihracata dayalı büyüme hipotezi belirli dönemler için yıllık, üçer aylık ve aylık veriler ele alınarak incelenmiştir. Çalışma sonuçlarında ise hipotezin geçerliği konusunda bir görüş birliğine varılamadığı görülmektedir. Buradaki görüş ayrılıklarının kullanılan ekonometrik yöntem, ele alınan dönem ve verilerin özelliklerinde kaynaklanabileceği ifade edilmektedir. Aşağıda Türkiye için ihracata dayalı büyüme hipotezini inceleyen çalışmalardan örnekler sunulmuştur.

Şimşek, 1960-2002 yılları arasında kırk iki yıllık dönemi yıllık veriler ile Türkiye’de ihracata dayalı büyüme hipotezini test etmiştir. İhracat artışının çıktı artışına neden olmadığına dair 0 hipotezi kabul edilmiştir. Çıktı artışından ihracat artışına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Yani çalışma, incelediği dönem çerçevesinde Türkiye örneği için ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemediği sonucuna ulaşmıştır (Şimşek, 2003: 59).

Tuncer, 1980 ve 2000 yılları arasındaki dönemi Türkiye örneği için üçer aylık veriler kullanarak dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında ithalatın büyüme üzerinde kilit bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. İthalat ile büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlamıştır. İhracattan büyümeye doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulamamış fakat büyümeden ihracat artışına doğru güçlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Tuncer, 2002: 104).

Demirhan üçer aylık veriler ile 1990 ve 2004 arasındaki dönemde ihracat ile büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını incelemiştir. İhracat ile büyüme arasında tek yönlü bir ilişki bulunmuş, ilişkinin yönü ise büyümeden ihracata doğrudur yani ihracata dayalı büyüme hipotezi bu dönemler dahilinde Türkiye için desteklenmediği bulguları ortaya çıkmıştır (Demirhan, 2005: 85-86).

Karagöl ve Serel, 1955 ve 2002 yılları arasında Türkiye’de ihracat ile GSYİH arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü test etmiş, ihracat ve GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişki varlığı ispatlanmış fakat GSYİH artışının ihracat artışına neden olduğu görülmüştür. Yani ilişkinin yönü büyümeden ihracat artışına yönelik olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Karagöl ve Serel, 2005: 1037-1038).

Takım, çalışmasında ihracata dayalı büyüme hipotezini 1975 ve 2008 yılları arası Granger nedensellik testi ile analiz etmiş ve ihracat ile GSYİH arasında bir nedensellik ilişkisi bulamamıştır (Takım, 2010: 14).

Aktaş ise Türkiye için ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1996 ile 2006 yılları arasındaki on yıllık süreci aylık veri kullanarak ele aldığı çalışmasının sonucunda her üç değişkeninde birbirleriyle aralarında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulmuştur. Uzun dönemde büyümeden ihracata, büyümeden ithalata, ithalattan ihracata ve ihracattan ithalata doğru bir nedensellik ilişkisine rastlamış; fakat ithalat ve ihracattan büyümeye doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlamamıştır. Yani ihracat ve ithalat da dayalı büyüme hipotezi Türkiye için ele alınan dönemde geçerli olmamıştır (Aktaş, 2009: 44-45).

Bilgin ve Şahbaz modellerinin tahmin gücünü artırmak amacıyla aylık veriler kullanarak, 1987 ile 2007 yılları arasındaki dönemde Türkiye için ihracat ile büyüme arasındaki ilişkinin varlığını sorgulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda Türkiye’de ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu ifade etmişlerdir (Bilgin ve Şahbaz, 2009: 188-189).

Kösekahyaoğlu ve Şentürk, çalışmalarında ihracata dayalı büyüme modelinin geçerliliğini Türkiye ve yedi tane gelişmekte olan ülkeler için ampirik olarak test etmişlerdir. Türkiye haricinde 1990’lı yılların başında köklü bir rejim değişikliği yaparak piyasa ekonomisine geçen Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, uzun süredir dışa açık politikalar izleyen iki Latin Amerika ülkesi olarak Arjantin ve Brezilya ile son dönemde ihracatını hızla artıran ve en hızlı büyüyen ekonomiler arasında olan Hindistan ve Çin incelenmiştir. Çalışmada literatürde en sık kullanılan yöntemlerden biri olan Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Arjantin ve Brezilya hariç diğer bütün ülkeler için ihracattan milli gelire doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmekte, dolayısıyla ihracata dayalı büyüme hipotezi genel olarak desteklenmiştir. Polonya, Hindistan ve Çin dışındaki ülkeler için ithalat ve milli gelir arasında hiçbir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Türkiye’de ihracattan ithalata doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kösekahyaoğlu ve Şentürk, 2006: 27-42).

Erdoğan’ın çalışmasında ise Türkiye’de uygulanan iktisat politikaları sonucu ihracatta meydana gelen artışın büyüme ile ilişkisini 1923 ile 2004 yılları arasında incelemiştir. İhracattan büyümeye doğru nedenselliğin olmadığı, ithalattan ise büyümeye doğru bir nedenselliğin olduğuna dair bulgulara rastlamıştır (Erdoğan, 2006: 38).

Kurt ve Berber, çalışmalarında VAR analizini kullanarak, 1989 ile 2003 yılları arasındaki dönemde üçer aylık verileri ele alarak dışa açıklık ve büyüme arasındaki nedenselliği incelemiştir. İhracata dayalı büyüme hipotezini destekler nitelikte bulgular ortaya çıkmıştır. Büyüme ve ithalat arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi, ithalattan ihracata ve ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (Kurt ve Berber, 2008: 69-70).

Karagöz ve Şen çalışmalarında ihracat artışı ile büyüme arasındaki dinamik ilişkiyi araştırmak için Granger nedensellik testi kullanmışlardır. 1980 ve 2004 arasındaki dönemi çeyrek yıllık veriler dâhilinde incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ihracat artışı ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi

bulunmuştur. Uzun dönemde ekonomik büyümeden ihracat artışına doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı gösterilmiştir (Karagöz ve Şen, 2005: 13).

Yapraklı çalışmasında Türkiye ekonomisi için, 1970-2005 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak, ihracat yönlü büyüme hipotezinin geçerliliği test etmiştir. Eş-bütünleşme analizi ve hata düzeltme-geliştirilmiş Granger nedensellik test teknikleri kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda ise ihracat dayalı büyüme hipotezinin destekler sonuçlara ulaşılmıştır (Yapraklı, 2007: 108).

Saatçioğlu ve Karaca, 1950 ile 2000 yılları arasındaki dönemi yıllık veriler ışığında ele alarak ihracat ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir fakat bu uzun dönemde uygulanan ekonomi politikaları farklı olduğu için çalışmalarını 1950 ile 1980 ve 1981 ile 2000 şeklinde iki farklı dönemde incelemiştir. İlk önce 1950 ile 2000 yılları arasındaki dönemde büyümeden ihracat artışa doğru bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Araştırmanın 1950 ile 1980 yılları arasını kapsayan dönemlerinde ihracat ile büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır fakat 1981 ile 2000 yılları arasında ihracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmiştir. Sonuç olarak 1980 yılında ihracat yönlü değişen ekonomi politikalarının ihracat ile büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi oluşmasına neden olduğu görülmüştür (Saatçioğlu ve Karaca, 2004: 38-39).

2.2.2. İhracat Çeşitlendirmesinin Tanımı

İhracat çeşitlendirmesi, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine çalışan iktisatçıların ilgi noktası olmuştur. Bu ülkelerde politika yapıcılar ihracat gelirlerinin birkaç ürün üzerinde ağır bağımlı olmasının yarattığı olumsuz etkenlerden dolayı ihracat çeşitlendirmesine önem vermişlerdir. İktisat literatüründe, özellikle ekonomik büyüme üzerine pozitif etkilerinden dolayı ihracat çeşitlendirmesi literatürde kendine geniş bir yer edinmektedir. Bu bölümde ihracat çeşitlendirmesi ile ilgili tanımlara yer verilecektir.

Bir ülkenin ihracat sepetini çeşitlendirmesi, ihracat gelirindeki istikrar ve dünya ekonomisindeki farklı sektörlerin büyümesinden fayda sağlama arzusu olarak tanımlanabilmektedir. İhracatta çeşitlendirme, genel olarak ülkenin mevcut ürün karmasındaki veya ihracat yaptığı bölge sayısında meydana gelen değişimdir (Ali vd., 1991: 7-8). Ayrıca bir veya birkaç temel mal ihracatına bağımlı olmanın yaratacağı ekonomik ve politik riskleri azaltmak için, ihracat sepetindeki ürün sayısını artırmak olarak da tanımlanabilmektedir. İhracatın az sayıda üründe

yoğunlaşması ülkeleri ekonomik ve politik risklere karşı savunmasız bırakabilmektedir. Ekonomik riskler arasında yabancı döviz gelirinde azalmaya ve istikrarsızlığa yol açması ve bunların olumsuz makro ekonomik (büyüme, işsizlik, yatırım planı, ithalat ve ihracat kapasitesi, döviz nakit akışı, enflasyon, sermaye kaçıışı, borç geri ödeme vb.) sonuçları sayılabilir. Uzun dönemde ise kısa dönemdeki etkilerin yansımalarıyla ticaret hacminde öngörülemez ve sürekli bir azalışa neden olur. Politik riskler ise ülke yönetiminin kötüye gitmesi ve kırılganlığa eğilimli bölgelerde iç savaşa kadar gidecek tehlikelere neden olmasıdır (Samen, 2010: 3)

2.2.3. Yatay ve Dikey Çeşitlendirme

İhracat çeşitlendirmesi farklı biçim ve boyutlarda gerçekleştirilebilmektedir. Genellikle ihracat portföyündeki ürünlerin payını değiştirilmesi ile ya da ihracat portföyüne yeni ürünler ekleyerek ülkeler ihracat çeşitlendirmesi elde edebilmektedir. Literatürde ihracat çeşitlendirmesinin en bilinen iki şekli yatay ve dikey çeşitlendirmedir (Hasan ve Toda, 2004: 35).

Yatay çeşitlendirme, aynı üretim alanı veya sektörde kalmak kaydıyla ürün çeşidinde artırıma gitmektir. Kilim üreticisinin halı üretmeye başlaması ya da erkek konfeksiyonu üreten firmanın ürün skalasına bayan giyimini de eklemesi yatay çeşitlendirmeye örnek olarak verilebilir. Dikey çeşitlendirme ise mevcut iş kolundan farklı faaliyet alanlarında ya da üretim sürecinin farklı aşamalarında üretim yaparak ürün çeşidini genişletmektir. Hammadde üreticisinin yarı mamul ya da nihai ürünlere yönelmesi buna örnek olabileceği gibi tekstil üreticisinin gıda alanına yönelmesi dikey çeşitlendirmeye örnektir (Naudé ve Rossouw, 2008: 4).

Yatay çeşitlendirme, küresel emtia fiyatlarındaki dalgalanmaları sıfıra indirmek için birincil ihracat portföyünde değişiklik yapılmasının gerektirirken; dikey çeşitlendirme, var olan ve yenilikçi ürünlerin işleme ve pazarlama gibi katma değerli girişimler vasıtasıyla daha fazla kullanılmasını içermektedir (Hasan ve Toda, 2004: 36).

2.2.4. İhracat Çeşitlendirmesi ve Büyüme Literatürü

İhracat çeşitlendirmesi ile uzun vadeli büyüme arasındaki ilişkiyi sistematik olarak inceleyen literatürde iki önemli soruya yanıt aranmaya çalışılmıştır: Birincisi, ihracat çeşitlendirmenin uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi var mıdır? İkincisi ise bir ülkenin farklı mallar ihraç

ederek ekonomik performansını artırabilmesi mümkün müdür? Ampirik büyüme literatüründe, gelirdeki buharlaşmanın bir ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir. Bu düşünce doğrultusunda, finans literatüründe ödünç alınan "portföy etkisi" ihracatta çeşitlendirme lehine yaygın olarak kabul gören bir argüman olmuştur. Genellikle ihracat çeşitlendirme, yüksek ekonomik büyümeye yol açabilecek bir mekanizma olarak kabul edilmiştir. Bunun gerekçesi ise iyi çeşitlendirilmiş bir ihracat portföyünün ihracat kazançlarındaki istikrarsızlığı azaltabilir olmasıdır. Bu azalış önemlidir çünkü ihracat gelirindeki istikrarsızlık, kamu gelirleri, yatırım, ithalat kapasitesi ve üreticilerin geliri gibi iç piyasa değişkenleri üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır (Ferreira, 2009: 3-5).

Üretim ve ticaret yapısının uzmanlık veya çeşitlendirme derecesi ülkenin ekonomik kalkınması için önemlidir. Uzmanlaşma, Adam Smith'in emek ve uzmanlaşmanın ekonomik büyüme ve kalkınma için önemini tanımlamasından, Heckscher-Ohlin Samuelson (HOS) modelinin ülkelerin karşılaştırmalı üstünlük avantajına göre üretim ve ihracatta uzmanlaşmaları gerektiğini savunmasına kadar önemli bir konu olmuştur. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın yeniden inşası ve birçok eski kolonilerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle, ekonomik kalkınmanın ortaya çıkan yeni disiplinin ilk fikirlerinden biri uzmanlaşmanın değil de ekonomik çeşitlendirmenin ekonomik büyüme için katkısı olacağıdır. (Naude ve Rossouw, 2008; 1-3). Bu dönemden itibaren ihracat çeşitlendirmesi ile büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

İhracat çeşitlendirmesi ile ilgili çalışmalar 1950'lerin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Dış ticaretin pazar ve ürün düzleminde çeşitlendirilmesiyle ilgili önemli ve öncü çalışmalardan biri Michealy'e aittir. Bu çalışmada Michealy olabildiğince çok ülkenin ithalat ve ihracatında mal çeşitlendirmesini incelemek ve devletlerin zenginliğinin bir ya da daha fazla mal üzerinde bağımlı olup olmadığını görmeyi amaçlamıştır. 1950'lerde Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC) tek haneli kodda 10 bölüm, iki haneli kodda 53 alt bölüm üç haneli kodda 156 grup ve beş haneli kodda ise 570 tane temel başlık içermekteydi. Beş basamaklı kodda veri bulma zorluğundan ve bulunsa bile hesaplamadan kaynaklanacak güçlüklerden dolayı 3 basamak seviyesinde çalışmıştır. 44 ülke üzerinde Gini Katsayısı kullanarak yaptığı çalışmanın sonucunda ihracatını daha fazla çeşitlendirmiş ülkelerin kişi başı milli gelir bakımından daha iyi durumda olduğunu gözlemlemiştir (Michealy, 1958: 2). Daha sonra Wilhelms dikey ve yatay

çeşitlendirmeyi irdelediği çalışmasını yayınlamıştır. Wilhelms'e göre ihracat çeşitlendirmesi tek başına bir amaç değildir. Temel amacı ise ihracat yapısındaki bozuklukları önlemek ve birkaç ürün üzerinde bağımlı olmaktan kaynaklanan yabancı döviz gelirinde hareketlenmeleri azaltmaktır. Wilhelms İhracat çeşitlendirilmesinin iki önemli etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Öncelikle ihracat gelirindeki istikrarlı artış ve yaşanması muhtemel dalgalanmalar ile gelir ve ekonomik faaliyetler açısından daha az riskin varlığına dikkat çekmiştir. İkinci olarak da çeşitlendirme ile artan ihracat gelirleri sayesinde istikrarlı bir ekonomik büyümenin yakalanacağını belirtmiştir. Çalışmasında mal ve pazar çeşitlendirmesini tanımlamıştır. Mal çeşitlendirmesi yatay çeşitlendirme ve dikey çeşitlendirme olmak üzere iki türlü yapılabileceğini ifade etmiştir (Wilhelms, 1967: 1).

Macbean ve Nguyen ise ürün yoğunlaşması ile ihracat gelirleri arasındaki ilişkinin matematiksel analizini yaptıkları çalışmalarında ihracat gelirindeki istikrarsızlık endeksinin, dar bir ihracat sepetine sahip olan gelişmekte olan ülkelerde geniş bir ihracat sepetine sahip gelişmiş ülkelere daha yüksek çıktığını gözlemlemişlerdir. Buna göre düzenli ihracat geliri elde eden ülkelerin bunu pazar ve ürün çeşitliliği bakımından ileri düzeyde olmalarına borçlu olduğunu ileri sürmüşlerdir (Macbean ve Nguyen, 1980: 354-362).

Çeşitlendirilmiş ulusal ticaret portfolyosu istikrar ve büyüme odaklı politikaların hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Çeşitlendirme, ihracatı daha geniş bir tabana yayarak ihracat gelirindeki istikrarsızlığı düşürmektedir. Çeşitlendirme süreci ilk bakışta, karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile çelişiyor gibi gözükse de bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanda uzmanlaşması daha yüksek bir verimliliğe yol açabilir fakat bu aynı zamanda ihracat gelirindeki istikrarsızlığın artmasına neden olabilmektedir (Ali vd., 1991: 6-9).

İhracat çeşitlendirmesi ekonomik büyümenin sürdürülmesinde olumlu bir ticaret hedefi olarak yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Çeşitlendirme, ihracat gelirlerini dengeleyerek ülkelerin ticaret şoklarından daha az etkilenmesini sağlar (Ghosh ve Ostry, 1994: 26)

Gutierrez ve Ferrantino çalışmalarında; Şili'nin ihracat portföyünde yer alan ihracat sanayinin gelenekselliğini aynı zamanda ihracatı çeşitlendirme seviyesi ve son olarak da ihracat portföyünde yapısal değişimini incelemek istemişlerdir. Bunun için Birleşmiş Milletler Ticaret Veri Tabanından Şili için 1962 ile 1991 dönemine ait iki haneli ihracat verilerini kullanmışlardır. Her bir ürün için kümülatif ihracat

fonksiyonu hesaplanmıştır. Şili’de 1970’lerin ortalarına kadar çeşitlendirmenin ya hiç olmadığı ya da çok az olduğu fakat bu tarihten itibaren çeşitlendirmenin Şili ekonomisinde önemli yer edindiğine ilişkin bilgiler verildiği çalışmada çeşitlendirmenin, Şili’nin ekonomik liberilizasyon programının önemli bir sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre ise ihracat çeşitlendirmesinin Şili ekonomisinin uzun dönem büyüme performansı üzerinde önemli etkileri vardır (Gutierrez de Pineres ve Ferrantino, 1997: 379–390). Ayrıca Şili, ihracatını çeşitlendirerek ekonomik performansına önemli katkı yapan ülkelerden biri olmuş ve çeşitlendirme literatürüne önemli bir başarı öyküsü olarak geçmiştir.

Al Mahrubi, çalışmasında 91 ülkede 1961-1988 dönemine ait verileri kullanarak çeşitlendirme ile büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Sonuç olarak çeşitlendirmenin hızlı büyümeyi tetiklediği yolunda önemli kanıtlar bulmuştur (Al Marubi, 2000: 560-562). Bu çalışmanın ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin ispatının çok fazla ülkede yapılmış olmasından dolayı önemli olduğu ifade dlebilir.

Bonaglia ve Fukasaku çalışmalarında, ihracat sepetindeki ürün sayısının gelişmiş ülkelere kıyasla fazla olmasına dikkat çekmişlerdir. Aynı zamanda ihracat çeşitlendirmesinin gelişmekte olan ülkelerin ihracat kazançlarındaki istikrarsızlığın ana çözümlerinden biri olarak literatürde kabul görmüştür. İhracatta çeşitlendirmenin, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin makroekonomik göstergeleri üzerinde önemli ve olumlu bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için bir sonraki gelişmişlik düzeyine ulaşabilmelerinde ihracat sepetindeki ürün sayısının arttırmanın önemi göz ardı edilemeyeceğini vurgulamışlardır (Bonaglia ve Fukasaku, 2003: 15–19). Herzer ve Nowak, ihracat çeşitlendirmesinin, yaparak öğrenme ve ihracat yaparak öğrenme dışsallılıkları ile birlikte ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin olup olmadığını incelemişlerdir. Çeşitlendirmeye dayalı büyüme hipotezi Şili’nin yıllık zaman serisi verilerinin üzerine kurulan genişletilmiş Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile test etmişlerdir. Eş bütünleşme teorisine dayanarak üç tür istatistiksel yöntem kullanmıştır. Bunlar; Johansen Trace testi, çok değişkenli bir hata düzeltme modeli ve Dinamik OLS prosedürü uygulanmıştır. Sonuç olarak ihracat çeşitlendirmesinin, Şili ekonomisinin büyümesi üzerinde pozitif etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Herzer ve Nowak, 2006: 20-21).

Arip ve arkadaşları çalışmalarında ihracat çeşitlendirmesi ile Malezya'daki ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1980 ile 2007 yılları arasındaki dönemi yıllık veriler ile Granger Nedensellik Testi kullanarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki ve dinamik etkileşimleri incelemişlerdir. Çalışmalarında çeşitlendirmenin büyümeyi desteklediği doğrultusunda ampirik kanıtlar bulmuşlardır. Böylece ihracat çeşitlendirmesinin uzun dönemli büyümeyi etkilediği, İçsel Büyüme Teorisi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır (Arip vd., 2010: 8).

İhracat çeşitlendirmesi, literatürde gelişmekte olan ülkelerde ihracat gelirlerindeki istikrarsızlığın temel çözümlerden biri olarak kabul edilir. Bu tartışmaların ilklerinden biri Mc Bean ve arkadaşlarının çalışmalarının sonuçlarına dayandırılır. Araştırmalarının sonuçlarına göre ihracat kazançlarının istikrarsızlık endeksi daha dar ihracat sepetine sahip gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek, daha geniş ihracat sepetine sahip olan gelişmiş ülkelerde ise daha düşüktür. İkinci grup ise karşılaştırmalı üstünlük avantajının ihracat çeşitlendirmesini haklı göstermede kullanıldığını savunmaktadırlar. Bunun nedeni, özerk faktörlerin bir tepkisi olarak (tat, teknoloji, sanayi kapasitesi, üretici rekabet,vb), bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü zaman içinde değişebilmesidir. Ekonomi politikasındaki değişikliklerde (örneğin, tarife engelleri) karşılaştırmalı üstünlüğü etkiler (Bamua, 2002: 113-114).

Parteka ve Tamberi, çalışmalarında Panel Data Analizi kullanarak 60 ülkenin 1985 ile 2004 yılları arasında yirmi yıllık dönemini incelemişlerdir. İhracat çeşitlendirmesinin belirleyicilerini de dâhil ederek analizlerini genişletmişlerdir. Çalışmalarının sonucunda fakir ülkelerin ihracat yapılarında yüksek uzmanlaşma olduğu ortaya çıkmıştır. Ampirik bulgular yüksek uzmanlaşmış ekonomik yapıların kişi başına gelir düzeyinin düşük seviyelerde oluştuğunu ancak ihracatını çeşitlendirmiş ülkelerin, kişi başına gelir düzeyi nispeten daha yüksek olma eğiliminde olduğunu göstermiştir (Parteka ve Tamberi, 2008: 25-26).

Akbar ve Naqvi çalışmalarında iki önemli konuyu işlemişlerdir. İlk olarak Pakistan'ın ihracatını çeşitlendirme seviyesini ölçebilmek için çeşitli formüller geliştirmişlerdir. Formüllere dayanarak ölçümlerin sonuçlarını regresyon analizi ile incelemiş ve ihracat çeşitlendirmesinin ihracat ve büyüme üzerinde bir etkisinin olup olmadığına bakmışlardır. İkinci olarak da ihracat ve büyüme arasında bir ilişkinin var olup olmadığını Granger Nedensellik Testi kullanarak ölçmüşlerdir. Araştırma sonuçları olarak üç önemli nokta ortaya çıkmıştır. Bunlar; birinci olarak ihracat çeşitlendirme derecesinde 1979 yılından 1985 yılına kadar keskin bir artış

yaşanmıştır. 1985 yılında sonra ülkeye demokrasi gelmesinin de etkisi ile ihracat çeşitlendirmenin seviyesinin 1979 öncelerine kadar giden bir azalma meydana gelmiştir. İkinci olarak, birincil ürünler (geleneksel) ve mamul mal ihracatı (geleneksel olmayan) çeşitlendirme açısından başarısız olmuştur. Üçüncü olarak ise çeşitlendirmenin dinamikleri ve yapısal değişimi belirgin bir trend göstermiştir (Akbar ve Naqvi, 2000: 573-574).

Naude ve Rossouw çalışmalarında, ihracat çeşitlendirmesi ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika örnekleri incelenerek analiz edilmiştir. Brezilya, Çin ve Güney Afrika için çeşitlendirme ile kişi başına milli gelir arasında granger nedenselliği vardır fakat Hindistan için bu tez geçerli olmamıştır. Hindistan'da kişi başına milli gelirdeki değişikliğin çeşitlendirmeyi etkilediği kanıtına rastlanmıştır (Naude ve Rossouw 2010: 24-25).

Agosin çalışmasında, ihracat çeşitlendirmesi hipotezini, ampirik büyüme modeli ile test etmiştir. Kore, Tayvan, Mauritius, Finlandiya, Çin ve Şili'nin 1980 ve 2003 yılları arasındaki verilerini analize dâhil etmiştir. Sonuç olarak bu 6 ülkede de ihracat çeşitlendirmesinin kişi başına milli gelirin artmasında çok önemli etkisini olduğu sonucuna varmıştır (Agosin, 2007: 23-24).

Çeviker ve arkadaşları çalışmalarında sadece ihracat çeşitlendirme seviyelerini ölçerek Türkiye ve Suriye'nin çeşitlendirme performansının karşılaştırmalı bir analizin yapmışlardır. Çalışmada Suriye'nin çeşitlendirme seviyesi, ihracat gelirinde ciddi bir şekilde petrole bağımlı olmasından kaynaklı, Türkiye'nin çeşitlendirme seviyesinden olumsuz anlamda çok yüksek çıkmıştır. Suriye hükümetinin petrol fiyatlarındaki olumsuz bir dalgalanmanın önce ihracat gelirinde daha sonra ekonomik büyüme üzerinde yıkıcı etkilerinin olabileceğinin farkına varmış olması ve bu noktada ihracat çeşitlendirmesini bir ekonomi politikası aracı olarak görüp Suriye'nin kalkınma planları arasına dahil etmiştir. Çalışmada bu politika uygulamasının önemine vurgu yapılmıştır. Bunun sonucu olarak ise son yıllarda ihracat çeşitlendirme seviyesi üzerinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır (Çeviker vd. 2010: 487-496). Çeviker ve arkadaşlarının Türkiye ile Geçiş ekonomileri olan; Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan ve Polonya arasında ihracat çeşitlendirme düzeyinin karşılaştırmasını yaptıkları çalışmanın sonucunda özellikle 2000'li yıllar sonrasında Türkiye'nin ihracat çeşitlendirmesinin seviyesi bakımından diğer dört ülkeye üstünlük sağlamış olduğu ifade edilmiştir, (Çeviker vd. 2011: 37-44)

2.2.5. İhracat Çeşitlendirmesinin Dünyadaki Örnekleri

Bu bölümde ihracat çeşitlendirmesinin sağladığı olumlu katkılar sayesinde anlamlı büyüme kaydeden dört ülke örneği incelenecektir. Bu ülkeler; Şili, Kosta Rika, Malezya ve Taylan'dır. Ticarete dışa açık olmalarının yanı sıra ihracatlarını çeşitlendirmede de giderek önemli performanslar sergileyen bu ülkeler çeşitlendirme literatürün önemli ülkeleri olma başarısını göstermişlerdir

2.2.5.1. Şili

Şili ekonomisinin başarılı dönüşümü; özel sektörün de benimsenmesine yardımcı olduğu tutarlı bir politika paketinin kabul edilmesi üzerine oturtulmuştur. Bu olaydan çıkarılacak üç önemli ders vardır. Bunlardan birincisi, maliye ve para politikaları ile birlikte yatırımı ve yeniden yapılanmayı teşvik etmiş, aynı zamanda piyasa başarısızlıkları ve özel sektör zayıflıkları için hazırlanan sanayi politikalarını da hayata geçirerek ticaretin serbestleşmesi sağlanmıştır. İkinci olarak ihracatı çeşitlendirme stratejisi; ihracata dayalı sektörlerle doğrudan yabancı yatırımın çekilmesi, bölgesel ticaret entegrasyonunun teşvik edilmesi ve kaynak bazlı sektörler ile ekonominin geri kalanı arasında bağların güçlendirilmesini içeren kalkınma politikaları oluşturulmuştur. (Agosin, 2002)

2.2.5.2. Kosta Rika

Kosta Rika, literatürdeki yerini ihracatta büyümeyi destekleyerek, durgunluk ve büyük boyutta işsizlikten, dışa açık ticaret rejimine kademeli geçişin bir örneği olarak almıştır. Özel sektör kuruluşlarının etkin katılımı, bu reform sürecinin büyük ölçüde verimliliğini arttırmıştır. İhracat çeşitlendirmesi, tarifelerin düşürülmesi ve diğer çarpıklıkların giderilmesi ile reform hız kazanmış ayrıca bölgesel ticaret entegrasyonu, iç pazarın küçük boyutu yüzünden maruz kalınan sınırlamaların ortadan kalkmasına yardımcı oldu. Bunun yanı sıra aktif doğrudan yabancı yatırım politikası sürecini hızlandırmışlardır (Rodríguez, 2002: 107–128).

2.2.5.3. Malezya ve Tayland

Malezya ve Tayland hem dikey hem de yatay çeşitlendirmede başarılı örnekler olarak göze çarpmaktadır. Her iki hükümette hem doğal kaynağa dayalı sanayilerini hem de emek-yoğun üretimi ve ihracatı teşvik etmek için ikili bir strateji benimsemiştir. İhracat odaklı geleneksel tarımın gelişmesi tarıma dayalı sanayinin

büyümesini teşvik etmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar önemli ölçüde komşu Asya ülkelerinden gelmiş ve doğal kaynak bazlı sektörlerin gelişmesi her iki ülkenin de 1990'ların ortalarından itibaren ekonomik kriz ile başa çıkmalarına yardımcı olmuştur (Reinhardt, 2000: 57-77).

2.3. TÜRKİYEDE İHRACATIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar geçen sürede Türkiye ekonomisi için net ve süreklilik taşıyan bir ticaret politikasının varlığından söz etmek oldukça zordur. 1923-1928 döneminde, Lozan Antlaşmasının zorunlulukları, 1950-1954 döneminde de ekonomi politikası değişikliği ile, liberal dış ticaret uygulamaları gerçekleşmiştir. Bu dönemler haricinde Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar, genel anlamda devletçi ekonomi politikaları uygulanmıştır (Hepektan, 2007: 80).

2.3.1. 1923-1959 Dönemi

Türkiye ekonomisi için 1923-1929 dönemi açık ekonominin hüküm sürdüğü ve yeni bir devletin inşasını içeren bir dönemdir. Genel olarak bu dönemde ekonominin gelişmesinin ilgilendiren iki önemli olay vardır. Bunlardan birincisi Lozan antlaşmasının getirdiği kısıtlamalar; ikinci ise dönemin sonuna doğru meydana gelen dünya büyük ekonomik buhranıdır. 1923 yılından itibaren her yıl düzenli olarak ödenmesi gereken Osmanlı Devleti'nin borçlarının ertelenip 1929 da bir kısmının toplu olarak ödenmesi ekonomiyi zor şartlar altına sokmuştur (Boratav, 2007: 43-48).

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışı ile yeni bir devlet kurulmuştu ve bu yeni devletin izlemesi gereken mali ve iktisadi politikalarının bir an önce belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için Cumhuriyet'in ilan edilmesinden hemen önce 17 Şubat 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi gerçekleştirilmiştir.

Kongrenin toplanmasında çeşitli amaçlar ön plana çıkmaktaydı. Ekonomik büyüme için ortak hedefler belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşabilmek için izlenmesi gereken politikaların geliştirilmesi ve aynı zamanda ekonomik bağımsızlığın nasıl sağlanacağı tartışılması temel amaçlardı. Üretime katkı yapanların problemleri ve isteklerini dile getirecekleri bir platform oluşturmak ve son olarak da devlet ekonomisinin nasıl bir yol izleyeceğini dünya devletlerine duyurmak kongrenin diğer amaçları arasındaydı (Yetim, 2008: 18). Kongrede iç piyasanın ve dış ticaretin

gelişmesini hedefleyen, özel girişime önem veren, mülkiyet haklarını koruyan politikalar üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Devletin girişimciliği cazip hale getirebilmek için gerekli olan alt ve üst yapı yatırımlarını yerine getirmesine işaret edilmiştir. Ayrıca kongrede yabancı sermayeye karşı olunmadığı da belirtilmiştir. Kongrede, anonim şirketlerin kurulmalarını kolaylaştırmak, Milli Bankalar'ın kurulması, demiryolları inşasının hükümetçe bir programa bağlanması, sanayinin teşviki, memlekette ticaretin tamamen serbest bırakılması gibi önemli kararlar alınmıştır (Sabır, 2006: 3-11).

1929 yılı Türkiye ekonomisi için çok önemli bir yıldır. Lozan antlaşması ile konulan sürenin 1929 yılında bitmesine kadar geçen süreçte Türkiye cumhuriyeti'nin dış ticaret politikalarını kontrol edecek politika araçlarını kullanma yetkisi çok sınırlıydı. 1929 yılında çıkarılan ve yerli üretimin dış rekabete karşı korunması amaçlayan bir yasa ile bu süreç son bulmuştur. Böylece Türkiye daha korumacı gümrük tarifeleri koyabilecek hale gelmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin borçlarının ilk taksidinin ödenmesi de bu yıla denk gelmişti. Aynı yıl ise 1929 büyük buhranı ile tüm dünya ekonomisi durgunluk içine girmişti (Boratav, 2007: 43-45). 1923 ile 1929 yılları arasında kalan dönemin özelliği, ekonominin dışa açıklık derecesinin uzun süre aşlamayacak kadar büyük olmasıdır. Dönem dahilinde ihracat ve ithalatın GSYH içindeki paylarının toplamı yaklaşık yüzde 25 olmuştur. Dönem boyunca ortalama olarak tarım kesimi yıllık yüzde 16.2, sanayi ise yüzde 8.5 oranında büyümüştür. Ekonominin ana sürükleyicisi ve yeniden yapılanması büyük ölçüde tarım kesiminin dinamizmi sayesinde gerçekleşmiştir (Taş, 1995: 358). Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerde de olduğu gibi dış ticaret dengesi açık vermiştir.

1929 yılındaki büyük buhranın neden olduğu tahribatın etkisinin azaltılabilmesi için bir çok ülke dış ticaretine kısıtlamalar getirmiştir. Türkiye ise ithalata kota uygulamış ve Türk lirasının değerini korumak için aldığı çeşitli önlemler 1930'ların başında ekonominin dışa bağımlılığını azaltarak içe dönük bir hale gelmesine neden olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2000: 47). Dış ticaret dengesi 1930 yılından 1959'lara kadar zaman zaman açık vermiş olsa bile genel olarak dış ticaret fazlası vermiştir.

Tablo 2.1. Türkiye'nin Dış Ticareti 1923–1929 Milyon \$ (Türkiye İstatistik Kurumu)

Yıllar	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1923	50,8		86,9		-36,1	137,7	58,5
1924	82,4	62,3	100,5	15,6	-18,0	182,9	82,1
1925	102,7	24,6	129,0	28,4	-26,3	231,7	79,6
1926	96,4	-6,1	121,4	-5,8	-25,0	217,9	79,4
1927	80,8	-16,3	107,8	-11,3	-27,0	188,5	74,9
1928	88,3	9,3	113,7	5,5	-25,4	202,0	77,6
1929	74,8	-15,2	123,6	8,7	-48,7	198,4	60,6

Türkiye ekonomisinin 1923 yılındaki ihracatı yaklaşık 50 milyon dolar civarındadır. Aradaki istisna olan bir kaç yıl çıkarılırsa ülke ekonomisi ancak 19 yıl sonra ihracatını iki katına çıkarabilmiştir. Bu dönemde ihracat artışının yavaş olması ülkenin sanayileşme hamlesi içinde oluşuna bağlanabilir. 1929 yılında ise dış ticaret dengesi 1923 yılına göre 12 milyon dolar daha fazla açık vermiştir ve dış ticaret hacmi ise 1925 yılındaki ticaret hacminin 30 milyon dolar gerisinde kalmıştır. 1923 ile 1929 yılları arasında tarım sektörü gösterdiği etkili performans ile o yıllardaki ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden olmuştur ama Tablo 2'den anlaşılacağı gibi bir sonraki dönemde sanayinin aldığı pay artmakta ve tarım sektörünün payında önemli bir düşüş yaşanmaktadır.

Tablo 2.2. Ortalama Büyüme Hızları (Kaymak, 2)

Dönem	Tarım	Sanayi	Genel	Sermaye Birikimi / GSMH (%)
1923-1929	15,4	8	11	9,1
1930-1939	6	11,7	6	10,1

Türkiye, büyük buhran döneminde önceki dönemin tam tersi bir yönelişle dışa kapanmış ve devlet eliyle milli sanayi kurma girişimi başlatmıştır. Sonraları da özel teşebbüsü cazip hale getirici politikalara önem vermiştir. Sanayinin gelişme hızı 1923–1929 yıllarında, ekonominin diğer sektörlerine kıyasla çok düşük kalmaktaydı. 1929 sonlarından itibaren daha korumacı bir yapıya geçen Türkiye o yıllarda üçüncü dünya ülkelerin ilk sanayileşme hareketlerini göz önünde bulundurarak onlarla aynı yönde hareket etmiştir. 1932'den sonra korumacılık, devletçilikle tamamlanmıştır. Tarım dışındaki üretken alanlarda devletin yatırımcı ve üretici unsur olarak kendini göstermesi devletçilik anlayışının o yıllardaki en belirgin özelliğiydi (Boratav, 2007: 59-62). Bu gelişmeler ile Türkiye ekonomisi artık ithal ikameci bir döneme girmeye başlamıştı.

Bu dönemde dış ticaret politikalarının temel amacı dış ticaret açığından kaçınmaktı. Bunu gerçekleştirebilmek için Türkiye ihracat karşılığı ithalat anlaşmaları imzalamıştır. Yerli üretimi gerçekleştirilen malların ithalatına kota getirilmiştir. Bu bağlamda başta Almanya olmak üzere birçok ülke ile ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Yeni uygulamalar için 1936 yılında dış ticaret bütçeleri hazırlanmıştır. Ülkenin ürettiği tarım ürünleri ve başta krom olmak üzere madenlere olan yoğun dış talep, ihracatın sürekli artmasına neden olmuştur. (Kepenek ve Yentürk, 2000: 76). Türkiye ekonomisinde 1938 yılı hariç dış ticaret dengesi fazla vermiştir. İthalat hemen hemen yüzde 50 civarında daraltılmıştır.

Tablo 2.3. Türkiye'nin Dış Ticareti 1930-1939 Milyon \$ (Türkiye İstatistik Kurumu)

Yıllar	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1930	71,4	-4,6	69,5	-43,7	1,8	140,9	102,6
1931	60,2	-15,6	59,9	-13,8	0,3	120,2	100,5
1932	48,0	-20,3	40,7	-32,1	7,3	88,7	117,8
1933	58,1	21,0	45,1	10,7	13,0	103,2	128,8
1934	73,0	25,7	68,8	52,5	4,3	141,8	106,2
1935	76,2	4,4	70,6	2,7	5,6	146,9	107,9
1936	93,7	22,9	73,6	4,2	20,1	167,3	127,2
1937	109,2	16,6	90,5	23,0	18,7	199,8	120,6
1938	115,0	5,3	118,9	31,3	-3,9	233,9	96,7
1939	99,7	-13,4	92,5	-22,2	7,2	192,2	107,7

1930 ile 1939 yılları arasında ithalatın sınırlandırılması ile ithalat rakamlarında düşüş, ihracat rakamlarında ise artış yaşanmıştır. Dış ticaret hacmi bu dönem içinde 50 milyon dolar artmış ve 192 milyon dolara ulaşmıştır. Yine ithalatın kısıtlanmasının etkisiyle ihracat ve ithalat arasındaki fark hemen hemen hiç kalmamıştır fakat 1936 yılında 20 milyon dolarlık dış ticaret fazlası vermiştir. Aynı dönemde devletçilik politikalarını etkisiyle sanayi sektörünün büyüme hızı yüzde 8'den yüzde 11,7 çıkmıştır. 1923 ile 1929 yıllarında ihracatın ithalatı karşılama oranının 100 puanın altında kalmış ve devletin iç piyasayı canlandırmak için uyguladığı politikalar 1930 yılından sonra etkisini göstermiş ve o yıldan itibaren genel olarak 100 puan ve üzerinde seyretmiştir.

Türkiye ekonomisi, cumhuriyetin ilk yıllarında hemen hemen her şeyi ithal eder konumdaydı. Uyguladığı sanayi teşvik edici politikalar ile 1939 yılında daha önceki yıllarda ithal ettiği kimi ürünlerin bir kısmını kendi başına üretebilir hale gelmişti. Bu yıl itibarıyla de ülke sanayi sektöründe önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Tarım sektörünün yarattığı fazla değerın sanayi sektörüne kaydırılması ile özel kesimde sermaye birikimi yaratılmış ve böylece sanayi sektörünün önü açılmıştır. 1923 ile 1929 yılları arasında imalat sanayinin büyüme hızı yüzde 8,5 iken, 1930 ile 1939 yılları arasında ortalama yüzde 12'e çıkmıştır(Akçay, 2002: 35-36).

Tablo 2. 4. Türkiye'nin Dış Ticareti 1940-1959 Milyon \$ (Türkiye İstatistik Kurumu)

Yıllar	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1940	80,9	-18,8	50,0	-45,9	30,9	130,9	161,7
1941	91,1	12,5	55,4	10,6	35,7	146,4	164,5
1942	126,1	38,5	112,9	103,9	13,2	239,0	111,7
1943	196,7	56,0	155,3	37,6	41,4	352,1	126,6
1944	178,0	-9,5	126,2	-18,7	51,7	304,2	141,0
1945	168,3	-5,4	97,0	-23,2	71,3	265,2	173,5
1946	214,6	27,5	118,9	22,6	95,7	333,5	180,5
1947	223,3	4,1	244,6	105,8	-21,3	468,0	91,3
1948	196,8	-11,9	275,1	12,4	-78,3	471,9	71,5
1949	247,8	25,9	290,2	5,5	-42,4	538,1	85,4
1950	263,4	6,3	285,7	-1,6	-22,2	549,1	92,2
1951	314,1	19,2	402,1	40,8	-88,0	716,2	78,1
1952	362,9	15,5	555,9	38,3	-193,0	918,8	65,3
1953	396,1	9,1	532,5	-4,2	-136,5	928,6	74,4
1954	334,9	-15,4	478,4	-10,2	-143,4	813,3	70,0
1955	313,4	-6,4	497,6	4,0	-184,3	811,0	63,0
1956	305,0	-2,7	407,3	-18,1	-102,4	712,3	74,9
1957	345,2	13,2	397,1	-2,5	-51,9	742,3	86,9
1958	247,3	-28,4	315,1	-20,7	-67,8	562,4	78,5
1959	353,8	43,1	470,0	49,2	-116,2	823,8	75,3

İkinci dünya savaşının başlamasıyla, Türkiye ekonomisi savaşın getirdiği önemli güçlükler yaşamıştır. Özellikle dış ticaret yapan tacirler arasında önemli vurgunlar meydana gelmiştir. Bu yüzden devlet adamlarının bir bölümü 1940-1942 yıllarında dış ticarete önemli kısıtlamalar getirip denetim altına almak istemişlerdir (Tezel, 1994: 182). Türkiye savaşa girmemesine rağmen 1941 ve 1942 yıllarında ihracat ve ithalat değerlerinde çok önemli düşüşler yaşamıştır. Özellikle ithalat 1938 yılındaki değerinin yarısından daha fazla azalmıştır. 1943 ile 1944 yıllarında ise tarım üretiminde artışın savaş nedeniyle değerlenmesi ile ihracat rakamları 200 milyon dolara ulaşmıştır. 1946 yılında ise dış ticaret dengesi 100 milyon dolar fazla vermiştir ve bu cumhuriyet tarihinin bugüne kadar ki en yüksek dış ticaret fazlası

değeri olmuştur. Türkiye ekonomisinde ilk devalüasyon 1947 yılında yaşanmıştır. Amerikan doları o yıl yaklaşık yüzde 110 değer kazanarak 2.80 Türk lirasına ulaşmıştır. Devalüasyon ile yeni ekonomi politikalarının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktaydı. Türkiye'nin ürünlerini ihraç etme konusunda problem yaşamıyor olması ve Avrupa ülkelerinin savaştan sonra bu mallara olan talebelerinin artacağı tahminleri devalüasyon gerçekleştirilmesinin tartışılmasına yol açtı. Yapılan devalüasyon sonucu Türkiye'nin döviz borcunda katlanmış oldu (Kepenek ve Yentürk, 2000: 118).

Devalüasyondan sonraki yıllarda özellikle serbest ticaret piyasası koşulları uyum amacıyla kaldırılan kısıtlamaların etkisiyle ithalat rakamı bir önceki yıla göre iki katından fazla arttı ve sonraki yıllarda hızlı bir ivme göstererek artmaya devam etti. 1947 yılında yüksek dış ticaret fazlası da yeni dış ticaret politikaların ithalatı tetiklemesiyle erimeye başlamış ve ilerleyen yıllarda dış ticaret açığına dönüşmüştür. İthalatın hızlı artışı 1953 yılında yarım milyar dolar olana kadar devam etmiştir.

1954 yılında itibaren ülke dışa kapanarak iç yatırımlara dayalı büyüme stratejisine yönelmiştir. Bu dönemde ekonomik büyüme kamu ve özel yatırımların genişlemesiyle kendinden önceki ve sonraki dönemlere göre belirgin biçimde yavaşlasa da 1954 ile 1961 yılları arasında ortalama yüzde 3,7'lik büyüme gerçekleştirilmiştir. 1954 yılında çıkarılan Dış Ticaret Rejimi ile ithalatın sınırlandırılarak denetim altına alınması ile dış ticaret açığı azalmıştır (Taş, 1995: 371)

2.3.2. 1960-1979 Dönemi

1961 yılı itibariyle Türkiye ekonomisi için 1950'lerin ortasında başlayan durgunluk dönemi son bulmaya başlamış ve yeni bir büyüme sürecine girilmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği ekonomi politikalarının planlanma tabanlı oluşturulmuş olmasıdır. Beşer yıllık ekonomi politikaları ile ekonominin yönetilmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda bu dönemde ithal ikameci büyüme politikası izlenmiştir. İthal ikamesi stratejisi 1960–70 yılları arasında çok daha yoğun bir şekilde uygulanmış, ihracat zorlaştırılmış ve iç pazara yönelik üretim yapan sanayilere ağırlık verilmiştir (Boratav, 2003: 117-118). Uygulanan politikaların etkisiyle Türkiye'nin ithalatı 1960 yılından 1970 yılına kadar iki katına çıkmış ve yaklaşık bir milyar dolar civarına ulaşmıştır. İhracat ise aynı performansı gösterememiş bunun sonucu olarak dış ticaret açığı 350 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 2. 5. Türkiye'nin Dış Ticareti 1960-1980 Milyon \$ (Türkiye İstatistik Kurumu)

Yıllar	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1960	320,7	-9,3	468,2	-0,4	-147,5	788,9	68,5
1961	346,7	8,1	507,2	8,3	-160,5	854,0	68,4
1962	381,2	9,9	619,5	22,1	-238,3	1000,6	61,5
1963	368,1	-3,4	687,6	11,0	-319,5	1055,7	53,5
1964	410,8	11,6	537,2	-21,9	-126,5	948,0	76,5
1965	463,7	12,9	572,0	6,5	-108,2	1035,7	81,1
1966	490,5	5,8	718,3	25,6	-227,8	1208,8	68,3
1967	522,3	6,5	684,7	-4,7	-162,3	1207,0	76,3
1968	496,4	-5,0	763,7	11,5	-267,2	1260,1	65,0
1969	536,8	8,1	801,2	4,9	-264,4	1338,1	67,0
1970	588,5	9,6	947,6	18,3	-359,1	1536,1	62,1
1971	676,6	15,0	1170,8	23,6	-494,2	1847,4	57,8
1972	885,0	30,8	1562,6	33,5	-677,6	2447,5	56,6
1973	1317,1	48,8	2086,2	33,5	-769,1	3403,3	63,1
1974	1532,2	16,3	3777,5	81,1	-2245,3	5309,7	40,6
1975	1401,1	-8,6	4738,6	25,4	-3337,5	6139,6	29,6
1976	1960,2	39,9	5128,7	8,2	-3168,4	7088,9	38,2
1977	1753,0	-10,6	5796,3	13,0	-4043,3	7549,3	30,2
1978	2288,2	30,5	4599,0	-20,7	-2310,9	6887,2	49,8
1979	2261,2	-1,2	5069,4	10,2	-2808,2	7330,6	44,6
1980	2910,1	28,7	7909,4	56,0	-4999,2	10819,5	36,8

Geniş kapsamlı vergi iadesi uygulamaları ile 1970 yılından itibaren sanayi ürünleri ihracatını özendirici politikaları izlenmiştir. Fakat dünya ekonomisinde yaşanan olumsuz trendin etkisiyle bu çabalar yeterli olmamıştır. Özellikle uygulanan sabit kur politikası, iç talepteki genişleme ve arzın belirli mallarda yetersiz kalması sonucu ihraç edilebilir ürün fazlası daralmış ve Türkiye'nin ihracatının dünya ihracatı içindeki payı sürekli olarak gerileme göstermiştir. O dönemdeki iki büyük petrol krizi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiş ve ihracat gelirinin büyük bir kısmı ancak petrol ithalatını karşılayacak düzeye gelmiştir. Ayrıca, 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında, ABD'nin ülkemize ambargo koyması dış ticaretimizi olumsuz yönde etkilemiştir (DTM, 2009). Bu gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin ithalatı 1970 yılında bir milyar dolar iken 1980 yılında katlanarak 8 milyar dolara yükselmiştir. İhracat ise 1980 yılında ancak 3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Krizlerin ve ambargonun etkisiyle dış ticaret açığı katlanarak artmış ve 1970 yılında

350 milyon dolar iken 1980 yılında 5 milyar dolara çıkmış. 1980 yılına kadarki en yüksek dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranının 1975 yılında 26 puana kadar düşmüştür. Ekonomideki yaşanan bu olumsuz değişimler 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına kadar devam etmiştir.

2.3.3. 1980 ve Sonrası

1980 yılında alınan 24 Ocak kararları ile ülke ithal ikameci politika uygulamaktan vazgeçerek ihracata dayalı büyüme politikası uygulamaya başlamıştır. Bu kararlar ile korumacılık anlayışı bırakılarak ülke dışa açık hale getirilmiş ve ihracattan elde edilecek gelir ile hızlı bir büyüme sağlanabilmesi amaçlanmıştır.

Bu yeni politikalar ile temel olarak, verimlilikte artış sağlamayı ve ekonominin rekabet gücünü artırmayı amaçlamışlardır (Uyarbozdağlıoğlu, 2007: 215). 1980'den sonra uygulanan ekonomik politikalarda liberal görüş hâkimdir. Serbest piyasa ekonomisi uygulanmak istenmiş ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası terk edilerek yerine dış rekabete açık bir sanayileşme politikasına geçilmiştir. İthalatta uygulanan kota sistemi bırakılmış, gümrük vergilerini azaltan liberal bir dış ticaret politikası izlenmiştir (Güven, 1998: 5). Dış ticaretin serbestleştirilmesi, ulusal ekonominin rekabete açılmasıdır. Bu şekilde yabancı ürünlerin ulusal pazara girmesi, uluslararası rekabetin bu pazarlara taşınmasını, ihracatın özendirilmesini ve yerli ürünlerin dış pazarda rakipleriyle rekabete girmesi sağlanacaktır (Yenipazarlı ve Erdal, 2010: 17). Türkiye, dışa açık bir piyasa ekonomisi olmasının gerektirdiği koşulları, dış ticaretini serbestleştirerek ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimseyerek yerine getirilmiştir. İhracatı teşvik etmek için; ucuz maliyetli ihracat kredisi, vergi iade sistemi, destekleme fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler gibi teşvik politikaları uygulamışlardır (Hepaktan, 2008: 2).

Tablo 2. 6. Türkiye'nin Dış Ticareti Milyon \$ 1981-2009 (Türkiye İstatistik Kurumu)

Yıllar	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1981	4702,9	61,6	8933,4	12,9	-4230,4	13636,3	52,6
1982	5746,0	22,2	8842,7	-1,0	-3096,7	14588,6	65,0
1983	5727,8	-0,3	9235,0	4,4	-3507,2	14962,8	62,0
1984	7133,6	24,5	10757,0	16,5	-3623,4	17890,6	66,3
1985	7958,0	11,6	11343,4	5,5	-3385,4	19301,4	70,2
1986	7456,7	-6,3	11104,8	-2,1	-3648,1	18561,5	67,1
1987	10190,1	36,7	14157,8	27,5	-3967,8	24347,9	72,0
1988	11662,0	14,4	14335,4	1,3	-2673,4	25997,4	81,4
1989	11624,7	-0,3	15792,1	10,2	-4167,5	27416,8	73,6
1990	12959,3	11,5	22302,1	41,2	-9342,8	35261,4	58,1
1991	13593,5	4,9	21047,0	-5,6	-7453,6	34640,5	64,6
1992	14714,6	8,2	22871,1	8,7	-8156,4	37585,7	64,3
1993	15345,1	4,3	29428,4	28,7	-14083,3	44773,4	52,1
1994	18105,9	18,0	23270,0	-20,9	-5164,2	41375,9	77,8
1995	21637,0	19,5	35709,0	53,5	-14072,0	57346,1	60,6
1996	23224,5	7,3	43626,6	22,2	-20402,2	66851,1	53,2
1997	26261,1	13,1	48558,7	11,3	-22297,7	74819,8	54,1
1998	26974,0	2,7	45921,4	-5,4	-18947,4	72895,3	58,7
1999	26587,2	-1,4	40671,3	-11,4	-14084,1	67258,5	65,4
2000	27774,9	4,5	54502,8	34,0	-26727,9	82277,7	51,0
2001	31334,2	12,8	41399,1	-24,0	-10064,9	72733,3	75,7
2002	36059,1	15,1	51553,8	24,5	-15494,7	87612,9	69,9
2003	47252,8	31,0	69339,7	34,5	-22086,9	116592,5	68,1
2004	63167,2	33,7	97539,8	40,7	-34372,6	160706,9	64,8
2005	73476,4	16,3	116774,2	19,7	-43297,7	190250,6	62,9
2006	85534,7	16,4	139576,2	19,5	-54041,5	225110,9	61,3
2007	107271,8	25,4	170062,7	21,8	-62791,0	277334,5	63,1
2008	132027,2	23,1	201963,6	18,8	-69936,4	333990,8	65,4
2009	102142,6	-22,6	140928,4	-30,2	-38785,8	243071,0	72,5

Uygulanan ihracata dayalı büyüme stratejileri sonuç vermiş 1988 yılına kadar ihracat artmış ve aynı zamanda dış ticaret açığı azalma göstermiş ve 1988 yılında 2 milyar dolara kadar inmiştir. Fakat 1989 yılından itibaren dış ticaret açığı tekrar artmaya başlamış ve hızlı bir artış göstermiştir. 1981 yılında 4 milyar dolar olan ihracat 2000 yılında 27 milyar dolara yükselmiş ve 2009 yılında ise 102 milyar doları bulmuştur. 2008 yılında toplam ihracat 132 milyar dolar iken yaşanan küresel ekonomik kriz Türkiye ekonomisinde etkilemiş ve ihracatta 30 milyar düşüş

yaşanmıştır. Türkiye'nin ithalatı ise 1981 yılında 9 milyar dolar iken 2000 yılında 54 milyar dolara çıkmış ve 2008 yılında 200 milyar dolar iken yine krizin etkisiyle 140 milyar dolara düşmüştür. Türkiye'nin dış ticaret hacmi ise incelediğimiz dönem içerisinde 13 milyar dolardan 243 milyar dolara yükselmiştir. 2009 yılında toplam ticaret hacmi 250 milyar dolara kadar ulaşmıştır.

2.3.4. Türkiyede İhracatın Yapısal Gelişimi

Türkiye ekonomisinde 1980 yılından itibaren ihracatta sanayi mamullerinin payının artırılması amacıyla uygulamaya konan teşvikler önemli oranda etkili olmuş ve 1980-2005 döneminde sanayi ürünleri ihracatının payı %36'dan %94 düzeyine yükselmiştir. Tarım ürünlerinin ihracattaki payı ise sanayi ürünlerinin ihracattaki payının artması sonucu azalmıştır. Yine aynı dönemde sanayi malları ihracatının GSMH içindeki payı da sürekli artış göstermiştir (Hepektan, 2007: 82).

Tablo 2. 7 Türkiye'nin İhracatının Başlıca Sektörlere Göre Dağılımı Milyon \$
(Hepektan, 2007:83)

Yıllar	İhracat	Sanayi	Pay (%)	Tarım	Pay (%)	Madencilik	Pay (%)	Balıkçılık	Pay (%)
1980	2910,1	1064,8	36,6	1629,2	56,0	190,9	6,6	24,9	0,9
1981	4702,9	2297,1	48,8	2172,9	46,2	193,1	4,1	39,0	0,8
1982	5746,0	3448,5	60,0	2082,6	36,3	174,3	3,0	40,2	0,7
1983	5727,8	3666,1	64,0	1837,4	32,1	188,3	3,3	35,8	0,6
1984	7133,6	5150,9	72,2	1694,1	23,8	239,3	3,4	49,2	0,7
1985	7958,0	6049,4	76,0	1652,9	20,8	242,0	3,0	13,6	0,2
1986	7456,7	5392,8	72,3	1784,6	23,9	242,9	3,3	36,1	0,5
1987	10190,0	8085,4	79,4	1788,3	17,6	271,8	2,7	41,7	0,4
1988	11662,0	8970,4	76,9	2288,9	19,6	359,2	3,1	43,0	0,4
1989	11624,7	9170,1	78,9	2012,1	17,3	411,2	3,5	30,9	0,3
1990	12959,3	10348,6	79,9	2249,1	17,4	326,1	2,5	35,1	0,3
1991	13593,5	10685,8	78,6	2584,9	19,0	285,0	2,1	27,6	0,2
1992	14714,6	12286,3	83,5	2134,1	14,5	267,0	1,8	26,8	0,2
1993	15345,1	12793,9	83,4	2292,1	14,9	233,4	1,5	21,4	0,1
1994	18105,9	15517,8	85,7	2301,4	12,7	263,0	1,5	22,2	0,1
1995	21637,0	19089,3	88,2	2133,2	9,9	391,3	1,8	21,5	0,1
1996	23224,5	20526,0	88,4	2152,6	9,3	368,6	1,6	26,5	0,1
1997	26261,1	23312,8	88,8	2353,8	9,0	404,3	1,5	33,2	0,1

Yıllar	İhracat	Sanayi Pay (%)	Tarım Pay (%)	Madencilik Pay (%)	Balıkçılık Pay (%)				
1998	26974,0	24064,6	89,2	2357,4	8,7	363,7	1,4	17,2	0,1
1999	26587,2	23957,8	90,1	2057,5	7,7	385,0	1,5	37,9	0,1
2000	27774,9	25517,5	91,9	1659,1	6,0	400,3	1,4	24,5	0,1
2001	31334,2	28826,0	92,0	1976,4	6,3	348,7	1,1	29,7	0,1
2002	36059,1	33701,6	93,5	1754,3	4,9	387,2	1,1	51,4	0,1
2003	47252,8	44378,4	93,9	2120,7	4,5	469,1	1,0	80,7	0,2
2004	63120,9	59532,9	94,3	2541,8	4,0	649,2	1,0	103,1	0,2
2005	73390,0	68737,0	93,7	3322,0	4,5	809,0	1,1	138,0	0,2

Türkiye'nin ihracatında 1980 yılında en önemli sektör tarım sektörüydü. Tarım sektörünün ihracattan aldığı pay yüzde 56 iken, sanayi sektörü yüzde 36 madencilik yüzde 6,5 ve balıkçılık ise yüzde 1 civarında ihracat içinde paya sahiplerdi. Özellikle 1981 ile 1982 yıllarında sanayi sektörünün toplam ihracat içindeki payı çok hızlı bir şekilde artmış ve sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. Yukarıda söylendiği gibi bu hızlı ve sürekli artış tarım ve diğer sektörlerin paylarının azalmasına neden olmuştur. Tarım sektörünün payı 1985 yılında yüzde 20'ye 1995 yılında yüzde 10'a ve 2005 yılında yüzde 4,5'e kadar düşmüştür. Madencilik payı ise bu 25 yıllık dönemde yüzde 6,6'dan yüzde 1'e kadar gerilemiştir. Balıkçılık sektörü de gerileme göstermiş ve ihracattaki payı yüzde birden binde bire kadar düşmüştür. Bu sektörlerin toplam ihracat içindeki payı düşerken sanayi sektörünün payı devamlı bir artış göstermiştir. 1980 yılında yüzde 36 olan sanayi sektörünün payı, 1982'de yüzde 60'a, 1992'de yüzde 83,5'e 1999 yılında yüzde 90'a ve 2005 yılında yüzde 95'lere kadar artmıştır.

Tablo 2. 8. Türkiye'nin İhracatının Ana Mal Grupları İtibariyle Dağılımı Milyon \$ (Hepektan, 2007:85)

Yıllar	İhracat	Ara Mal Pay (%)	Sermaye Mal Pay (%)	Tüketim Mal Pay (%)	Diğer Pay (%)				
1980	2910,1	1527,8	52,5	49,0	1,7	1333,3	45,8	-	-
1981	4702,9	2481,4	52,8	141,4	3,0	2080,1	44,2	-	-
1982	5746,0	3310,9	57,6	159,8	2,8	2275,3	39,6	22,0	0,0
1983	5727,8	3168,8	55,3	150,4	2,6	2408,6	42,1	81,0	0,0
1984	7133,6	3638,8	51,0	149,6	2,1	3345,1	46,9	69,0	0,0
1985	7958,0	4481,5	56,3	201,6	2,5	3274,9	41,2	45,0	0,0
1986	7456,7	3848,1	51,6	148,5	2,0	3459,9	46,4	204,0	0,0
1987	10190,0	5191,5	51,0	204,2	2,0	4793,5	47,0	856,0	0,0
1988	11662,0	6391,5	54,8	190,3	1,6	5078,4	43,6	1857,0	0,0

Yıllar	İhracat	Ara Malı	Pay (%)	Sermaye Malı	Pay (%)	Tüketim Malı	Pay (%)	Diğer	Pay (%)
1989	11624,7	5956,7	51,2	228,5	2,0	5435,9	46,8	3555,0	0,0
1990	12959,3	6051,6	46,7	284,3	2,2	6622,6	51,1	827,0	0,0
1991	13593,5	6369,0	46,9	340,3	2,5	6882,9	50,6	1183,0	0,0
1992	14714,6	6388,6	43,4	486,7	3,3	7835,3	53,3	4008,0	0,0
1993	15345,1	6585,4	42,9	542,2	3,5	8213,2	53,5	4274,0	0,0
1994	18105,9	8225,5	45,4	721,7	4,0	9153,3	50,6	5349,0	0,0
1995	21637,0	8960,4	41,4	830,2	3,8	11840,4	54,7	6034,0	0,0
1996	23224,5	9767,0	42,1	1120,1	4,8	12317,9	53,0	19463,0	0,1
1997	26261,1	11048,8	42,1	1327,1	5,1	13860,7	52,8	24512,0	0,1
1998	26974,0	11182,7	41,5	1411,1	5,2	14365,1	53,3	15068,0	0,1
1999	26587,2	10840,9	40,8	1796,4	6,8	13892,3	52,3	57676,0	0,2
2000	27774,9	11565,1	41,6	2175,7	7,8	13986,7	50,4	47400,0	0,2
2001	31334,2	13368,6	42,7	2658,2	8,5	15261,5	48,7	45807,0	0,2
2002	36059,1	14657,3	40,7	2790,2	7,7	18464,8	51,2	146739,0	0,4
2003	47252,8	18494,5	39,1	4344,0	9,2	24125,3	51,1	288988,0	0,6
2004	63120,9	25899,4	41,0	6530,8	10,4	30501,9	48,3	188820,0	0,3
2005	73390,0	30248,0	41,2	7990,0	10,9	34799,0	47,4	353000,0	0,0

Türkiye'nin toplam ihracatının ana mal grupları itibariyle dağılımı incelendiğinde, tüketim malı payının ele alınan dönem içinde pek değişmediği görülmektedir. Ara malı ihracatının toplam ihracattaki payı ise dönem içinde yüzde 10 azalma göstermiş bu azalma ise sermaye malının payının yüzde 10 artması sonucu oluşmuştur.

Tablo 2.9 ise Türkiye'nin mal bazında ihracat yapısındaki değişimleri göstermektedir. Mal bazında ihracat yapısındaki değişimi inceleyecek olursak, 1985 ile 1990 yılları arasında Türkiye'nin ihracatında 57 kodlu *Taze/kuru meyva ve kabuklu yemişler* ilk sırada yer almıştır. Türkiye toplam ihracatın yüzde 6'sı ile yüzde 10 arasında değişen değerlerde performans göstermişlerdir. Fakat 1991 yılından itibaren bu ürün düşüş yaşamaya başlamış ve toplam ihracattan aldıkları pay yüzde 5'lerin altına düşmeye başlamıştır. 2002 yılından itibaren ise Türkiye'nin ihracatındaki ilk beş ürün arasında yer alamamıştır. Yine 1985 ile 1990 dönemlerinde 651 kodlu *Tekstil İplikleri* Türkiye ihracatında kendisine toplam ihracatın yüzde 5'i seviyesinde ilk beş arasında yer bulabiliyorken; 1990 yılından itibaren değer kaybederek ilk beşin dışında kalmıştır. 673 kodlu *Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşinler* ise 1985 ile 2009 yılları arasında 1986-87-89 ve 2002-03 yılları hariç sürekli ihraç edilen ilk beş üründen biri olmuştur. 2006 yılından itibaren de en çok

ihraç edilen ikinci ürün olmuş ve Türkiye'nin ihracatında önemli bir pay sahibi olmuştur. 845 *Örme giyim eşyası* ve 846 *Örme iç giyim eşyası* ürünleri ihracatı, 2003 yılına kadar Türkiye'nin ihracatını sürükleyen ürün gruplarında olmuştur. İki ürünün değişim trendi Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 10'u ile 15'i arasında değişmiştir. 2004 yılından itibaren 2008 yılı hariç Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürün 781 kodlu *Motorlu yolcu taşıtları* olmuştur. en son 1985 yılında ihraca edilen ilk beş ürün arasında olan 334 kodlu *Petrol ve bitümenli minerallerden üretilen (ham hariç) yağlar* 2006 yılında itibaren yeniden Türkiye'nin en çok ihraç edilen ilk beş üründen biri olabilmektedir. 761 kodlu *Televizyon alıcıları* ise 2002 ile 2005 yılları arasında en çok ihraç edilen beş üründen bir olmuştur. Sonuç olarak 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin ihracatında tarım ve tekstil ürünleri önemli paya sahipken zaman içinde tarım sektörünün payı azalmıştır. Türkiye 1990 ile 2000 yılları arasında ihracatın önemli bir kısmı tekstil ürünleri ile gerçekleştirmiştir. 2000'li yıllardan itibaren ise Türkiye'nin ihracat yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Diğer gelişmekte olan ülkeler gibi daha teknoloji yoğun ürünler ihraç etmeye başlamıştır. Buna rağmen örme iç giyim eşyası sürekli Türkiye'nin ihraç ettiği önemli ürünlerden biri olmuştur.

Tablo 2. 9 Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürün kalemleri (SITC Rev. 2, 3 Dijit) Milyon \$ (Comtradeden elde edile verilerle tarafımdan hazırlanmıştır.)

Yıl	Ürün Kodu	Ürün İsmi	Pay (%)	İhracat Değeri
1999	845	Örme giyim eşyası	7,14	1.898
	846	Örme iç giyim eşyası	6,39	1.698
	843	Kadın/kız çocuklar için (örme hariç) giyim eşyası	5,31	1.412
	57	Taze/kuru meyva ve kabuklu yemişler	4,56	1.212
	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınlar	4,27	1.136
2000	846	Örme iç giyim eşyası	6,44	1.770
	845	Örme giyim eşyası	6,22	1.709
	843	Kadın/kız çocuklar için (örme hariç) giyim eşyası	5,47	1.502
	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınlar	3,72	1.022
	57	Taze/kuru meyva ve kabuklu yemişler	3,65	1.003
2001	845	Örme giyim eşyası	5,52	1.728
	846	Örme iç giyim eşyası	5,27	1.652
	843	Kadın/kız çocuklar için (örme hariç) giyim eşyası	5,22	1.637
	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınlar	3,94	1.233
	57	Taze/kuru meyva ve kabuklu yemişler	3,76	1.178
2002	845	Örme giyim eşyası	5,9	2.111

	843	Kadın/kız çocuklar için (örme hariç) giyim eşyası	5,66	2.024
	846	Örme iç giyim eşyası	5,61	2.005
	761	Televizyon alıcıları	4,06	1.454
	781	Motorlu yolcu taşıtları	3,63	1.297
	846	Örme iç giyim eşyası	5,65	2.672
	845	Örme giyim eşyası	5,59	2.640
2003	843	Kadın/kız çocuklar için (örme hariç) giyim eşyası	4,88	2.304
	781	Motorlu yolcu taşıtları	4,65	2.198
	761	Televizyon alıcıları	3,85	1.820
	781	Motorlu yolcu taşıtları	6,23	3.934
	846	Örme iç giyim eşyası	4,94	3.116
2004	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınler	4,92	3.103
	843	Kadın/kız çocuklar için (örme hariç) giyim eşyası	4,29	2.706
	761	Televizyon alıcıları	4,25	2.680
	781	Motorlu yolcu taşıtları	5,95	4.373
	846	Örme iç giyim eşyası	4,62	3.394
2005	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınler	4,35	3.197
	761	Televizyon alıcıları	3,99	2.934
	843	Kadın/kız çocuklar için (örme hariç) giyim eşyası	3,89	2.855
	781	Motorlu yolcu taşıtları	6,6	5.645
	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınler	5,17	4.420
2006	846	Örme iç giyim eşyası	4,12	3.520
	334	Petrol ve bitümenli minerallerden üretilen (ham hariç)yağlar	3,74	3.199
	782	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve özel amaçlı taş.	3,59	3.072
	781	Motorlu yolcu taşıtları	6,38	6.840
	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınler	5,73	6.149
2007	334	Petrol ve bitümenli minerallerden üretilen (ham hariç)yağlar	4,45	4.778
	782	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve özel amaçlı taş.	4,02	4.314
	846	Örme iç giyim eşyası	3,61	3.872
	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınler	8,42	11.110
	781	Motorlu yolcu taşıtları	5,66	7.474
2008	334	Petrol ve bitümenli minerallerden üretilen (ham hariç)yağlar	5,39	7.114
	782	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve özel amaçlı taş.	4,04	5.339
	846	Örme iç giyim eşyası	2,84	3.755
	781	Motorlu yolcu taşıtları	5,96	6.087
	673	Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşınler	5,3	5.410
2009	971	Altın, parasal olmayan	4,54	4.641
	334	Petrol ve bitümenli minerallerden üretilen (ham hariç)yağlar	3,46	3.531
	846	Örme iç giyim eşyası	3,12	3.182

Tablo 2.10. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeleri göstermektedir. Son beş yıl içinde Türkiye değer olarak en yüksek ihracatını Almanya'ya

gerçekleştirmiştir. 2005 yılında Almanya yüzde 13 paya sahipken 2009 yılında yüzde 10 dolaylarına düşmüştür ama genel olarak Türkiye'nin ihracatı yüzde 10 bandı seviyelerde Almanya'ya gerçekleşmiştir. 2005 yılından 2008 yılına kadar yüzde 8 pay ile ikinci sırada Birleşik Krallık bulunmaktadır. Fakat 2009 yılında Fransa, Birleşik Krallık'ın önüne geçmiş ve ikinci sırayı almıştır. Bu beş yıllık dönemde dikkat çeken ise İsrail'in Türkiye'nin ihracatından aldığı pay azalmıştır, aynı şekilde serbest bölgelere yapılan ihracatın oranını ise yarı yarıya azalmıştır. Bir diğer dikkat çekici husus ise İsviçre'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içerisindeki payının hemen hemen 4 kat artmış olmasıdır. Yine Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'nin ihracatından aldıkları payın arttığı tabloda görülmektedir.

Tablo 2. 10. Türkiye'nin En Çok İhracat yaptığı Ülkeler Milyon \$ (Trademapden elde edile verilerle tarafımdan hazırlanmıştır).

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009
Dünya	73.476,40 Pay	85.534,70 Pay	107.271,80 Pay	132.002,40 Pay	102.138,50 Pay
Almanya	9.455,10 13	9.686,20 11	11.993,20 11	12.951,30 9,8	9.791,20 9,6
İngiltere	5.917,20 8,1	6.814,30 8	8.626,80 8	8.158,80 6,2	5.919,60 5,8
İtalya	5.618,20 7,6	6.753,00 7,9	7.480,70 7	7.815,40 5,9	5.892,70 5,8
Irak	2.750,10 3,7	2.589,40 3	2.844,80 2,7	3.916,20 3	5.126,10 5
Fransa	3.805,80 5,2	4.604,30 5,4	5.974,50 5,6	6.615,20 5	6.209,80 6,1
Rusya	2.377,10 3,2	3.237,60 3,8	4.726,90 4,4	6.481,50 4,9	3.202,40 3,1
Amerika	4.910,80 6,7	5.061,30 5,9	4.177,60 3,9	4.307,00 3,3	3.234,10 3,2
BAE	1.675,20 2,3	1.985,70 2,3	3.240,90 3	7.975,40 6	2.898,60 2,8
İspanya	3.011,00 4,1	3.721,50 4,4	4.580,20 4,3	4.043,90 3,1	2.824,20 2,8
İran	912,9 1,2	1.066,90 1,2	1.441,20 1,3	2.029,70 1,5	2.024,80 2
Romanya	1.785,40 2,4	2.350,50 2,7	3.644,20 3,4	3.987,30 3	2.215,20 2,2
Mısır	687,3 0,9	709,4 0,8	902,7 0,8	1.426,10 1,1	2.618,60 2,6
Hollanda	2.469,60 3,4	2.539,20 3	3.018,90 2,8	3.143,70 2,4	2.124,00 2,1
Çin	549,8 0,7	693 0,8	1.039,50 1	1.437,20 1,1	1.599,10 1,6
Sudi A.	962,2 1,3	983,2 1,1	1.486,90 1,4	2.201,90 1,7	1.771,20 1,7
İsrail	1.466,90 2	1.529,20 1,8	1.658,20 1,5	1.935,20 1,5	1.528,40 1,5
Serbest Böl.	3.058,80 4,2	2.967,20 3,5	2.942,90 2,7	3.014,70 2,3	1.957,10 1,9
İsviçre	557,9 0,8	906,7 1,1	942 0,9	2.859,50 2,2	3.937,00 3,9
Belçika	1.292,30 1,8	1.381,10 1,6	1.735,80 1,6	2.122,40 1,6	1.796,40 1,8
Libya	384,2 0,5	489,3 0,6	643,2 0,6	1.074,30 0,8	1.798,10 1,8
Suriye	551,6 0,8	609,4 0,7	797,8 0,7	1.114,80 0,8	1.424,70 1,4
Azerbaycan	528,1 0,7	695,3 0,8	1.047,70 1	1.667,40 1,3	1.398,50 1,4
Cezayir	807,1 1,1	1.020,70 1,2	1.231,70 1,1	1.613,50 1,2	1.782,00 1,7
Polonya	830,5 1,1	1.060,10 1,2	1.436,40 1,3	1.586,80 1,2	1.321,00 1,3

2.4. TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Tezin bu bölümünde ekonomik büyümenin tanımı yapılmış ve büyüme teorilerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Büyüme teoriler açıklanırken matematiksel anlatımdan uzak durulmuş ve sözel ve özet anlatım türü seçilmiştir.

Ekonomik büyümeyi fert başına çıktı miktarındaki artış olarak tanımlayabilmek mümkündür. Fakat bu artışın sürekli olması gerekmektedir, örneğin on yıllık bir dönemi kapsaması gerekmektedir. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları genelde karıştırılmaktadır. Ekonomik büyüme, ülke ekonomisinin nüfus, iş gücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artış olarak ifade edilebilir. Kalkınma ise sosyo kültürel yapı, eğitim seviyesi gibi ekonominin bünye ve çatısında meydana gelen değişimler olarak tanımlanabilmektedir.

Merkantilizm; 1500 ila 1800 yılları arasında özellikle Avrupa’da hakim olmuş bir düşünce sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Servetin kaynağı olarak altı ve gümüş gibi değerli madenler görülmekteydi ve bu zenginliği artırmanın yolunun dış ticaretten geçtiğine inanmaktaydılar. Bu yüzen dış ticarete korumacı politika izlemişlerdir. Ticaret fazlası yaratılması için ithalat kısıtlanması gerektiğini düşünmüşlerdir. Merkantilistlerden sonraki düşünce akımı Fیزیokrasidir. Fیزیokratlar ise serbest ticareti üretken bir faaliyet olmadığından dolayı gereksiz görmekteydiler. Özellikle sanayi ürünlerinin ihracatını, kötü zamanlarda dalgalanma yaşama ihtimali kuvvetli olduğundan sakıncalı bulmaktadırlar. Fakat yinede özellikle tarım ürünleri ihracatının önemli olduğunu düşünmektedirler. Sanayileşmenin ve tarım dışı ticaretin bir ülkenin ekonomik büyümesine sağlayacağı önemli katkıları öngöremedikleri için dış ticaret kuramına pek katkıları olmamıştır.

Adam Smith’in merkantilizme getirdiği eleştirilerini ele aldığı 1776 yılında yayınlanan “Ulusların Zenginliği” isimli kitabıyla klasik dönem başlamaktadır. Smith ekonomik büyümenin meydana gelebilmesi için iş bölümünü önemini vurgulamıştır. İş bölümü verimliliği artıracak ve verimlilik de çıktı miktarında artışa yol açacaktı. Smith’e göre ülkeler arasında yapılan dış ticaret, uluslararası uzmanlaşma ve iş bölümünü ortaya çıkararak dünyadaki kaynakların verimliliğini artırır. Mutlak üstünlük teorisini ortaya çıkarmıştır. Bu teorinin Tek girdisi emektir ve bir birine rakip iki ülkeden biri rakibine kıyasla daha düşük maliyetle üretim yapabiliyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Daha fazla maliyetle ürettiği ürünleri ise uzmanlaştığı ürünün ihracatından elde ettiği gelir ile ithal etmelidir. Daha

sonra David Ricardo'nun ekonomik büyüme modelinin temelini azalan verimler ve gelir dağılımı oluşturmuştur. Ricardo'ya göre uzun dönemde rant ve işçi ödemeleri artacağı için kar azalacaktır ve ekonomik durgunluk olacaktır. Bu teoriye göre kapitalistlerin durumu uzun dönemde kötüye giderken, toprak sahiplerin durumu artan rant dolayısıyla iyiye gitmektedir. Ricardo, Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisindeki serbest ticaret ve rekabet düşüncelerini benimseyerek modeli daha da geliştirip karşılaştırmalı mutlak üstünlükler teorisini yaratmıştır. Bu teoriye göre ülkeler mutlak üstünlüğe sahip olmasalar bile ticaret yapıp kar elde edebilmektedirler. Bir ülke her iki malın üretiminde de mutlak dezavantajlı ise nispeten daha az dezavantajlı olduğu ürünü ihraç etmeli diğer ürünü ise ithal etmelidir.

1900'lü yıllara geldiğimizde ise Norveçli iki ekonomist, Heckscher-Ohlin Faktör Donatım teorisini yaratmışlardır. Ricardo'nun teorisindeki iç piyasa fiyat farklılıklarının nedenlerini açıklayamamasından yola çıkılmıştır. Buradan hareketle teoride, ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerine bakılmakta ve ülkede hangi üretim faktörleri zengin ise üretimi o faktörü yoğun şekilde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bu şekilde uzmanlaştığı ürünleri ihraç ederken elde ettiği gelir ile uzmanlaşmadığı malları ithal edebilmektedir.

Neo-Klasik (Temel Solow) Büyüme Modelinde ise teknolojik gelişmenin sabit olduğu kabul edilerek sermaye birikiminin büyüme üzerindeki rolü incelenmiştir fakat sermaye birikiminin büyümeye yol açmadığı sonucunu bulmuştur. İçsel büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi, ekonominin kendi dinamikleri ile gerçekleştirebileceği ve refah düzeyinin belirlenmesinde kamu politikalarının belirleyici olduğu bir modeldir. Modelde teknolojik gelişmeler ve yeniliğin önemi vurgulayan, dinamik karşılaştırmalı üstünlükler kuramı ileri sürülmüştür. Bir malı diğer üreticiden daha düşük fırsat maliyetine üretme yeteneğine dinamik karşılaştırmalı üstünlükler denmektedir. Serbest dış ticaretin en önemli kuralı bir ürünü ilk icat edip yaratan olabilmektedir. Daha sonra ortaya çıkan kopyacıları, o ürünün karşılaştırmalı dinamik üstünlüğünü ortadan kaldıracaklarıdır.

İhracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeyi nasıl etkileyebildiğini anlayabilmek için öncelikle ihracat ve büyüme ilişkisine bakmak gerekir. İhracat dayalı büyüme hipotezi Türkiye'nin de 1980 sonrası uygulamaya çalıştığı bir ekonomik politika olmuştur. Bu hipotez, ihracatta meydana gelecek olan genişlemenin büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğu varsayımından yola

çıkar. İhracatta bu genişlemenin sağlanabilmesi için iç piyasadaki mal ve hizmet üretiminin artırılması gerekmektedir buda yine büyümeyi olumlu yönde etkiler.

İhracata dayalı büyüme hipotezi iktisat literatüründe geniş bir yer tutmaktadır. Dünyada yapılan çalışmalarda bu hipotezin çeşitli ülkelerde ve ele alınan çeşitli dönemlerde farklı sonuçlar ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. İhracata dayalı büyüme hipotezinin Türkiye örneği için çalışmalar yapan Saatçioğlu ve Karaca, Yapraklı, Karagöz ve Şen, Kurt ve Berber, Erdoğan, Bilgin ve Şahbaz, Kösekahyaoğlu ve Şentürk ele aldıkları dönemler için ihracata dayalı büyüme hipotezinin Türkiye için desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır. Aktaş, Takım, Karagöl ve Serel, Demirhan, Şimşek, ise ele aldıkları dönem dahilinde ihracata dayalı büyüme hipotezinin desteklenmediği sonucuna varmışlardır.

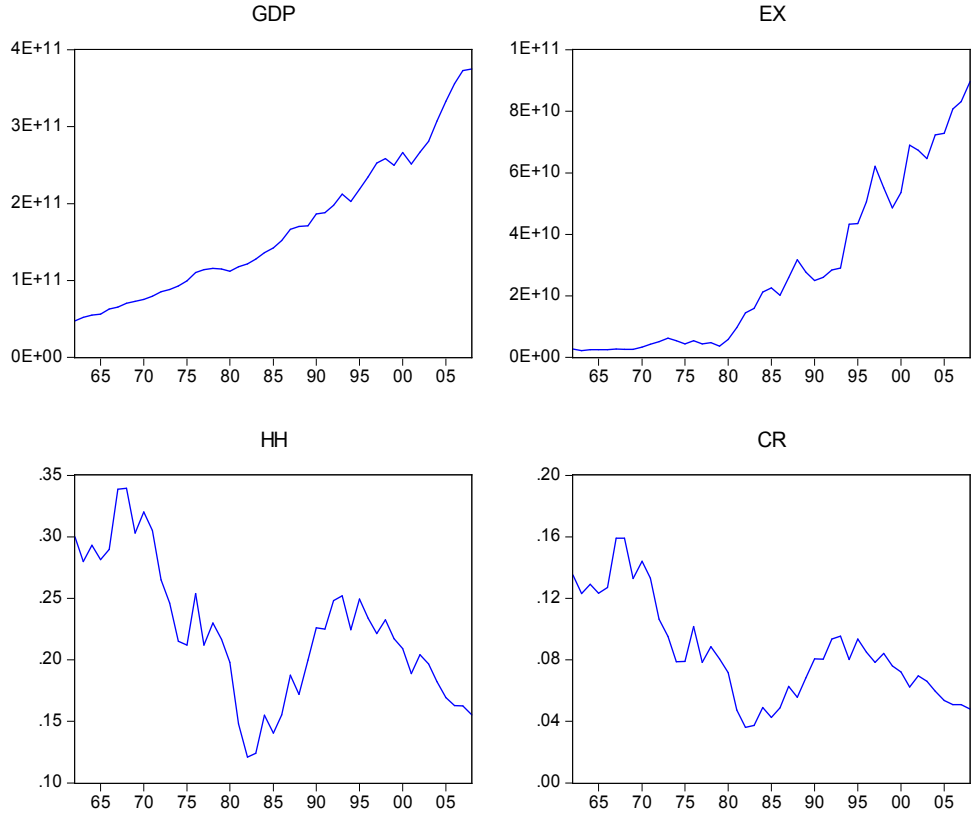
İhracatta çeşitlendirme kavramı, bir ülkenin ihracat sepetini çeşitlendirmesi, ihracat gelirindeki istikrar ve dünya ekonomisindeki farklı sektörlerin büyümesinden fayda sağlama arzusu olarak tanımlanabilmektedir. İhracat çeşitlendirmesi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisini inceleyen çalışmaların çoğunda ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucu ağır basmıştır. Ancak literatürde Türkiye üzerine yapılmış çalışmalara pek rastlanamamıştır. Çeşitlendirme yatay ve dikey olarak yapılabilmektedir. Yatay çeşitlendirme, aynı üretim alanı veya sektörde kalmak kaydıyla ürün skalasında artırıma gitmek dikey çeşitlendirme ise mevcut işkolundan farklı faaliyet alanlarında ya da üretim sürecinin farklı aşamalarında üretim yaparak ürün skalasını genişletmektir. Dünyada ihracat çeşitlendirme politikasını iyi uygulayarak önemli bir büyüme performansı gösteren ülkelere Şili, Kosta Rika, Malezya ve Tayland örnekleri verilebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

Çalışmada, 1962 ile 2008 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Veriler, Birleşmiş Milletler Ticaret İstatistik Veritabanı, Dünya Bankası ve IMF'den alınmıştır. Analizde, Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC. Rev.1) içinde 3 basamaklı ürün grupları kullanılmıştır. İhracat çeşitlendirmesinin ölçülmesindeki değerler cari dolar cinsinden hesaplanmıştır. İhracat verileri, veritabanından derlendiği şekliyle FOB değerlerdir.

Ekonometrik analize konu olan, GSYİH ve ihracat değerleri World Development Indicator veri tabanında elde edilmiştir. GSYİH için 2000 yılına sabitlenmiş dolar değerlerdir. Yani GSYİH Türk lirasının, 2000 yılı yasal döviz kuruyla dolara çevrilmiş halidir. İhracat değerleri ise yine WDI'dan alınmış olan ihracatın GSYİH'ya oranının, 2000 yılına sabitlenmiş GSYİH üzerinden hesaplanmasıyla elde edilmiştir. Bu çalışmada GSYİH (GDP), çeşitlendirme endeksi olan yoğunlaşma oranı (CR), Normalize Edilmiş Hirschman endeksi (HH), ve ihracat (EX) değişkenleri parantez içinde belirtilen kısaltmalar ile tanımlanmıştır. Serilerin grafiği aşağıda verilmiştir.

Şekil 3.1. Analizde Kullanılan Serilerin Grafikleri

3.2. YÖNTEM

Çalışmada, ekonometrik yöntem olarak zaman serisi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu çerçevede, birinci olarak, analize dâhil edilecek serilerin logaritmaları hesaplanmış ve daha sonra birinci farkları alınmıştır. LOG terimi serilerin logaritmasını, D terimi ise serilerin birinci dereceden farklarını ifade etmektedir. ADF testi kullanılarak değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. Serilerin durağanlığı kontrol edildikten sonra Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Testlerin yapılmasında E views 5.1 programı kullanılmıştır.

3.2.1. Dickey Fuller Birim Kök Testi

İki zaman seri arasındaki regresyon hesaplanırken iki seri arasında anlamlı bir ilişki olmasa bile genellikle yüksek bir R^2 değeri bulunur. Bu duruma düzmece regresyon denir. Bu sorun her iki serisinde aynı trend eğilimi göstermesinden kaynaklanmaktadır. Gözlemlenen yüksek R^2 değeri gerçek bir ilişkiden ziyade trend eğilimindeki benzerliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Gujarati, 2009: 709).

Bu yanılığının ortadan kaldırılması için serilerin durağan olup olmadığına bakılır. Eğer bir seri durağan değilse seride birim kök vardır, seri durağanlaştırılırsa birim kökten arındırılmış olur.

Makroekonomik zaman serileri genellikle durağan değildir. Bu özelliğe sahip olan seriler birinci veya ikinci farkları ya da logaritmaları alınarak durağan hale getirilmektedir (Yılmaz, 2005: 69). Birim kök kavramı, zaman serileri analizlerinin gelişmesi ile ekonomi ve finans teorilerinde meydana gelen değişmeler sonucu ortaya çıkan yeni kavramlardan biridir. Eğer bir denklemin bütün kökleri mutlak değerce 1'den küçük ise seri durağandır. Eğer köklerden en az bir tanesi mutlak değerce 1 veya 1'den büyük ise seri durağan değildir. Köklerin mutlak değerce 1 olması durumu ile çok karşılaşılmaktadır ve bu seriler birim köklü serilerdir (Tarı, 2003: 387-389).

Literatürde serilerin durağanlığının test edilmesinde en çok kullanılan yöntemler; Dickey ve Fuller Testi (1979) ve Phillips-Perron (1988) Testidir. Bu çalışmada serilerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesinde ADF testi uygulanmıştır

Dickey-Fuller birim kök testleri zaman serilerinin birim kök içerip içermediğini sınamak için geliştirilen ilk biçimsel testtir. Dickey-Fuller testleri seri birim köke sahipse ve bu durum fark alma işlemiyle ortadan kaldırılıyorsa uygundur. Birim kök sınaması içi model oluşturulacak olursa;

$$Y_t = PY_{t-1} + u_t \quad \text{Denklem 14}$$

biçiminde kurulabilir. Burada u_t stokastik bir hata terimidir. P katsayısı ise bire eşit (P=1) bulunursa birim kök sorunu çıkmaktadır ve ilişki,

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad \text{Denklem 15}$$

biçimini almaktadır. Yukarıdaki 1 nolu denklemin sağ ve sol tarafından

$$Y_{t-1} \text{ çıkarılarak,}$$

$$\Delta Y_t = (P-1)Y_{t-1} + u_t \quad \text{Denklem 16}$$

ilişkisi elde edilebilir.

Burada;

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) \text{ Denklem 17}$$

birinci farktır. (P-1) de δ olarak ifade edilirse ilişki,

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \text{ Denklem 18}$$

olarak yazılabilir. P=1 olduğunda $\delta = 0$ olacaktır. $\delta = 0$ olduğunda ise,

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \text{ Denklem 19}$$

olacak ve dolayısıyla birinci fark durağan olacaktır (Tarı, 2010: 387–388).

3.2.2. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi iki değişken arasındaki nedensel bir ilişkinin varlığını aynı zamanda da yönünü test etmek için kullanılır. Granger nedenselliği şu şekilde tanımlamıştır “Y’nin öngörüsü, X’in geçmiş değerleri kullanıldığında, X’in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y’nin Granger nedenidir”. Eğer tanımlama doğru ise nedensellik ilişkisi $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir (Gujarati, 2009: 620). Granger Nedensellik testi aşağıdaki denklemler yardımı ile yapılmaktadır (Göktaş Yılmaz, 2005: 70).

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j X_{t-j} + u_{1t} \text{ Denklem 20}$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \gamma_j Y_{t-j} + u_{2t} \text{ Denklem 21}$$

Burada m gecikme uzunluğunu göstermekte olup, u_{1t} ve u_{2t} hata terimlerinin birbirinden bağımsız oldukları (white noise) varsayılmaktadır. Test X, Y’nin Granger nedeni değildir sıfır hipotezinin sınanması ile başlar. Uygulamada bu sınamaya test etmek için F, olabilirlik oranı, Wald testleri kullanılmaktadır. Bunların içinde en sık kullanılanı F testi sonucudur. F testi sonucuna göre boş hipotez kabul edilmezse X, Y’nin nedenidir hipotezi kabul edilir (Gökçe, 2002: 46). Granger nedenselliği temel olarak çalışma için aşağıdaki denklemler yardımıyla model oluşturup değişkenler arasındaki nedenselliği araştırmak mümkündür.

Denklem 22

$$GDP_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i GDP_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j EX_{t-j} + \sum_{i=1}^m \omega_i HH_{t-1} + \varepsilon_t$$

Denklem 23

$$EX_t = \sum_{i=1}^m \theta_i EX_{t-i} + \sum_{j=1}^m \gamma_j GDP_{t-j} + \sum_{i=1}^m \sigma_i HH_{t-1} + \varepsilon_t$$

Denklem 24

$$HH_t = \sum_{i=1}^m \rho_i HH_{t-i} + \sum_{i=1}^m \nu_i GDP_{t-j} + \sum_{i=1}^m \psi_i EX_{t-1} + \varepsilon_t$$

Yukarıdaki denklemlerde, GSYİH'yi GDP, ihracatı EX ve çeşitlendirme seviyesini ise HH temsil etmektedir. α_i , β_i , θ_i , γ_i , ω_i , σ_i , ρ_i , ν_i , ψ_i , gecikme katsayılarını, m bütün değişkenleri temsil etmektedir.

3.3. İHRACAT ÇEŞİTLENDİRMESİNİN HESAPLANMASI

İhracat çeşitlendirmesi literatürde çeşitli yollar ve farklı formüller ile ölçülmüştür. Eğer bir ülkenin ihracat sepetindeki ürünlerde birkaç ürün üzerinde yoğunlaşma var ise yoğunlaşma katsayısı 1'e yakın çıkacaktır. Tam tersi olarak yoğunlaşma katsayısı 0'a yakın ise yüksek çeşitlendirme seviyesi vardır. İhracatta çeşitlendirme veya ihracatta yoğunlaşma oranı çok sayıda yöntem ile ölçülebilmektedir. Bunlar; Gini Hirschman Katsayısı (Tariq ve Najeeb, 1995), Yoğunlaşma Endeksi, Ogive Endeksi (Samen, 2010), Entropy Endeksi (Samen, 2010), Normalize Edilmiş Hirschman Endeksleridir (Al-Marhubi, 2000). Bu endeksler kavramsal olarak hemen hemen aynıdırlar. Bu çalışmada literatürde sıklıkla kullanılan Gini Hirschman, Yoğunlaşma Endeksi ve Normalize Edilmiş Hirschman endeksi kullanılmıştır. Türkiye'nin ihracat çeşitlendirmesi Gini Hirschman katsayısı kullanılarak ölçülmüş ve bulgular kısmında tartışılmıştır. Fakat diğer endekslerle korelasyon katsayısı bire yakın olduğundan analize dahil edilmemiştir.

3.3.1. Gini-Hirschman Endeksi

Gini Hirschman Katsayısı (GH), burada X_{jt} , j malının t zamanındaki ihracat gelirini temsil etmektedir. X_t , t zamandaki toplam ihracat gelirini temsil etmektedir. n ise ürün sayısını ifade etmektedir (Tariq ve Najeeb, 1995: 1185).

Katsayı için en yüksek değer 100 olabilmektedir, bu da toplam ihracatın yalnızca bir üründen oluştuğunu göstermektedir.

$$GH = 100 \sqrt{\sum_{j=1}^n \left(\frac{X_{jt}}{X_t} \right)^2} \quad \text{Denklem 25}$$

3.3.2. Yoğunlaşma Endeksi

Yoğunlaşma Endeksi (CR) aşağıdaki formülde gösterildiği gibidir. Formülde E_{jit} belirli bir i sanayisinin belirli bir t zamanında j ülkesinin ihracatıdır. Değer 0 ile 1 arasında yer alır. Sıfıra yaklaştıkça yüksek derecede çeşitlendirmeden söz edilebilir, 1'e yaklaştıkça yüksek derecede yoğunlaşmadan söz edilebilir (Petersson, 2005: 787)

$$CR_{jt} = \sum_i \left(\frac{E_{jit}}{\sum_j E_{jit}} \right)^2 \quad \text{Denklem 26}$$

3.3.3. Normalize Edilmiş Hirschman Endeksi

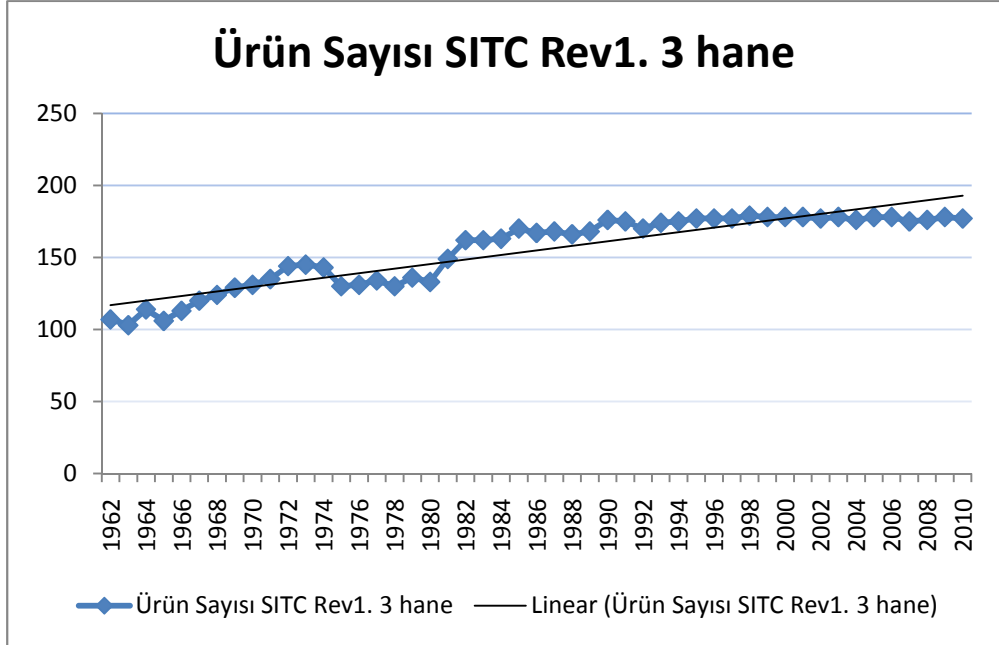
X_{it} , i malının toplam ihracat değeri göstermektedir. X_{jt} , j ülkesinin toplam ihracatını n ise ihracata konu olan ürün sayısını temsil etmektedir. Bu endeks 0 ile 1 arasında bir değer alır, 1 mutlak yoğunlaşmayı, 0 ise mutlak çeşitlendirmeyi temsil eder (Al-Marhubi, 2000: 560).

$$H_{jt} = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_{it}}{X_{jt}} \right)^2} - \sqrt{\frac{1}{n}}}{1 - \sqrt{\frac{1}{n}}} \quad \text{Denklem 27}$$

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. TÜRKİYEDE İHRACAT ÇEŞİTLENDİRME SEVİYESİNİN GELİŞİMİ

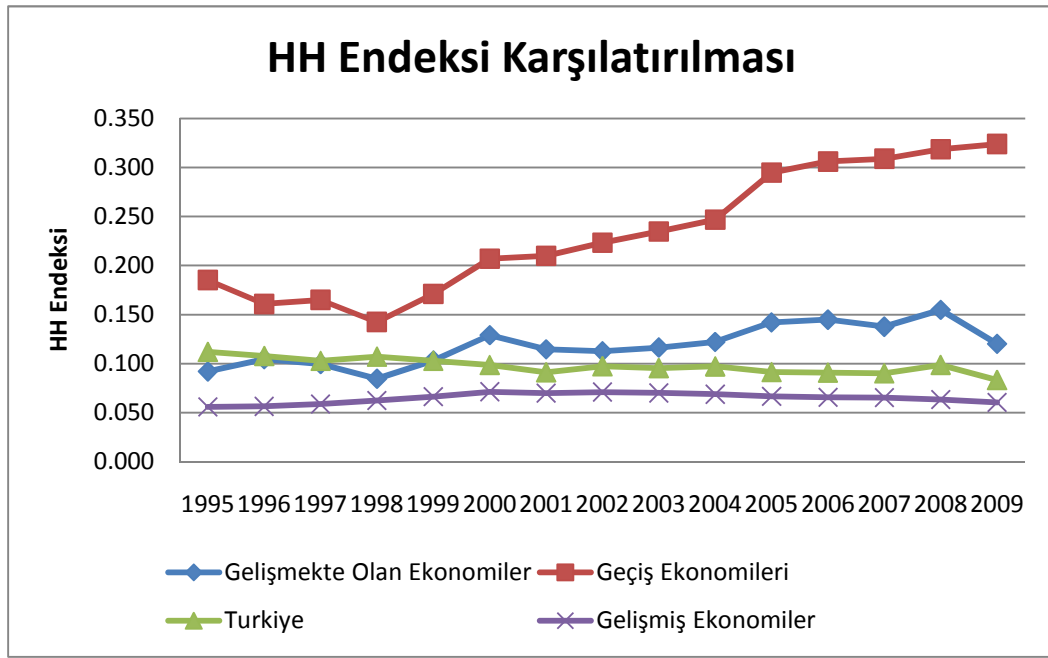
Türkiye’de ihracat çeşitlendirmesinin gelişmesini incelemek için ilk önce ihracatı yapılan ürün çeşit sayısını, incelediğimiz dönem içerisinde nasıl bir trend izlediğini araştırmak için Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Veri Tabanında elde ettiğimiz verileri kullanılmıştır. Şekil 4.1. de 1962 ile 2010 yılları arasında Türkiye’nin Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırmasının 1 seviyesi ve üç hane ihraç ettiği ürün sayısı göstermektedir.

Şekil 4. 1. Türkiye’nin İhraç Ettiği Ürün Sayısı SITC Rev1. 3 hane (Comtrade elde edilen verilerce tarafımdan hazırlanmıştır.)

Türkiye 1962 yılında 107 çeşit ürün ihraç ediyordu. Bu sayı 1966’a kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1966 yılında 114 olmuş ve bu yıldan itibaren hızla artarak 1974 yılında 143’e kadar yükselmiştir. 1975 yılında itibaren 1980’lere kadar 130 seviyelerinde olan bu ürün çeşitlilik sayısı. 1980 yılında itibaren Türkiye’deki ekonomi politikalarında yaşanan değişiklikleri de arkasına alarak 1980 yılında 133

iken 1981 yılında 149'a sığmış, 1982 yılında ise 162 çeşit ürün sayısına ulaşmıştır. 1985 yılında bu sayı 170, 1990 yılında ise 176 olmuştur. 1990 yılında 1997 yılına kadar hemen hemen aynı seyretmiştir. Bu yıllardan sonra ise en yüksek 1998 yılında 179 rakamını görmüş daha sonraki yıllarda ise 177 ile 178 arasında değişmiştir. İhracat çeşitlendirmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için Şekil 4.2. de 1995 yılı ile 2009 yılı arasında normalize edilmiş hircman endeksi kullanılarak çeşitli ülke grupları arasındaki çeşitlilik seviyesi karşılaştırılmıştır. Bu grafikte kullanılan veriler ise Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırmanın revizyon 3 ve 3 haneli ihracat konu olan ürünler ele alınarak hesaplanmıştır.

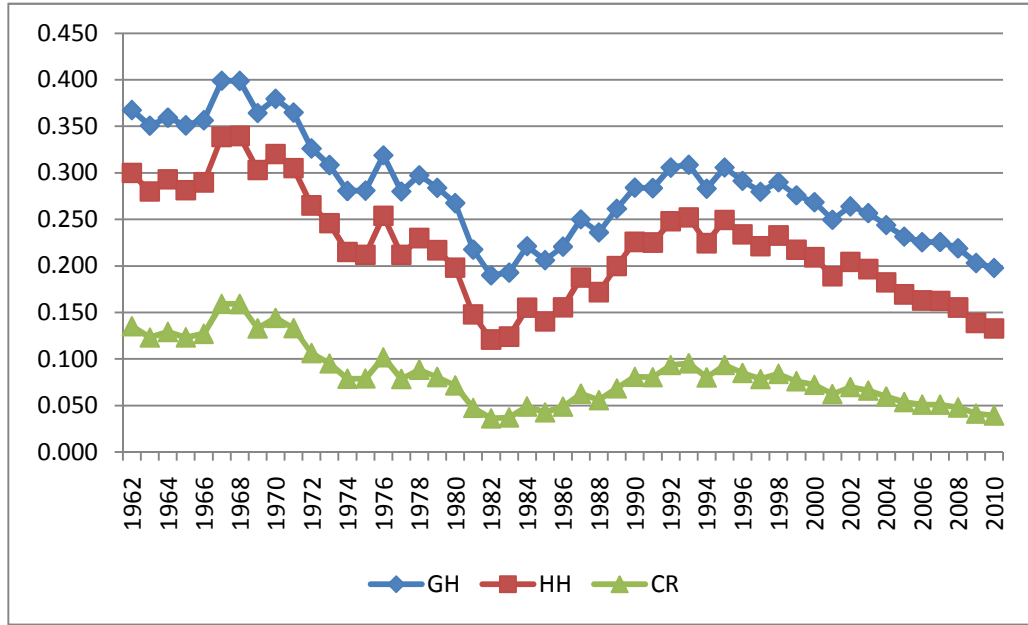

Şekil 4. 2. HH Endeksi Karşılaştırılması (Birleşmiş Milletler İstatistik Veri Tabanı UNCTAD)

Şekil 4.2.deki grafiği incelediğimizde, Gelişmekte olan ülkeler, Gelişmiş ülkeler ve Türkiye'nin birbirlerine yakın bir trend izlediği görülmektedir. Burada henüz geçiş döneminde olan ülkelerin 1998 yılında itibaren olumsuz bir gelişme göstererek ihraç çeşitlendirme seviyelerinin hızla yükselerek diğer ülkelerin 3-4 katına geldiği göze çarpmaktadır. 1995 ile 1997 yılları arasında Türkiye gelişmekte olan ülkelere göre daha kötü bir performans gösterirken 1997 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelerin performansını geçmiştir. Türkiye'nin performansı özellikle son yıllarda gelişmiş olan ülkeler seviyesine yaklaşma eğilimi göstermektedir.

Tezin materyal ve yöntem bölümünde ihracat çeşitlendirmesinin nasıl hesaplandığına dair formüller yazılmıştı. Burada Gini Hirschman Endeksi, Normalize Edilmiş Hirschman Endeksi ve Yoğunlaşma oranının kullanılarak

Türkiye'nin ihracat çeşitlendirmesinin seviyesi hesaplanmıştır. Her üç endeksin aynı trendi gösterdiği grafik ile ortaya konulmuştur. Burada açıklama Gini Hirschman endeksi üzerinden yapılacaktır. Gini Hirschman endeksinin hesaplanabilmesi için bir yıl içinde ihracatı yapılan SITC Rev.1. 3 hanede her bir malın ihracat değerinin o yılki toplam ihracat değerine bölünerek ve sonra bu değer karesi alınması daha sonra karesi alına tüm değerlerinin toplanması ve karekökünün alınarak yüz ile çarpılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Gini Hirschman endeksi sonuçlarında 0 ile 100 arasında değişmektedir. Eğer bir ülkenin endeks değeri 100 yakınsıyorsa o ülkenin ihracatında belirli ürünleri üzerinde yoğunlaşma vardır ancak sıfıra yakınsıyorsa o ülkenin ihracatı iyi derecede çeşitlendirilmiştir. Bu bölümde grafikte diğer endekslerle bütünlüğün sağlanabilmesi açısından endeks 100'e bölünerek oluşturulmuştur.

Şekil 4. 3. Türkiye İhracatının GH, HH ve CR endekleri çeşitlendirme değerleri.(Comtrade elde edilen verilerce tarafımdan hazırlanmıştır.)

1960 yıllarından itibaren içe dönük ekonomik politikaların uygulanmasının etkisiyle Türkiye'de GH endeksi değerleri 1962 ile 1970 yılları arasında 0,35- 0,40 bandında, yüksek bir değerde, değişken seyretmiştir. 1971 yılından itibaren 1974 yılına kadar hızlı bir düşüş yaşanmıştır ki bu çeşitlendirme anlamında olumlu bir gelişmedir. 1974 yılında 0,28 puana kadar düşmüş 1975 yılında da hemen hemen aynı seviyede devam ettikten sonra 1976 yılında 0,03 puanlık bir sıçrama yaparak 0,31 puana ulaşmıştır. Fakat 1977 yılında tekrar 0,28 puan seviyesine düşmüştür. 1980 yılına gelindiğinde ise 0,26 puana düşmüştür. Bu yıldan sonra özellikle Türkiye ekonomisinde değişen ekonomi politikası ile dışa açıklığa ve ihracat destekli

büyümeye önem verildiğinden ilk yıllar çeşitlendirme seviyesinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1981 yılında 0,21 puana 1982 ve 83 yıllarında ise 0,19 puana kadar gerilemiştir. İhracat çeşitlendirmesindeki bu olumlu gelişmelerden sonra özellikle Türkiye ekonomisini önemli ölçüde etkileyen 6 adet çok ciddi krizden üçü olan 1988 ile 1989, 1994, 1998 yılı krizleri çeşitlendirme seviyesi 0,11 puan artarak 1995 yılına gelindiğinde 0,30 puana ulaşmış olacaktı. 1998 krizde ise çeşitlendirme seviyesi 0,29 puanda gerçekleşmiştir. 2002 yılında itibaren ise yaşanan krizlerin yavaşça etkisini yitirmesi ile çeşitlendirme seviyesi olumlu anlamda düşüş yaşamıştır. 2002 yılında 0,26 puan olan çeşitlendirme seviyesi öncelikle 2006 yılında 0,22 puana düşmüş daha sonra ise 2010 yılında 0,19 puanlara kadar düşerek 1982 yılındaki en düşük endeks değerine çok yaklaşmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin ihracat çeşitlendirme seviyesi değişen ekonomi politikalarından ve yaşanan krizlerden önemli boyutta etkilenmiştir. Diğer bir yanda ise yaklaşık kırk yıllık dönemde çeşitlendirme seviyesinin 0,40 puanlardan 0,19 puanlara kadar düşürerek ihracat çeşitlendirmesi adına önemli bir yol kat edilmiştir.

4.2. TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Analizde kullanılmak üzere farklı formüller ile hesaplanan çeşitlendirme seviyesi verileri arasında yüksek korelasyon olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. 1. HH ve CR endeksleri arasındaki korelasyon ilişkisi

	DLOGCR	DLOGHH
DLOGCR	1,000000	0,997632
DLOGHH	0,997632	1,000000

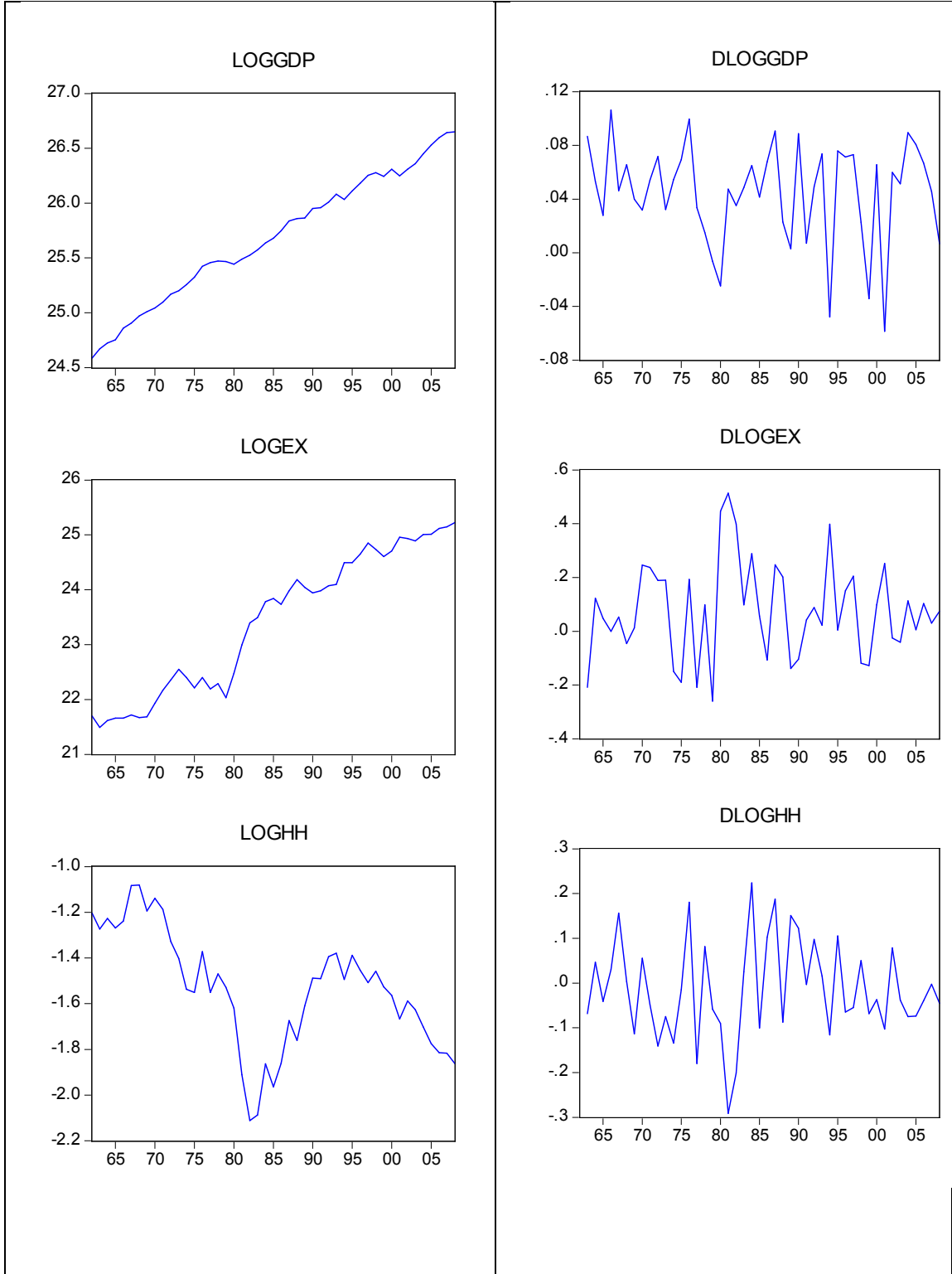
Her üçünün de analize dahil edilmesi halinde aynı sonucu vereceğinden literatürde sıklıkla kullanılan HH endeksi (Al Mahrubi, 2000: 561) analize dahil edilmiştir.

Tablo 4. 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	GDP (\$)	EX (\$)	HH	CR
Mean	167.753.569.159	28.234.026.467	0,223	0,085
Median	142.072.580.798	21.270.702.667	0,217	0,079
Maximum	375.074.194.705	89.672.430.889	0,340	0,159
Minimum	47.592.935.468	2.153.194.017	0,121	0,036
Std, Dev,	92.837.452.408	27.217.394.710	0,056	0,032
Skewness	0,640	0,766	0,259	0,657
Kurtosis	2,402	2,239	2,392	2,589

Tablo 4.2. de ise analize dâhil edilen değişkenlere ilişkin istatistikler verilmiştir. 1962 ile 2008 yılları arasında Türkiye için en yüksek GSYİH 2008 yılında yaklaşık 375 milyar dolar olmuş, en düşük ise 1962 yılında 47 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Serilerin zaman serisi grafikleri Şekil 4.4. de gösterilmiştir. Serilerin birinci farkının grafiği incelendiğinde bu değişkenlerin zaman içinde artma eğilimi göstermediği görülmektedir. Bu nedenle birim kök testi yapılırken sabit içeren ve trendin olmadığı denklem türü daha uygun olur.

Şekil 4.4. Serilerin Logaritmaları ve Birinci Farklarının Grafikleri

4.3. BİRİM KÖK TESTİ SONUÇLARI

Serilerin Durağanlığının test edilmesi için serilere birim kök testleri uygulanmıştır. Değişkenlerin düzeylerine ve birinci derece farklarına ilişkin ADF

birim kök testlerinin sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Birim kök testi Schwarz Info Criterion ve maksimum gecikme sayısı 9 olarak test edilmiştir.

Hipotezler,

H_0 : Seri durağan değildir (Birim kök vardır),

H_1 : Seri durağandır (Birim kök yoktur)

Tablo 4. 3. GSYİH için Birim Kök Testi Sonuçları (Düzey)

Null Hypothesis: LOGGDP has a unit root			
Exogenous: Constant			
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=9)			
		t-Statistic	Prob.*
Augmented statistic	Dickey-Fuller test	-1.224.712	0.6559
Test critical values:	1% level	-3.581.152	
	5% level	-2.926.622	
	10% level	-2.601.424	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Tablo 4.3. de GSYİH serisi için ADF birim kök test düzey sonuçları verilmiştir. Seride birim kök değişkenlerin, düzeylerine ilişkin Dickey-Fuller birim kök testi sonucu yüzde bir, yüzde beş ve yüzde on hata payı ile (H_0 : Seri durağan değildir H_1 : Seri durağandır) yokluk hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. t_{STAT} değeri (-1.224712) > Test kritik değerleri (-3.581152), (-2.926622), (-2.601424). T istatistik değerinin her üç anlamlılık seviyesinde de test kritik değerlerinden büyük olması, GSYİH serisinin durağan olmadığını göstermektedir. Bu nedenle serinin birinci derece farkı alınarak test işlemi tekrar yapılmıştır.

Tablo 4. 4. GSYİH için Birim Kök Testi Sonuçları (1. Fark)

Null Hypothesis: D(LOGGDP) has a unit root			
Exogenous: Constant			
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=9)			
		t-Statistic	Prob.*
Augmented statistic	Dickey-Fuller test	-6.897.483	0.0000
Test critical values:	1% level	-3.584.743	
	5% level	-2.928.142	
	10% level	-2.602.225	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Tablo 4.4. de GSYİH serisi için ADF birim kök test, birinci fark sonuçları verilmiştir. t_{STAT} değeri (-6.897483) < Test kritik değerleri (-3.584743), (-2.928142), (-2.602225) T istatistik değerinin her üç anlamlılık seviyesinde de test kritik değerlerinden küçük olması, GSYİH serisinin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. 5. İhracat Birim Kök Testi Sonucu (Düzey)

Null Hypothesis: LOGEX has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-0.367081	0.9061
Test critical values:		
	1% level	-3.581.152
	5% level	-2.926.622
	10% level	-2.601.424

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Tablo 4.5. de ihracat serisi için ADF birim kök test düzey sonuçları verilmiştir. Seride birim kök değişkenlerin düzeylerine ilişkin Dickey-Fuller birim kök testi sonucu yüzde bir, yüzde beş ve yüzde on hata payı ile yokluk hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. t_{STAT} değeri (-0.367081) > Test kritik değerleri (-3.581152), (-2.926622), (-2.601424) T istatistik değerinin her üç anlamlılık seviyesinde de test kritik değerlerinden büyük olması, ihracat serisinin durağan olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. 6. İhracat Birim Kök Testi Sonucu (1. Fark)

Null Hypothesis: D(LOGEX) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on AIC, MAXLAG=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.027.732	0.0000
Test critical values:		
	1% level	-3.584.743
	5% level	-2.928.142
	10% level	-2.602.225

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Tablo 4.6. da ihracat serisi için ADF birim kök test birinci fark sonuçları verilmiştir. t_{STAT} değeri (-6.027732) < Test kritik değerleri (-3.584743), (-2.928142), (-2.602225) T istatistik değerinin her üç anlamlılık seviyesinde de test kritik değerlerinden küçük olması, ihracat serisinin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. 7. HH Endeksi için Birim Kök Sonuçları (Düzey)

Null Hypothesis: LOGHH has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-1.441.247	0.5540
Test critical values:		
1% level	-3.581.152	
5% level	-2.926.622	
10% level	-2.601.424	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Tablo 4.7.de HH endeksi için ADF birim kök test düzey sonuçları verilmiştir. Serileri seyisinin birim kök değişkenlerin düzeylerine ilişkin Dickey-Fuller birim kök testi sonucu yüzde bir, yüzde beş ve yüzde on hata payı ile yokluk hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. t_{STAT} değeri (-1.441247) > Test kritik değerleri (-3.581152), (-2.926622), (-2.601424) T istatistik değerinin, her üç anlamlılık seviyesinde de test kritik değerlerinden büyük olması, HH endeks serisinin durağan olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. 8. HH Endeksi için Birim Kök Sonuçları (1. Fark)

Null Hypothesis: D(LOGHH) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.484.867	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.584.743	
5% level	-2.928.142	
10% level	-2.602.225	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Tablo 4.8. de HH endeksi için ADF birim kök testi, birinci fark sonuçları verilmiştir. t_{STAT} değeri (-6.484867) < Test kritik değerleri (-3.584743), (-2.928142), (-2.602225) T istatistik değerinin her üç anlamlılık seviyesinde de test kritik değerlerinden küçük olması, HH endeks serisinin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. 9. Birim Kök Özet Tablo

	Düzey				Birinci Fark			
	t Statistic	1% level	5% level	10% level	t Statistic	1% level	5% level	10% level
LOGGDP	-1,2247	-3,5812	-2,9266	-2,6014	-6,8975	-3,5847	-2,9281	-2,6022
LOGEX	-0,3671	-3,5812	-2,9266	-2,6014	-6,0277	-3,5847	-2,9281	-2,6022
LOGHH	-1,4412	-3,5812	-2,9266	-2,6014	-6,4849	-3,5847	-2,9281	-2,6022

Tablo 4.9.da birim kök özet tablosu verilmiştir. Birim kök testleri sonucunda her üç serisinde düzey seviyesinde durağan olmadığı görülmüştür. Daha sonra her üç serisinde birinci farklarının birim kök testi sonucunda serilerin durağan hale geldiği gösterilmiştir. Serilerin durağan olduktan sonra Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

4.4. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ SONUÇLARI

Birim Kök Testi sonuçlarında değişkenler durağan oldukları bulunmuştur. Değişkenlerin aralarındaki etkileşim ve etkileşim yönü hakkında bilgi veren test Granger nedensellik testidir. Granger Nedensellik Testi kullanarak değişkenler arasındaki etkileşimin yönü tespit edilmiştir.

Gecikme sayısının belirlenmesi önemli bir uygulama sorunudur. Granger nedensellik analizi gecikme sayısına duyarlı bir analizdir. Bu yüzden Davidson ile Mac Kinnon daha az yerine daha çok gecikme sayısı kullanmayı önerirler (Gujarati, 2009: 620-621). Çalışmada yıllık veriler kullanıldığı için gecikme uzunlukları 1, 2 ve 3 olarak alınmış olup bu gecikme uzunluklarına ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

H_0 : Granger Nedeni Değildir

H_1 : Granger Nedenidir

Tablo 4. 10. Granger Nedensellik Testi (Gecikme: 1)

Pairwise Granger Causality Tests			
Sample: 1962 2008			
Lags: 1			
Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DLOGEX does not Granger Cause DLOGGDP	45	0.01437	0.9052
DLOGGDP does not Granger Cause DLOGEX		0.00902	0.9248
DLOGHH does not Granger Cause DLOGGDP	45	0.00063	0.9801
DLOGGDP does not Granger Cause DLOGHH		0.27036	0.6058
DLOGHH does not Granger Cause DLOGEX	45	1.83393	0.1829
DLOGEX does not Granger Cause DLOGHH		5.97634	0.0188

Tablo 4.10. da Granger nedensellik testinin gecikme uzunluğu bir olarak hesaplanmıştır. GSYİH, ihracatın granger nedeni değildir, İhracat GSYİH'nin granger nedeni değildir, HH GSYİH'nin granger nedeni değildir, GSYİH HH'nin granger nedeni değildir ve son olarak HH ihracatın granger nedeni değildir H_0 hipotezleri yüzde 5 anlamlılık düzeyinde kabul edilmektedir. Yalnızca ihracat,

HH'nin granger nedeni değildir hipotezi reddedilmiştir. Gecikme uzunluğu bir alındığında yalnızca ihracattan çeşitlendirme seviyesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Tablo 4. 11. Granger Nedensellik Testi (Gecikme: 2)

Pairwise Granger Causality Tests
Sample: 1962 2008
Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DLOGEX does not Granger Cause DLOGGDP	44	0.28510	0.7535
DLOGGDP does not Granger Cause DLOGEX		2.30386	0.1133
DLOGHH does not Granger Cause DLOGGDP	44	0.55718	0.5773
DLOGGDP does not Granger Cause DLOGHH		2.14738	0.1304
DLOGHH does not Granger Cause DLOGEX	44	0.99591	0.3786
DLOGEX does not Granger Cause DLOGHH		3.92368	0.0280

Tablo 4.11. da Granger nedensellik testinin gecikme uzunluğu iki olarak hesaplandığında ise pek bir değişiklik olmamıştır. Yine ihracattan, çeşitlendirme seviyesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Tablo 4. 12. Granger Nedensellik Testi (Gecikme: 3)

Pairwise Granger Causality Tests
Sample: 1962 2008
Lags: 3

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DLOGEX does not Granger Cause DLOGGDP	43	0.89208	0.4546
DLOGGDP does not Granger Cause DLOGEX		4.85411	0.0062
DLOGHH does not Granger Cause DLOGGDP	43	0.40850	0.7478
DLOGGDP does not Granger Cause DLOGHH		1.61849	0.2021
DLOGHH does not Granger Cause DLOGEX	43	1.00053	0.4038
DLOGEX does not Granger Cause DLOGHH		4.13537	0.0128

Tablo 4.12. de Granger nedensellik testinin gecikme uzunluğu üç olarak hesaplanmıştır. Burada ise GSYİH ihracatın granger nedeni değildir, ihracat HH'nin granger nedeni değildir sıfır hipotezleri reddedilmiştir. GSYİH'dan ihracata, ihracattan ise çeşitlendirme seviyesine doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur. Sonuç milli gelirden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. İhracattan ise ihracat çeşitlendirmesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Adam Smith'den bu yana özellikle Klasik ve Neo Klasik iktisatçılar dış ticaretin büyüme için önemine vurgu yapmışlardır. Mutlak üstünlük teorisi ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile dış ticarete meydana gelecek artışın hem ihraç ürünlerindeki uzmanlaşmayı hem de ihraç ürünlerinden elde edilen verimliliğin artmasına neden olduğu ifade edilmiştir.

Dünyanın ortak bir piyasa halini almış olması, ülkelerin dış ticaret yapma ihtiyacını sürekli artırmaktadır. Dünya ekonomisinde dış ticaretten elde edilen gelir, ülkelerin ekonomik gelirleri arasında önemli yer tutmaktadır. Bu yüzden, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülke dış ticaret gelirini artırarak ekonomisinde genişleme elde etmeyi amaçlamışlardır. Özellikle gelişmiş ülkelerin ihracat dayalı büyüme stratejisini benimseyerek önemli büyüme artışı kaydetmeleri sonucu, son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde bu politikayı benimsemeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler, önceleri dışa bağımlı olmayan, korumacı devlet politikaları uygularken 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dışa açık büyüme stratejileri uygulamaktadırlar. Bu ülkelerde ithal ikameci politikaların etkisiyle ihracata gereken önem verilmemiş, ihracat sürekli ithalatın gölgesinde bırakılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin dışa açık büyüme deneyimleri ile birlikte ihracata verilen önem artmıştır. Bunun sonucu olarak ihracat gelirinin, milli gelir içinde elde ettiği pay oranı da yükselmiştir. İhracatın, milli gelir içindeki payının artması ihracat gelirinde meydana gelecek değişimlerin ekonomik büyüme performansı üzerinde önemli etkileri olması sonucunu doğuracaktır. Özellikle ihracat geliri bir kaç mal üzerinde bağımlı ülkelerin, dünya ekonomisinde meydana gelen ani değişimler ile kısa dönemde hızlı büyüme veya hızlı küçülme gösterdikleri gözlemlenmiştir. Yani ülkelerin ihracat gelirlerinde istikrar sağlamalarının, ekonomik büyümeye olumlu yansıtacağı sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu yüzden ülkelerin ihraç ettikleri ürün çeşidini ve ihracat ettikleri ülke sayılarını artırarak, ihracat gelirlerinin daha geniş bir tabana, eşit bir şekilde yaymaları tavsiye edilmiştir. İhracat çeşitlendirmesi terimi de bunu ifade etmektedir ihracat gelirinde istikrar sağlayarak ülke ekonomisini olası risklere karşı korumak. İhracat çeşitlendirmesi yoluyla ekonomik büyüme sağlanabilmektedir. Bu teori literatürde çeşitlendirmeye dayalı büyüme olarak yer etmiştir.

Bu çalışmanın amacı 1962 ile 2008 yılları arasındaki dönemde ihracat çeşitlendirmesi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını Türkiye için test etmektir. Çalışmada GSYİH, ihracat geliri ve hesaplanan Normalize Edilmiş Hirschman endeksi analiz katılmıştır.

Granger nedensellik testini uygulanabilmesi için her üç serisinde öncelikle logaritmaları ve birinci farkları alınmıştır. Sonra Dickey Fuller birim kök testi uygulanarak serilerin durağanlığı ispatlanmıştır. Seriler durağan olunca Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Ampirik analizde 6 adet hipotez test edilmiştir.

- İhracat, ekonomik büyümenin Granger nedeni değildir.
- Ekonomik büyüme, ihracatın Granger nedeni değildir.
- İhracat çeşitlendirmesi (HH), ekonomik büyümenin Granger nedeni değildir.
- Ekonomik büyüme, ihracat çeşitlendirmesinin, Granger nedeni değildir.
- İhracat çeşitlendirmesi, ihracatın Granger nedeni değildir.
- İhracat, ihracat çeşitlendirmesinin Granger nedeni değildir.

Çalışmanın sonucunda ise Granger nedensellik testi için gecikme sayıları 1, 2 ve 3 olarak alınmış ve sonuçlar hesaplanmıştır. Granger nedensellik testinin gecikme uzunluğu bir olarak hesaplandığında ekonomik büyüme, ihracatın granger nedeni değildir, ihracat ekonomik büyümenin granger nedeni değildir, İhracat çeşitlendirmesi ekonomik büyümenin granger nedeni değildir, ekonomik büyüme ihracat çeşitlendirmesinin granger nedeni değildir ve ihracat çeşitlendirmesi, ihracatın granger nedeni değildir hipotezleri yüzde 5 anlamlılık düzeyinde kabul edilmektedir. Yalnızca ihracat, ihracat çeşitlendirmesinin granger nedeni değildir hipotezi reddedilmiştir. Gecikme uzunluğu bir alındığında yalnızca ihracattan

çeşitlendirme seviyesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Granger nedensellik testinin gecikme uzunluğu iki olarak hesaplandığında ise pek bir değişiklik olmamıştır. Yine ihracattan, çeşitlendirme seviyesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Granger nedensellik testinin gecikme uzunluğu üç olarak hesaplanmıştır. Burada ise ekonomik büyüme, ihracatın granger nedeni değildir, ihracat, ihracat çeşitlendirmesinin granger nedeni değildir sıfır hipotezleri reddedilmiştir. Ekonomik büyümeden ihracata, ihracattan ise çeşitlendirme seviyesine doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Sonuç olarak 1962 ile 2008 arasındaki dönem için Türkiye’de ihracat çeşitlendirmesinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Aynı şekilde ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ancak literatürde örnekleri bulunan, ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi ve ihracattan ise ihracat çeşitlendirmesine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Çalışmanın sonuçları, literatürdeki Aktaş (2009), Demirhan (2005), Karagöl ve Serel (2005), Karagöz ve Şen (2005), Şimşek (2003) ve Tuncer (2002) çalışmalarının sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bu çalışmalarda ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Naude ve Rossouw (2010), çalışmasında Hindistan örneği için ihracat çeşitlendirmesinin büyümeyi etkilemediği sonucuna ulaşmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdulai, A. ve Jaquet, P. (2002). Exports and Economic Growth: Cointegration and Causality Evidence for Cote d'Ivoire. *African Development Review*, 14 (1): 1–17
- Abual-Foul, B. (2004). Testing the export-led growth hypothesis: evidence from Jordan. *Applied Economics Letters*, 11(6): 393 — 396
- Abu-Qarn, A. S. ve Abu-Bader, S. (2004). The Validity Of The Export Led Growth Hypothesis In The MENA Region: Cointegration And Error Correction Model Analysis. *Applied Economics*, 36(15): 1685 – 1695
- Agosin, M. R. (2002). Export Performance in Chile: Lessons for Africa. *UNU/WIDER Working Papers*, No. 144: 72-106
- Agosin, M. R. (2007). Export Diversification and Growth in Emerging Economies. *Working Paper*, No. 233
- Akbar, M. ve Naqvi, Z. F. (2000). Export Diversification and the Structural Dynamics in the Growth Process: The Case of Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 39(4): 573–589
- Akçay, M. A. (2002). Atatürk ve Vargas Dönemleri (1920-1938): Türkiye ile Brezilya'nın Sanayileşme Kararlarının Karşılaştırılması. *Planlama Dergisi*, 42: 31-48
- Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2): 35 – 47
- Ali, R, Alwang, J. ve Siegel, P.B. (1991). Is Export Diversification the Best Way to Achieve Export Growth and Stability? A Look at Three African Countries. *The World Bank Policy Research Working Paper Series*, 729: 7–9
- Al-Marhubi, F. (2000). Export Diversification and Growth: An Empirical Investigation. *Applied Economics Letters*, 7(9): 559–562

- Arip, M. A., Yee, L. S. Ve Abdul Karim, B. (2010). Export Diversification and Economic Growth in Malaysia. *Munich Personal Repec Archive*.
- Aslan, N. ve Terzi, N. (2006). Heckscher Ohlin Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1): 1–13
- Awokuse, T. O. (2003). Is the export-led growth hypothesis valid for Canada? *Canadian Journal of Economics*, 36(1): 126–136
- Awokuse, T. O. (2005). Exports, economic growth and causality in Korea, *Applied Economics Letters*, 12(11): 693 — 696
- Awokuse, T. O. (2006). Export-led growth and the Japanese economy: evidence from VAR and directed acyclic graphs, *Applied Economics*, 38(5): 593 — 602
- Awokuse, T. O. (2007). Trade openness and economic growth: is growth export-led or import-led? *Applied Economics*, 40(2): 161 — 173
- Aydemir, C. ve Güneş, H.H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15): 136-158
- Balaguer, J. ve Cantavella-Jordá, M. (2004). Structural change in exports and economic growth: cointegration and causality analysis for Spain 1961-2000. *Applied Economics*, 36(5): 473 — 477
- Bamou, L. T. (2002). Promoting export diversification in Cameroon: Toward which products. *African Economic Research Consortium AERC Research Paper* 114
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri. *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2): 175-185
- Bedestenci, H.Ç. ve Canitez, M (2010). *Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar*, Gazi Kitabevi, Konya
- Bilgin, C. ve Şahbaz, A. (2009). Türkiye’de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 177–198
- Bonaglia F. and Fukasaku K. (2003). Export Diversification In Low-Income Countries: An International Challenge After Doha, *Oecd Development Centre Working Paper*, 209(7): 3-47
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2005*. İmge Kitabevi 11. Baskı Ankara, ss. 59-117
- Chuang, Y. (2000). Human Capital, Exports, and Economic Growth: A Causality Analysis for Taiwan, 1952–1995. *Review of International Economics*, 8(4): 712–720

- COMTRADE, (2011). United Nations Commodity Trade Statistics Database, www.comtrade.un.org, (15.08.2011)
- Çeviker A., Mutlu H.M., Taş İ. (2010). Türkiye Ve Suriye Arasında Dış Ticaretin Bileşimi: Ürün Çeşitliliği Üzerine Bir Analiz. *Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi 201*. Kilis, ss.487-496
- Çeviker A., Mutlu H.M., Taş İ., (2011). Export Diversification: A Comparative Analyses Between Turkey and Four Transition Economies 1993-2009. *Hradec Economics Days*. Hradec, pp.37-44
- Demir, O., Kutlar, A., Üzümcü, A. (2005). Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1): 180-196
- Demireli, E. Akkaya G. C. İbaş, E. (2010). Finansal Piyasa Etkinliği: S&P 500 Üzerine Bir Uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (2): 53- 69
- Demirhan, E. (2005). Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60(4): 75-88
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. (2009). Türkiye’de İhracatın Tarihsel Gelişimi. www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/Turkiye_ihr_gelisimi.doc
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74: 427-431
- Ehrlich, I. (1990). The Problem of Development: Introduction. *The Journal of Political Economy*, 98(5): 1-11
- Erdoğan, S. (2006). Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme Ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon Ve Nedensellik Testi Uygulaması, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(9): 30-39
- Ferreira, G. (2009). From Coffee Beans to Microchips: Export Diversification and Economic Growth in Costa Rica. *Selected Paper prepared for presentation at the Southern Agricultural Economics Association Annual Meeting, Atlanta, Georgia*
- Fountas, S. (2000). Some evidence on the export-led growth hypothesis for Ireland *Applied Economics Letters*, 7: 211 – 214
- Ghosh, A. R. ve Ostry, J. (1994). Export Instability and the External Balance in Developing Countries, *IMF Working Paper*, No. 94/8

- Gökçe, A. (2002). İMKB’de Fiyat Hacim İlişkisi: Granger Nedensellik Testi. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3: 43-48
- Gujarati, D. N. (2009) *Temel Ekonometri*. (Çev. Şenesen, Ü. Ve Şenesen, G.G.). Literatür Yayıncılık. İstanbul, pp. 620-736
- Gutierrez de Pineres, S. A. ve Ferrantino, M. (1997). Export Diversification and Structural Change: Some Comparisons for Latin America. *SSRN Working Paper, No. 36321*.
- Güven, T. C. (1998). Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü, *Dış Ticaret Dergisi*, 5
- Han, E. ve Kaya, A.A. (2006). *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss.263-312
- Hasan, M. A. ve Toda H. (2004). Export Diversification and Economic Growth: The Experience Of Selected Least Developed Countries. *United Nations Development Papers*, No, 24: 1-78
- Hatemi-J, A. ve Irandous, M. (2000) Time-series evidence for Balassa’s export-led growth hypothesis, *The Journal of International Trade & Economic Development*, 9(3): 355–365
- Hepaktan, E. (2007). Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, 1(2): 79-112
- Herzer, D, Nowak-Lehmann F. D. (2004). Export Diversification, Externalities and Growth. *Goettingen: Ibero-America Institute for Economic Research, Discussion Papers*, No: 99
- İyibozkurt, E. (2001). *Uluslararası İktisat*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, ss.19-20
- Jones, C. I. (2007). *İktisadi Büyümeye Giriş*. Ateş, S. ve Tuncer, İ. (Çev.), Literatür Yayıncılık, İstanbul, ss.19-28
- Karagol, E. ve Serel, A. (2005). Türkiye’de İhracat ve GSMH Arasındaki İlişkinin Kointegrasyon Yöntemiyle İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50: 1029–1040
- Karagöz, M. ve Şen, A. (2005). Exports and Economic Growth of Turkey: Co-integration and Error-Correction Analysis, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13):1–15
- Karluk, R. (2002). *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*. Beta Yayınları, İstanbul, ss.15-28

- Kaymak, M. Atatürk Döneminde Büyüme Ve Beşeri Sermayenin Geliştirilmesine Yönelik Girişimler Ve Günümüz İçin Kısa Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi*
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000). *Türkiye Ekonomisi Genişletilmiş ve Geliştirilmiş 11. Basım*. Remzi Kitapevi, İstanbul, ss.47-88
- Kızılca, F. K. ve Kıvılcım, M. Ö. (2008). How Did Export-Led Growth Strategy Work In The Turkish Case? The Experience of Manufacturing Sector after 1980. *The Journal of International Trade and Diplomacy*, 2(1): 137-160
- Kibritçiöğlü, A. (1996). *Uluslararası Makro İktisat Okumaları*, Kibritçiöğlü, A (Ed.). TDFOB Yayıncılık, Ankara
- Kibritçiöğlü, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4): 207-230
- Kösekahyaoglu, L. Şentürk C. (2006). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye Ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4): 23–45
- Kurt, S. ve Berber, M. (2008). Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22: 57–80
- Lavezzi, A. M. (2001). Division of Labor and Economic Growth: from Adam Smith to Paul Romer and Beyond, 4
- Love, J. ve Chandra, R. (2004). Testing Export-Led Growth In India, Pakistan and Sri Lanka Using A Multivariate Framework, *The Manchester School*, 72(4): 483–496
- Love, J. ve Chandra, R. (2005). Testing Export-Led Growth in Bangladesh in a Multivariate Var Framework. *Journal of Asian Economics*, 15(6): 1155-1168.
- Macbean, A. I. ve Nguyen, D. T. (1980). Commodity Concentration and Export Earnings Instability: A Mathematical Analysis, *The Economic Journal*, 90(358): 354-362
- Medina-Smith, E. J. (2001). Is The Export-Led Growth Hypothesis Valid for Developing Countries? A Case Study of Costa Rica, *Policy Issues In International Trade And Commodities Study Series*, No. 7
- Michaely, M. (1958). Concentration of Exports and Imports: An International Comparison, *The Economic Journal*, 68(272): 722-736

- Naudé, W. ve Rossouw, R. (2008). Export Diversification and Specialization in South Africa Extent and Impact. *World Institute for Development Economics Research. Research Paper*, No. 93
- Naude, W. ve Rossouw R. (2010). Export diversification and economic performance: evidence from Brazil, China, India and South Africa. *Economic Change and Restructuring*, 44(1-29): 99-134
- Parasız, İ. (1997). *Modern Büyüme Teorileri Dinamik Makro Ekonomiye Giriş*, Ezgi Kitapevi, Bursa
- Parteka, A. and Tamberi, M. (2008). Determinants of Export Diversification: An Empirical Investigation, *Quaderni di Ricerca n 327, Università Politecnica delle Marche*
- Petersson, L. (2005). Export Diversification and Intra-Industry Trade In South Africa, *South African Journal of Economics*, 73(4): 785-802
- Phillips, C. B. ve P. Perron; (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biomètrika*, 75(2): 336-346
- Reinhardt, N. (2000). Back to Basics in Malaysia and Thailand: The Role of Resource-Based Exports in Their Export-Led Growth. *World Development*, 28(1): 57-77
- Rodriguez, E. (2002), Costa Rica: Policies and Conditions for Export Diversification. *Working Paper*, No. 154: 107-128
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2004). Türkiye’de İhracat İle Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1980 Dönüşümünün Etkisi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İ.İ.E. Dergisi*, 15(49): 30 – 40
- Sabır, H. (2006). Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı. *Sayıştay Dergisi*, 62: 3-19
- Samen, S. (2010). Export Development, Diversification, and Competitiveness: How Some Developing Countries Got It Right, *Growth and Crisis Unit World Bank Institute Working Paper*
- Savaş, V.(2007). *İktisatın Tarihi*. Siyasal Kitapevi Yayınları, Ankara
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M (2007). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı Genişletilmiş 2. Baskı*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara
- Seyidoğlu, H. (2009) *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul

- Şimşek, M. (2003). İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi, 1960–2002, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2): 43- 63
- Taban, S. (2008). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Nobel Yayınları, Ankara,
- Takım, A. (2010). Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2): 1-16
- Tarı, R. (2010) *Ekonometri Genişletilmiş 6. Baskı*. Umuttepe Yayınları. Kocaeli
- Tariq, A. ve Najeeb Q. (1995). Export Earnings Instability in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 34(4)
- Taş, R. (1995). Türk Mali Sisteminin Uzun Dönem (1923-1980) Gelişiminin Yapısal ve Oransal Analiz Yöntemleriyle Değerlendirilmesi, Prof. Dr. Latif Çakıcı’ya Armağan, 50/1-2: 355-382
- Tezel, Y. S. (1994) *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)*, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TRADEMAP, (2011). Trade statistics for international business developent, www.trademap.org, (28.06.2011)
- Tuncer, İ. (2002). Türkiye’de İhracat, İthalat Ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980–2000). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9): 90–106
- UNCTAD, (2011). United Nations Conference on Trade and Development Statistics, www.stats.unctad.org/Handbook, (18.04.2011)
- Uyar Bozdağlıoğlu, Y.E. (2007). Türkiye’nin İthalat Ve İhracatının Eşbütünlüşme Yöntemi İle Analizi (1990-2007). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3): 213 - 224
- Ülgener, S. (1984). *Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme*. Der Yayınevi, İstanbul, 405
- Ünsal, E. (2007). *Ekonomik Büyüme*, İmaj Yayıncılık, Ankara
- Wilhelms, C. (2005). Export Diversification in Latin America, *Intereconomics*, (2):46–48
- Yapraklı, S. (2007). İhracat ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, 34 (Haziran): 97–112

- Yardımcı, P.(2006). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(9): 96-115
- Yenipazarlı, A. ve Erdal, F. (2010). Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1): 15-24
- Yetim, A. (2008). İzmir İktisat Kongresi'nin 85. Yılında Türkiye Ekonomisinin Geldiği Nokta. *İzmir Ticaret Odası Ar-Ge Bülten*, 18-24
- Yılmaz, Ö.G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Ekonometri ve İstatistik*, 2: 11-29

EKLER

EK-1: 1962-2008 yılları arasında Türkiye'nin GSYİH'a ait (2000 yılı fiyatlarına sabitlenmiş \$) veriler. Kaynak: World Development Indicator.

Yıllar	Değer (\$)	Yıllar	Değer (\$)
1962	47.592.935.468	1985	142.072.580.798
1963	51.907.856.546	1986	152.034.754.423
1964	54.741.536.059	1987	166.456.070.031
1965	56.287.179.430	1988	170.319.077.301
1966	62.598.556.529	1989	170.813.418.317
1967	65.561.039.657	1990	186.641.240.190
1968	70.004.764.349	1991	187.985.577.937
1969	72.861.760.698	1992	197.451.845.376
1970	75.217.752.385	1993	212.559.409.689
1971	79.404.894.949	1994	202.636.823.219
1972	85.301.334.432	1995	218.601.092.943
1973	88.084.149.122	1996	234.733.120.142
1974	93.011.994.443	1997	252.520.406.456
1975	99.684.779.523	1998	258.349.119.484
1976	110.112.983.274	1999	249.654.780.792
1977	113.864.169.358	2000	266.567.531.990
1978	115.575.471.186	2001	251.379.908.801
1979	114.854.149.223	2002	266.874.563.574
1980	112.043.265.797	2003	280.926.215.534
1981	117.484.813.542	2004	307.228.800.117
1982	121.671.065.035	2005	333.040.988.667
1983	127.719.432.121	2006	355.999.132.580
1984	136.291.980.543	2007	372.619.233.720
		2008	375.074.194.705

EK-2: 1962-2008 yılları arasında Türkiye'nin ihracatına ait (2000 yılı fiyatlarına sabitlenmiş \$) veriler. Kaynak: World Development Indicator.

Yıllar	Değer (\$)	Yıllar	Değer (\$)
1962	2.653.156.384	1986	20.239.669.369
1963	2.153.194.017	1987	25.935.254.646
1964	2.436.058.037	1988	31.771.270.292
1965	2.555.784.687	1989	27.676.754.262
1966	2.555.126.150	1990	24.944.793.716
1967	2.695.785.248	1991	26.019.328.438
1968	2.576.619.888	1992	28.417.735.048
1969	2.610.463.961	1993	29.064.954.620
1970	3.341.352.447	1994	43.287.544.050
1971	4.239.075.298	1995	43.483.271.405
1972	5.122.210.579	1996	50.567.753.606
1973	6.194.444.973	1997	62.073.853.410
1974	5.335.902.048	1998	55.125.605.885
1975	4.413.750.016	1999	48.532.605.183
1976	5.352.625.153	2000	53.574.401.791
1977	4.345.228.492	2001	68.980.865.321
1978	4.793.835.882	2002	67.298.585.177
1979	3.697.980.223	2003	64.597.952.577
1980	5.783.789.826	2004	72.357.170.084
1981	9.677.828.413	2005	72.787.361.005
1982	14.435.187.126	2006	80.704.671.030
1983	15.930.808.036	2007	83.180.690.890
1984	21.270.702.667	2008	89.672.430.889
1985	22.533.811.708		

EK-3: 1962-2008 yılları arasında Türkiye'nin ihracat çeşitlendirmesine ait (2000 yılı fiyatlarına sabitlenmiş \$) veriler. Kaynak: World Development Indicator.

Yıllar	HH	CR	Yıllar	HH	CR
1962	0,300	0,135	1985	0,140	0,043
1963	0,280	0,123	1986	0,155	0,049
1964	0,293	0,129	1987	0,187	0,063
1965	0,281	0,123	1988	0,172	0,056
1966	0,290	0,127	1989	0,200	0,068
1967	0,339	0,159	1990	0,226	0,081
1968	0,340	0,159	1991	0,225	0,080
1969	0,303	0,133	1992	0,248	0,093
1970	0,320	0,144	1993	0,252	0,095
1971	0,305	0,133	1994	0,224	0,080
1972	0,265	0,106	1995	0,249	0,094
1973	0,246	0,095	1996	0,234	0,085
1974	0,215	0,079	1997	0,221	0,078
1975	0,212	0,079	1998	0,233	0,084
1976	0,254	0,102	1999	0,217	0,076
1977	0,212	0,078	2000	0,209	0,072
1978	0,230	0,088	2001	0,189	0,062
1979	0,217	0,081	2002	0,204	0,070
1980	0,198	0,072	2003	0,197	0,066
1981	0,148	0,047	2004	0,182	0,060
1982	0,121	0,036	2005	0,169	0,054
1983	0,124	0,037	2006	0,163	0,051
1984	0,155	0,049	2007	0,162	0,051
			2008	0,155	0,048

ÖZGEÇMİŞ

İsmail TAŞ, 1985 yılında Gaziantep'te doğdu. Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden 2009 yılında mezun oldu. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünde yüksek lisansına başladı. İyi derecede İngilizce bilmektedir. 2009 Kasım ayından itibaren Gaziantep Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

VITAE

İsmail TAŞ was born in Gaziantep in 1985. He graduated from the Department of Economics, Faculty of Economic and Administrative Sciences at Muğla University. He has started International Trade and Logistics of Graduate School of Social Science in Gaziantep University in 2008. He knows English at advanced level. He has been working as a research assistant in the Department of International Trade and Logistics at the Faculty of Economic and Administrative Sciences since 2009 November in Gaziantep.

